ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ - ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ - ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διπλωματική Εργασία

«Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΥΠΟ ΜΕΤΑΒΑΣΗ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΚΡ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑ-ΚΕΜΑΛΙΚΗ ΕΠΟΧΗ»

ΤΟΥ

ΣΠΑΝΑΚΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΛΙΤΣΑΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Δεκέμβριος 2016

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Ημερομηνία: 15 Δεκεμβρίου 2016
Ο Δηλών

Αντώνιος Σπανάκης

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Τουρκία είναι ένα σχετικά πρόσφατα δημιουργημένο κράτος – το οποίο μετρά λιγότερο από 100 χρόνια ζωής - που είναι η διάδοχη κατάσταση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Είναι ένα κράτος, το οποίο δημιουργήθηκε με τη συνθήκη της Λωζάνης το 1923 και από τότε έως και σήμερα προσπαθεί να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά του μέσα στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα. Στην ιστορική της πορεία, η Τουρκία ταλανίζεται από την αέναη διαμάχη μεταξύ των υποστηριχτών του κοσμικού κράτους, το οποίο δημιούργησε ο Κεμάλ Ατατούρκ, και των υποστηρικτών του Ισλαμισμού όπως αυτό εκφράζεται με το πολιτικό Ισλάμ. Σήμερα η Τουρκία βρίσκεται υπό μετάβαση από το κοσμικό κράτος σ' ένα κράτος όπου η κοινωνία και οι δομές της ισλαμοποιούνται. Στο πλαίσιο αυτό θα εξετάσουμε το ρόλο που διαδραματίζουν διαχρονικά τα κόμματα που υποστηρίζουν το πολιτικό Ισλάμ. Ιδιαίτερα θα εξετάσουμε το σύγχρονο από αυτά τα κόμματα, το κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) και τον ρόλο που αυτό διαδραμάτισε και συνεχίζει να διαδραματίζει κατά την μεταβατική περίοδο που διανύει η Τουρκία, ως εργαλείο μετάβασης στην μετα- Κεμαλική εποχή αυτής.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ……7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ……... 9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Α»

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ…… 15

ΚΡΑΤΟΣ - ΕΘΝΟΣ…….....15
Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ…….....17
ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ…… 19
Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ……26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Β»

Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΕΜΑΛ ΣΤΟΝ ΕΡΝΤΟΓΑΝ…… 33

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1938 ΕΩΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΜΟΝΟΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ……34
Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ (DP)…… 38
ΤΟ ΜΕΣΟΔΙΑΣΤΗΜΑ ΜΕΤΑΞΥ 1ου ΚΑΙ 2ου ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑΤΟΣ…. 41
Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΕΡΜΠΑΚΑΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ……....46
ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΤΗΣ ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ (RP) ……....51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Γ»

ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ……59

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ...59
Ο ΡΕΤΖΕΠ ΤΑΓΙΠ ΕΡΝΤΟΓΑΝ…….. 63
ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΔΡΑΙΩΣΗΣ……68
Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ…… 76
Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ…… 92

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Δ»

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ…….. 97

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ……103

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AKP	Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης
ANAP	Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας
AP	Κόμμα Δικαιοσύνης
CHP	Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα
CHMP	Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Αγροτικό Εθνικιστικό Κόμμα
CGP	Κόμμα Δημοκρατικής Εμπιστοσύνης
DP	Δημοκρατικό Κόμμα
DSP	Κόμμα της Δημοκρατικής Αριστεράς
DYP	Κόμμα του Ορθού Δρόμου
FP	Κόμμα της Αρετής
HDP	Δημοκρατικό Κόμμα των Λαών
HKP-C	Λαϊκό Απελευθερωτικό Κόμμα – Μέτωπο Τουρκίας
IDP	Δημοκρατικό Ρεφορμιστικό Κόμμα
MHP	Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης
MNP	Κόμμα Εθνικής Τάξης
MSP	Κόμμα Θρησκευτικής Σωτηρίας

PKK	Εθνικομαρξιστικό Κουρδικό Κόμμα
RP	Κόμμα Ευημερίας
SP	Κόμμα της Ευτυχίας
YTP	Κόμμα Νέας Τουρκίας

«Οἱ καιροὶ οὐ μενετοί».
Θουκυδίδης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Τουρκία είναι ένα νέο κράτος το οποίο διαδέχθηκε την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Μετρά λιγότερα από εκατό χρόνια ζωής διότι είναι ένα κράτος, το οποίο δημιουργήθηκε με τη συνθήκη της Λωζάνης το 1923 και από τότε έως και σήμερα, προσπαθεί να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά του μέσα στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα. Το κράτος αυτό έως τώρα ήταν γνωστό για το ότι είχε καταφέρει να συνδυάσει το κοσμικό καθεστώς με μία ιδιόμορφη συνθήκη, που η ίδια η Τουρκία την ονομάζει δημοκρατία, σ' αντίθεση μ' άλλες χώρες οι οποίες έχουν ως κύριο θρήσκευμα τον μουσουλμανισμό[1]. Η πραγματικότητα αυτή φαίνεται ότι αλλάζει στις μέρες μας μ' αποτέλεσμα η Τουρκία να βρίσκεται σε διαδικασία μετάβασης από το κοσμικό κράτος, σ' ένα κράτος του οποίου τόσο οι δομές όσο και η κοινωνία ισλαμοποιείται. Βρίσκεται δηλαδή, σ' ένα στάδιο επανακαθορισμού των βασικών ιδεολογικών της πλαισίων σε σχέση με τις εσωτερικές δομές της.

Είναι ένα κράτος που έχει μεγάλα και σοβαρά εσωτερικά προβλήματα και στο οποίο προσπάθησε ο ιδρυτής του, Κεμάλ Ατατούρκ, να δημιουργήσει στους πολίτες της το πρότυπο του δυτικοποιημένου πολίτη, επιβάλλοντας τους ταυτόχρονα εθνική συνείδηση. Το ίδιο επιχειρεί να πραγματοποιήσει και στις μέρες μας ο Ταγίπ Ερντογάν, ο οποίος προσπαθεί να επιβάλει στου τούρκους πολίτες το πρότυπο του ευσεβούς ισλαμιστή πολίτη. Αμφότεροι όμως δεν έλαβαν υπόψη τους ότι οι διαδικασίες δημιουργίας προτύπων στους πολίτες ενός κράτους είναι πολύπλοκες και δεν επιβάλλονται με το νόμο. Η Τουρκία δεν εξαιρείται από αυτόν τον κανόνα. (Γιαννακόπουλος 2014, 82-83)

Στον παρόν πόνημα θα επιδιώξω να δείξω τον ρόλο που διαδραματίζει στην μεταβατική αυτή πορεία της Τουρκίας το κυβερνών, επί 14 χρόνια, Κόμμα της Δι-

[1] Κατά χρονικά διαστήματα ισλαμικές χώρες όπως η Τυνησία αναπτύσσουν τη δική τους εκδοχή για το κοσμικό καθεστώς χωρίς όμως να έχουν τα δημοκρατικά διαπιστευτήρια της Τουρκίας. Επίσης οι μουσουλμανικές χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης μαστίζονται από εξάρσεις βίας ενώ και οι αραβικές χώρες έχουν κάνει μόνο κάποιες απόπειρες εκδημοκρατισμού. (Shankland 2003, 21)

καιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi - AKP). Το ερώτημα που γεννάται αβίαστα είναι το γιατί να κατανοήσουμε τον ρόλο αυτό. Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα είναι εύκολη, αρκεί να εστιάσουμε στο γεγονός ότι η Τουρκία είναι ένα ισχυρά στρατιωτικά κράτος το οποίο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην σταθερότητα της περιοχής και στα όσα διαδραματίζονται στην Μέση Ανατολή. Η γειτνίαση της Τουρκίας με τη Συρία, το Ιράκ και το Ιράν και τα όσα διαδραματίζονται στην περιοχή αυτή, της προσδίδουν σημαντική γεωστρατηγική υπεραξία. Εξάλλου δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η Τουρκία έχει πάντα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα, δεδομένου ότι αυτή ως αναθεωρητική δύναμη της περιοχής επιθυμεί να μεταβάλλει το υφιστάμενο status quo ώστε να υποστηρίξει τα συμφέροντα της, όπως αυτή τα προσδιορίζει την εκάστοτε ιστορική στιγμή. Επιπρόσθετα, η κατανόηση το ρόλου που διαδραματίζει ένας πολιτικός σχηματισμός στις διαδικασίες μετάβασης από μία παγιοποιημένη πολιτική κατάσταση σε μία νέα, θα μας οδηγήσει σε συμπεράσματα τα οποία είναι δυνατόν να εφαρμοστούν από πολιτικούς σχηματισμούς οι οποίοι επιθυμούν είτε να μεταβάλλουν είτε να διατηρήσουν το πολιτικό και κοινωνικό status quo των κρατών τους. Ταυτόχρονα, τα συμπεράσματα που θα προκύψουν μπορεί να είναι χρήσιμα σε οποιονδήποτε εξωτερικό παρατηρητή επιθυμεί να αναγνώσει τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στη γείτονα χώρα, μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα, παίρνοντας υπόψη την αέναη μάχη που λαμβάνει χώρα από τη γέννηση του κράτους αυτού, για την επικράτηση του πολιτικού Ισλάμ σ' αυτή.

Η παρούσα ανάλυση για τον ρόλο του AKP δεν υποστηρίζει ότι πραγματοποιεί εξαντλητική προσέγγιση του θέματος. Εξάλλου, στην παρούσα εργασία συνειδητά δεν έγινε αναφορά στα μεγάλα θέματα που ταλανίζουν το εσωτερικό της Τουρκίας, του Κουρδικού και του Κυπριακού ζητήματος. Η επιλογή αυτή έγινε διότι τα ζητήματα αυτά από μόνα τους αποτελούν θέματα μελέτης για την εφαρμοζόμενη πολιτική του AKP. Μία πολιτική η οποία εμφανίζει διαφοροποιήσεις κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης από τα ανοίγματα που πραγματοποίησε στους Κούρδους τα πρώτα χρόνια αυτής έως την πολεμική στάση που κρατά κατά τα τελευταία χρόνια.

Επίσης, δεν έγινε αναφορά στην εξωτερική πολιτική που άσκησε η Τουρκία από την ανάληψη της εξουσίας από το AKP το 2002 έως και σήμερα, διότι και αυ-

τό αποτελεί από μόνο του αντικείμενο μελέτης διότι υπήρξε πολύπλευρη και με σημαντικές διακυμάνσεις στο πέρασμα των χρόνων[2].

Τέλος, η παρούσα μελέτη κρατήθηκε αποστασιοποιημένη από τις ελληνο-τουρκικές σχέσεις ώστε να παρουσιαστούν τα γεγονότα και η ανάλυση τους αντικειμενικά, μακριά από αγκυλώσεις και στερεότυπα που δημιουργεί η ανάλυση γεγονότων μέσα από εθνικά πρίσματα. Η μελέτη αυτή βασίστηκε σε βιβλιογραφικές αναφορές αλλά και σε πηγές προερχόμενες από το διαδίκτυο, διότι η εξέλιξη των γεγονότων είναι δυναμική και συνεχώς προστίθεντο νέα στοιχεία λόγω των όσων συνέβησαν στην γειτονική χώρα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016.

Στην κατανόηση του εργαλειακού ρόλου τον οποίο διαδραματίζει το ΑΚΡ στην Τουρκία κομβικό ρόλο κατέχει η γνώση των μεταρρυθμίσεων που προσπάθησε να επιβάλει ο Κεμάλ κατά την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Γι' αυτό στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα χαρακτηριστικά του έθνους - κράτους, στην καταγωγή των τούρκων και κυρίως στη γέννηση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Μία δημοκρατία η οποία προήλθε μετά την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επίσης, περιγράφονται οι μεταρρυθμίσεις που επέβαλε ο Κεμάλ στην προσπάθεια του να δημιουργήσει ένα δυτικού τύπου κράτος αλλά και ποιες επιδράσεις επέφεραν οι μεταρρυθμίσεις αυτές στην τουρκική κοινωνία.

Στο επόμενο κεφάλαιο αναλύεται η μετάβαση από την μεταρρυθμιστικές αλλαγές του Κεμάλ μέχρι την ίδρυση του ΑΚΡ. Περιγράφονται οι προσπάθειες που έκανε το πολιτικό Ισλάμ να αναβιώσει και να καθιερωθεί στην πολιτική ζωή της Τουρκίας. Ταυτόχρονα, γίνεται αναφορά στις προσπάθειες του κοσμικού κράτους να εναντιωθεί σ' αυτήν την καθιέρωση. Έτσι, χρησιμοποιώντας ως ορόσημα τα επιτυχημένα στρατιωτικά πραξικοπήματα, γίνεται ανάλυση του αέναου αγώνα μεταξύ του κοσμικού και ισλαμικού στοιχείου της γειτονικής χώρας για το ποιος θα επικρατήσει στο στρατογραφειοκρατικό μηχανισμό του κράτους. Παράλληλα γίνο-

[2] Μεταξύ των αλλαγών που επέφερε ο Ερντογάν και το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) γενικότερα στην εξωτερική πολιτική τα τελευταία χρόνια βρίσκεται και το θέμα των σχέσεων της Τουρκίας με τη Δύση. Η στάση των ελίτ του ΑΚΡ είναι συχνά αντιφατική: πότε στρέφονται κατά των δυτικών τους εταίρων (ΕΕ, ΗΠΑ, ΝΑΤΟ), πότε συνεργάζονται μαζί τους και μάλιστα επιζητούν τη βοήθειά τους. (Τζιάρρας 2016)

νται κατανοητοί και οι λόγοι της σταδιακής επικράτησης του πολιτικού Ισλάμ, αλλά και γιατί επήλθαν τροποποιήσεις από τους εκάστοτε κρατούντες στις μεταρρυθμίσεις που είχε επιβάλλει ο Ατατούρκ εξυπηρετώντας τα συμφέροντα τους, στην προσπάθεια τους να νέμονται την εξουσία.

Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίο το ΑΚΡ ανήλθε στην εξουσία αλλά και το πώς κατάφερε να διατηρηθεί σ' αυτήν από το 2002 έως σήμερα. Επίσης γίνεται ανάλυση του τρόπου με τον οποίο το κυβερνών κόμμα της Τουρκίας κατάφερε να δρομολογήσει τις μεταρρυθμίσεις αυτές που μετατρέπουν το κοσμικό κράτος της Τουρκίας σε ισλαμικό. Σημείο ιδιαίτερης σημασίας αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο το ΑΚΡ κατάφερε να επιβιώσει πολιτικά, τόσο από τη δικαστική περιπέτεια που αφορούσε την κατηγορία ότι η δράση του απειλούσε το κοσμικό χαρακτήρα του κράτους, όσο και από ένα στρατιωτικό πραξικόπημα που στόχευε στην ανατροπή του. Το επίτευγμα αυτό είναι μοναδικό στα χρονικά της Τουρκικής Δημοκρατίας δεδομένου ότι, όλα τα υπόλοιπα ισλαμικά κόμματα αλλά και τα κόμματα που ήρθαν σε αντιπαράθεση με το κοσμικό κατεστημένο είτε ανέστειλαν την πολιτική τους δραστηριότητα με δικαστική απόφαση είτε ενώ είχαν την κυβερνητική εξουσία ανατράπηκαν με πραξικοπηματικές πράξεις.

Στο τελευταίο κεφάλαιο αναφέρονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από το παρόν πόνημα. Αυτά έχουν διττό χαρακτήρα. Από τη μία μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως οδηγός για τους πολιτικούς σχηματισμούς που επιθυμούν να τροποποιήσουν το υφιστάμενο πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς των κρατών τους. Από την άλλη, μπορούν να χρησιμοποιηθούν από αυτούς που θέλουν τη διατήρηση του υφιστάμενου πολιτικού και κοινωνικού καθεστώτος των κρατών τους, τροποποιώντας την πολιτική τους κατά τέτοιο τρόπο ώστε να το επιτύχουν. Επίσης, η χρήση των συμπερασμάτων αυτών, δίδει τη δυνατότητα σ' οποιοδήποτε εξωτερικό παρατηρητή να τα χρησιμοποιήσει σαν πρίσμα μέσα από το οποίο μπορεί να αναγνώσει εκ νέου τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στο γειτονικό μας κράτος, ενώ παράλληλα μπορούν να χρησιμοποιηθούν αναλογικά για να γίνουν κατανοητές οι αλλαγές οι οποίες συντελούνται σ' οποιαδήποτε κράτος βρίσκεται υπό μετάβαση.

Συνοψίζοντας, στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο το ΑΚΡ κατάφερε, μέσα σε λίγα χρόνια, αυτό που δεν κατάφερε στα

προηγούμενα χρόνια της Τουρκικής Δημοκρατίας το ισλαμικό κίνημα. Την επιβολή δηλαδή, μίας διαδικασίας μετάβασης από ένα κοσμικό σ' ένα ισλαμικού τύπου κράτος με την επικράτηση του ισλαμικού κινήματος επί του κοσμικού κατεστημένου. Αν αυτή η επικράτηση παγιοποιηθεί θα διαπιστωθεί με το πέρασμα του χρόνου.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Α»

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

ΚΡΑΤΟΣ - ΕΘΝΟΣ

Τα κράτη, όπως είναι γνωστά σ' εμάς, εμφανίστηκαν μετά το πέρας της φεουδαρχικής κοινωνίας περί τον 14 -15 αιώνα στα όρια της κατάργησης και κατάλυσης της φεουδαρχικής κοινωνίας. (Κουσκουβέλης 2010, 109) Η μετεξέλιξη των πρωτοεμφανιζόμενων αυτών κρατικών οντοτήτων δημιούργησε το σύγχρονο κράτος. Εάν θελήσουμε να δώσουμε έναν ορισμό στην έννοια του κράτους θα μπορούσαμε να πούμε ότι κράτος είναι η υπέρτατη, κυρίαρχη εξουσία που ασκείται στο σύνολο ενός λαού και σε μία καθορισμένη εδαφική επικράτεια σύμφωνα με τους νόμους. (Κουσκουβέλης 2010, 112) Ο παραπάνω ορισμός μας προσδιορίζει και τα συστατικά στοιχεία του κράτους τα οποία κατά το διεθνές δίκαιο είναι ο πληθυσμός (λαός), το έδαφος (καθορισμένη εδαφική επικράτεια), και η κυβέρνηση (κυρίαρχη εξουσία)[3].

Αναλυτικότερα, ο πληθυσμός είναι ο λαός που διαθέτει νομικούς δεσμούς μεταξύ του ατόμου και του κράτους. Είναι δηλαδή το σύνολο των πολιτών ή των υπηκόων του κράτους. Το δεύτερο συστατικό στοιχείο του κράτους είναι το έδαφος, δηλαδή η εδαφική επικράτεια όπου ασκείται η κρατική εξουσία[4] του κράτους. Τέλος, το τρίτο στοιχείο που χαρακτηρίζει το σύγχρονο κράτος είναι η κυβέρνηση η οποία διαθέτει τον αποτελεσματικό έλεγχο επί του εδάφους του κράτους και είναι αυτή που ασκεί την κυρίαρχη εξουσία επί του πληθυσμού του κράτους στα όρια της επικράτειας του.

Η Τουρκία είναι ένα σχετικά πρόσφατα δημιουργημένο κράτος – το οποίο μετρά λιγότερα από 100 χρόνια ζωής – και προήλθε μετά από τη διάλυση της Ο-

[3] «Η κυριαρχία είναι ιδιότητα που χαρακτηρίζει μοναδικά τα κράτη και είναι απόλυτη και αποκλειστική: Δεν υπάρχει στο εσωτερικό του κράτους υπέρτερη αυτού εξουσία, ενώ ταυτοχρόνως το κράτος αποκλείει την οποιαδήποτε επιρροή η παρέμβαση από οποιοδήποτε εξωτερικό φορέα στο εσωτερικό του.» (Κουσκουβέλης 2010, 113)

[4] Η κρατική εξουσία είναι νομοθετική, δικαστική και διοικητική.

θωμανικής Αυτοκρατορίας[5] ως διάδοχη κατάσταση της. Είναι ένα κράτος που προέκυψε μέσα από τις διεθνείς ζυμώσεις της αυγής του 20 αιώνα και επισήμως δημιουργήθηκε με τη συνθήκη της Λωζάνης το 1923 και από τότε ως σήμερα προσπαθεί να προσδιορίζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μέσα στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα.

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι η έννοια του σύγχρονου κράτους και η έννοια του έθνους δεν ταυτίζονται. Η κατανόηση των διαφορετικών αυτών εννοιών θα μας βοηθήσει στην κατανόηση των όσων έλαβαν χώρα στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου από τη γέννηση του κράτους της Τουρκίας έως και τις ημέρες μας.

Η έννοια του έθνους όπως και του κράτους προσδιορίζεται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Οι περισσότεροι μελετητές αναφερόμενοι στην έννοια του έθνους θεωρούν ότι είναι το σύνολο των ατόμων που έχουν κοινή γλώσσα, κοινό πολιτισμό, κοινή θρησκεία και πιθανόν κοινή φυλετική καταγωγή. Τα παραπάνω στοιχεία μπορεί να μην χαρακτηρίζουν ένα έθνος, δεδομένου, ότι υπάρχουν έθνη που δεν διαθέτουν κοινή γλώσσα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ελληνικό έθνος που στις αρχές του 20ου αιώνα απαρτίζονταν από άτομα που δεν ομιλούσαν την ίδια γλώσσα[6]. Ομοίως, ο κοινός πολιτισμός σε όλες του τις εκφάνσεις δεν χαρακτηρίζει απαραίτητα ένα έθνος δεδομένου ότι υπήρξαν έθνη τα οποία βρίσκο-

[5] Ιστορικά θα μπορούσε να παραλληλιστεί με την Ελλάδα των αρχών του 20 αιώνα όπου έχοντας έναν κρατικό βίο περί των 100 ετών προσπαθούσε να προσδιορίσει τη θέση της στο διεθνές σύστημα μέσω της Μεγάλης Ιδέας. Ήταν η περίοδος που η Ελλάδα είχε ενισχυθεί σημαντικά μετά την περιπέτεια του 1897 και αισθάνονταν αρκετά ισχυρή ώστε να θεωρεί τον εαυτό της αναθεωρητική δύναμη. Γι' αυτό και βρήκε πρόσφορο έδαφος η Μεγάλη Ιδέα. Μία ιδέα η οποία έγινε πράξη κατά το χρονικό διάστημα 1912 – 1922. Πιθανόν δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι και η Τουρκία σήμερα μετρά περί τα 100 χρόνια κρατικής ιστορίας και η ελίτ της γειτονικής χώρας αισθανόμενη ισχυρή, εκφραζόμενη μέσω του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας, ομιλεί για τα σύνορα της καρδιάς της που είναι πέρα από τα καθοριζόμενα από τις διεθνείς συνθήκες. Επιπρόσθετα, ένας ακόμη κοινός τόπος μεταξύ των δύο αυτών κρατών κατά την ίδια χρονική περίοδο του βίου τους είναι ότι ταλανίζονται από εσωτερικές έριδες που στοχεύουν στην νομή της εξουσίας. Στην Ελλάδα η διαμάχη ήταν μεταξύ των Βενιζελικών και των Βασιλικών, ενώ στην Τουρκία αυτή την περίοδο η διαμάχη είναι μεταξύ των υποστηρικτών του Πρόεδρου Ερντογάν από την μία μεριά και των υποστηριχτών του Φετουλάχ Γκουλέν από την άλλη, δεδομένου ότι μετά από μία σειρά μέτρων που έλαβαν οι κυβερνήσεις του ΑΚΡ, το κοσμικό στοιχείο της γείτονας χώρας προς το παρόν φαίνεται να έχει υποχωρήσει.

[6] «… οι έλληνες της Μικράς Ασίας, οι οποίοι διώχθηκαν ή προτίμησαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους το 1922, παρά το γεγονός ότι μιλούσαν τούρκικα, ή ορισμένοι ήρωες του Μακεδονικού Αγώνα, οι οποίοι μιλούσαν σλαβικές διαλέκτους.» (Κουσκουβέλης 2010, 121)

νται σε διαφορετικό στάδιο πολιτισμικής ανάπτυξης[7]. Το ίδιο ισχύει και για τη θρησκεία αφού υπάρχουν έθνη χωρίς να διαθέτουν θρησκευτική ομοιογένεια. Τέλος, η κοινή φυλετική καταγωγή είναι επισφαλές κριτήριο διότι οι λαοί βρίσκονται σε αέναη βιολογική επικοινωνία μεταξύ τους, γεγονός που δεν εξασφαλίζει την βιολογική τους καθαρότητα. Συνεπώς καταλήγουμε στο συμπέρασμα σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Κουσκουβέλη ότι «… ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ύπαρξη έθνους μπορεί να θεωρηθεί μόνο η κοινή εθνική συνείδηση». (Κουσκουβέλης 2010, 123) Το συμπέρασμα αυτό είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της δημιουργίας του τουρκικού κράτους, διότι ο θεμελιωτής του ο Μουσταφά Κεμάλ – ο μετέπειτα Ατατούρκ – πάνω στην έννοια του έθνους θεμελίωσε το σύγχρονο τουρκικό κράτος.

Όπως έχει λεχθεί ήδη, η έννοια του κράτους και του έθνους δεν ταυτίζονται, όμως οι δύο αυτές έννοιες συνδέονται σταθερά. Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι η σχέση έθνους και κράτους έχει άμεση σχέση με τον εθνικισμό, δηλαδή την ιδεολογία εκείνη που δηλώνει πίστη στην κοινότητα ενός πληθυσμού, δηλαδή στο έθνος. (Κουσκουβέλης 2010) Την ιδεολογία αυτή χρησιμοποίησε ως εργαλείο ο ιδρυτής της Τουρκικής Δημοκρατίας προκειμένου να δημιουργήσει ένα σύγχρονο δυτικού τύπου κράτος.

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Οι Τούρκοι[8] εμφανίστηκαν στην ιστορία ως φυλετική ομάδα στις αρχές του 5ου μ.Χ. αιώνα στις στέπες της Σιβηρίας μετά την αποχώρηση των συγγενών τους Ούννων. Μέσα σε διάστημα 2 αιώνων εδραιώνουν την θέση τους στην κεντρική Ασία. Τότε είναι που έρχονται σε επαφή με τους Άραβες, οι οποίοι είναι φορείς μιας νέας θρησκείας την οποία ασπάζονται και οι Τούρκοι. Η θρησκεία αυτή ήταν το Ισλάμ. Οι Άραβες για να κυριαρχήσουν στα κατακτημένα εδάφη χρειάζονται ισχυρές μισθοφορικές δυνάμεις. Έτσι στρέφονται προς τους Τούρκους, όπου με το πέρασμα των ετών θα στελεχώσουν το μεγαλύτερο μέρος του αραβικού στρα-

[7] Ως παράδειγμα έθνους με τμήματα του να βρίσκονται σε διαφορερικό πολιτισμικό επίπεδο μπορεί να χρησιμοποιηθεί και πάλι το ελληνικό έθνος του οποίου τα τμήματα που κατοικούν στην Ελλάδα και στην Κύπρο μπορεί να έχουν το ίδιο πολιτισμικό επίπεδο το οποίο όμως διαφέρει από αυτό των τμημάτων που κατοικούν στην Κριμαία ή τη Νότια Ιταλία. (Κουσκουβέλης 2010, 122)

[8] Το όνομα Τούρκος (Του-Κιούε) μνημονεύεται για πρώτη φορά στην κινέζικη ιστορία το 545 (Fyller 2008, 293).

τού. Σύντομα οι τούρκοι μισθοφόροι γίνονται ρυθμιστικός παράγοντας αφού απέκτησαν τη δύναμη να επηρεάζουν τις εξελίξεις ώστε να έχουν την δύναμη να ορίζουν ακόμη και τον Χαλίφη[9].

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει γίνει στους Σελτζούκους Τούρκους, και στον γενάρχη τους Σελτζούκ, οι οποίοι ασπάστηκαν το Σουνιτικό Ισλάμ. Το 1040 μετά από νικηφόρο μάχη με τους ιρανόφωνους Γαζναβίδες στην τοποθεσία Ντανταναχάν εισέβαλαν στην Περσία. Μετά τη νίκη τους αυτή, οι Σελτζούκοι ξεπρόβαλαν ως η κυρίαρχη δύναμη στον μουσουλμανικό κόσμο σε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή. Η πορεία και η αύξηση της δύναμης των Σελτζούκων Τούρκων είναι εκπληκτική, αφού κατάφεραν να κυριαρχήσουν στον μουσουλμανικό κόσμο μετά την κατάληψη της Δαμασκού το 1078 μΧ.

Η πρωτόγονη και απλή οργάνωση των Τούρκων προσδίδει ενότητα στον μουσουλμανικό κόσμο την εποχή που αρχίζουν οι σταυροφορίες. Οι Σελτζούκοι κατακτούν την Μικρά Ασία χάρη στην πολιτική τους, εκμεταλλευόμενοι τις θρησκευτικές έριδες των Βυζαντινών και τη φορολογική καταπίεση του Βυζαντινού κράτους. Μ' αυτόν τον τόπο και μέσα από μια σειρά διαδικασιών καταφέρνουν οι Σελτζούκοι να ιδρύσουν το σελτζουκικό σουλτανάτο του Ρουμ με πρωτεύουσα τη Νίκαια. Το Σουλτανάτο αυτό μετά από τις εκστρατείες των Βυζαντινών περιορίστηκε στην ενδοχώρα της Μικρά Ασίας και η έδρα του μεταφέρθηκε ανατολικότερα, στο Ικόνιο, όπου από τα μέσα του 13ου αιώνα έπεσε σε σταδιακή παρακμή, μέχρι που καταλύθηκε.

Από τις αρχές του 14ου αιώνα την Μικρά Ασία είχαν κατακλύσει πλήθος τουρκομανικών κρατιδίων (εμιράτων), με κυριότερο αυτό του Οσμάν, που εξελίχθηκε στη μετέπειτα Οθωμανική Αυτοκρατορία στα μέσα του 14ου αιώνα. Ο Οσμάν γεννήθηκε το 1259 και πέθανε το 1326. Επονομάστηκε γαζής, δηλαδή νικητής. Έδειξε εξαιρετικές ικανότητες. Σ' ένα από τα βυζαντινά φρούρια που κατέλαβε έπιασε αιχμάλωτο τον βυζαντινό διοικητή του Μιχαήλ Κόσσυφο, τον οποίον έκανε φίλο του και αφού αλλαξοπίστησε ονομάστηκε Κέσσε. Αυτός τον βοήθησε,

[9] Για παράδειγμα το 1055 γίνονται επίσημοι προστάτες του Αββασίδη χαλίφη της Βαγδάτης. Ο χαλίφης έχει πλέον τυπική εξουσία. Την ουσιαστική εξουσία την κρατάνε οι Σελτζούκοι. (Μπαρμπαγιαννίδης 2014)

ως σύμβουλος του, να εδραιώσει το οθωμανικό κράτος. Το 1300 αποτελεί χρονιά ορόσημο για τους Οθωμανούς διότι είναι η χρονολογία γέννησης του κράτους τους. (Μπαρμπαγιαννίδης 2014)

Οι Οθωμανοί Τούρκοι άρχισαν σταδιακά να απορροφούν τα άλλα κρατίδια και κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μωάμεθ Β΄ (1451-81) υπερίσχυσαν όλων των υπολοίπων τοπικών τουρκικών δυναστειών. Η αύξηση της δύναμης τους οδήγησε στην κατάλυση του Βυζαντίου και στη δημιουργία – εντός δύο αιώνων από την εμφάνιση τους - της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που εκτείνονταν από την Ισπανία και την Κεντρική Ευρώπη ως την Αραβία και την Περσία.[10]

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν πολυεθνική και πολυθρησκευτική γεγονός που οφείλετε στο ότι δεν επιδίωξε την αφομοίωση των κατεκτημένων λαών διότι δεν διέθετε τον τεχνολογικό και θεσμικό εξοπλισμό που απαιτούνταν. (Poulton 2000, 64) Εντός αυτού του πολυεθνικού μωσαϊκού, οι σχέσεις μεταξύ των εθνών ρυθμίζονταν από την πίστη ή όχι στο Ισλάμ. Η διάκριση δηλαδή ανάμεσα στους πληθυσμούς της αυτοκρατορίας γίνονταν με βάση τη θρησκεία και όχι την εθνική συνείδηση. Υπήρχε διαχωρισμός σε «θρησκευτικές κοινότητες»[11] (μιλέτια) όπου από την μία πλευρά ήταν η «διοικούμενη κοινότητα», που περιλάμβαναν τους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς και από την άλλη πλευρά η «διοικούσα ή κυρίαρχη κοινότητα», που αποτελούνταν από τους μουσουλμάνους. (Kizilyurek 2010)

Την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα οι αποτελούντες την κυρίαρχη οθωμανική ελίτ αυτοπροσδιορίζονταν ως Οθωμανοί που μιλούσαν την οθωμανική γλώσσα. Ο όρος «Τούρκος» την εποχή

[10] Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την καταγωγή των Τούρκων και τη δημιουργία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο ιντερνέτ στην διεύθυνση http://eranistis.net/wordpress/2014/05/29.

[11] « (Poulton 2000)Η καταγωγή των μιλετιών εξακολουθεί να είναι αβέβαιη. Πολλοί ανιχνεύουν τις ρίζες του στη αναγόρευση του πατριάρχη Γενναδίου, του επίσκοπου Ιωακείμ της Προύσας και του ραβίνου Καψάλη ως κληρονομικών ηγετών της ελληνικής, αρμένικης και εβραϊκής κοινότητας, αντίστοιχα, από τον Μωάμεθ Β΄ τον Πορθητή … Τα διάφορα μιλέτια αντιμετωπίζονταν ως συλλογικά σώματα που είχαν τη δυνατότητα να διαθέτουν δικές τους εσωτερικές δομές και ιεραρχίες.» (Poulton 2000, 70).

εκείνη είχε αρνητική σημασία αφού φαίνεται να υπονοούσε τον άξεστο χωρικό. (Poulton 2000, 81)

Το διεθνές περιβάλλον αλλάζει μορφή τον 19^{ο} αιώνα με την Ευρώπη να έχει καταστεί η ισχυρότερη δύναμη του κόσμου λόγω της βιομηχανικής επανάστασης και της ανάπτυξης του καπιταλισμού. (Kizilyurek 2010, 23-24) Οι εξελίξεις αυτές δεν μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη την Οθωμανική Αυτοκρατορία παρόλο που οι ιδέες του διαφωτισμού και του εθνικισμού καθυστέρησαν να διαδοθούν σ' αυτή λόγω της πίστης της οθωμανικής ελίτ στην ανωτερότητα της θρησκείας, του πολιτισμού και της κουλτούρας τους, σ' αντίθεση μ' αυτήν των δυτικοευρωπαίων. Οι επαναστάσεις στην Ελλάδα και τη Σερβία, ώθησαν τμήματα της οθωμανικής άρχουσας τάξης να αντιληφθούν ότι απαιτούνται αλλαγές στις δομές της αυτοκρατορίας αν ήθελαν να συναγωνιστούν την Ευρώπη. Οι πρώτες μεταρρυθμίσεις που σκόπευαν στον εκσυγχρονισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγιναν στο στρατιωτικό[12] και το γραφειοκρατικό τομέα. Οι αλλαγές εγκαινιάστηκαν από τον σουλτάνο Σελίμ Γ΄ και ουσιαστικά προχώρησαν επί του σουλτάνο Μαχμούτ Β΄. Μεγάλη μεταρρυθμιστική προσπάθεια πραγματοποιήθηκε από τον διάδοχο του σουλτάνου Μαχμούτ Β΄, τον σουλτάνο Αμπντούλ Μετζίτ. Η μεταρρυθμιστική αυτή προσπάθεια έμεινε στη ιστορία γνωστή ως Τανζιμάτ. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές που έχουν ως αφετηρία το 1839, περιείχαν μία ποικίλη και πολύπλευρη μεταρρυθμιστική πολιτική που σκόπευαν στην μερική εκκοσμίκευση του κρατικού, δικαστικού και εκπαιδευτικού μηχανισμού, αποβλέποντας στον εκδυτικισμό της οθωμανικής κοινωνίας και την εξασφάλιση της στρατιωτικής και διπλωματικής υποστήριξης της Δύσης. Απώτερος σκοπός αυτής της υποστήριξης ήταν η αντιμετώπιση των πιέσεων που δέχονταν από τη Ρωσία αλλά και από τον Μωχάμετ Άλυ της Αιγύπτου. (Poulton 2000, 72)

Στο πλαίσιο αυτό των μεταρρυθμίσεων δόθηκαν δικαιώματα και στους μη μουσουλμάνους κάτοικους της αυτοκρατορίας με το Χάτι Σερίφ και μετέπειτα με το Χάτι Χουμαγιούν[13]. Οι διακρίσεις για τους μη μουσουλμάνους υπηκόους της Οθω-

[12] Η σημαντικότερη στρατιωτική μεταρρύθμιση ήταν η αντικατάσταση από σύγχρονο στρατό των γενιτσάρων οι οποίοι αποδείχθηκαν ανεπαρκείς να αντιμετωπίσουν τους εξωτερικούς εχθρούς της αυτοκρατορίας (Poulton 2000).

[13] Είναι σουλτανικά διατάγματα τα οποία επέφεραν μία σταδιακή και μερική εκκοσμίκευση του κρατικού, δικαστικού και εκπαιδευτικού τομέα. Με το Χάτι Σερίφ (Νοέμβριος 1839) εκφράστηκαν οι ιδέ-

μανικής Αυτοκρατορίας μέχρι τότε οφείλονταν στο νόμο της Σαρία[14] και έπαψαν να υφίστανται σε μεγάλο βαθμό. Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος ήταν, οι μη μουσουλμάνοι κάτοικοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, να διοριστούν ως στελέχη δημοσίων υπηρεσιών, να αντιπροσωπεύονται στην ανώτατη βουλή, να μπορούν να φέρουν όπλα, να είναι μέλη των συμβουλίων των αυτοδιοικούμενων περιοχών. (Kizilyurek 2010, 30)

Η νέα τάξη πραγμάτων που δημιουργήθηκε δεν ήταν αρεστή στο μουσουλμανικό στοιχείο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σημείο ιδιαίτερης τριβής αποτέλεσε η αναγνώριση της ισονομίας των μη μουσουλμάνων με τους μουσουλμάνους, αφού θεωρήθηκε από τους δεύτερους, ότι έχασαν το δικαίωμα να είναι η κυρίαρχη εθνότητα της αυτοκρατορίας. Απότοκο αυτής της πραγματικότητας που δημιουργήθηκε ήταν η πυροδότηση της αντιπαράθεσης στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τον ρόλο του Ισλάμ σ' αυτήν. Κάποιοι υποστήριζαν την ανάγκη εισαγωγής τεχνολογίας, θεσμών, ιδεών και πρακτικών από τη Δύση ενώ στην αντίπερα όχθη υπήρχαν και οι υποστηρικτές της ηθικής, πολιτιστικής και θρησκευτικής υπεροχής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενώ ταυτόχρονα αναγνώριζαν την ανάγκη εισαγωγής μόνο δυτικής τεχνολογίας (Γρηγοριάδης 2015, 103). Μ' αυτόν τον τρόπο έχουμε τη γέννηση του πρώτου μοντέλου του οθωμανικού εθνικισμού του επονομαζόμενου «οθωμανισμού», ο οποίος χρησιμοποιούσε ως συνδετική ύλη για τη δημιουργία του οθωμανικού έθνους την υπηκοότητα.

Το επόμενο στάδιο του πρώιμου τουρκικού εθνικισμού είναι ο ισλαμισμός, ο οποίος προήλθε μέσα από την ιστορική πραγματικότητα της εποχής. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποκτά νέο σουλτάνο, τον Αμπντούλ Χαμίτ, ο οποίος σ' αντίθεση με τους προγενέστερους του, επιθυμεί να απεξαρτηθεί από τους δυτικούς και ιδιαίτερα από τους Βρετανούς, για την υπεράσπιση της αυτοκρατορίας έναντι της ρωσικής απειλής. Στην προσπάθεια του αυτή νομοθετεί αυταρχικές και συγκεντρωτι-

---

ες για το σεβασμό της ζωής και της ιδιοκτησίας, της ισονομίας ανεξάρτητα θρησκεύματος. Με το Χάτι Χουμαγιούν (1856) τονίστηκε εκ νέου η ισότητα όλων των υπηκόων. (Poulton 2000, 73-74)

[14] Το Ιερό Μουσουλμανικό ή Ισλαμικό Δίκαιο αποκαλείται στα αραβικά Σαρία, που σημαίνει «οδός που ακολουθεί το Νόμο του Θεού». Η Σαρία είναι ο Ιερός Νόμος που ρυθμίζει συνολικά τη ζωή των Μουσουλμάνων οπουδήποτε και αν κατοικούν. Στη Σαρία οφείλεται η δημιουργία του γενικού πλαισίου που είχε καθιερώσει το Ισλάμ κατά το παρελθόν ως πολιτική δύναμη. Αν θεωρήσουμε πως το Κοράνι αποτελεί το «σύνταγμα» του Ισλάμ, τότε η Σαρία συνιστά το σύνολο των κανόνων που καθιστούν εφαρμόσιμες τις εντολές αυτού του ιερού βιβλίου. (Δούδος 2007)

κές μεθόδους προκειμένου να διατηρήσει ενωμένη την αυτοκρατορία. Αναστέλλεται το σύνταγμα του 1877 και γίνεται μία προσπάθεια να παραγκωνιστεί η ιδεολογία του οθωμανισμού και στη θέση της να αναδειχθεί μία νέα εθνική ιδεολογία που θα έχει ως κέντρο αναφοράς το Ισλάμ. Η έμφαση στη θρησκεία εκ μέρους του νέου σουλτάνου οφείλεται στην προσπάθεια του να κρατήσει ενωμένη την αυτοκρατορία διότι ορισμένα τμήματα μη μουσουλμανικών πληθυσμών της αυτοκρατορίας στηρίζονταν περισσότερο στους δυτικούς προξένους παρά στις επίσημες οθωμανικές δομές, λόγω των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εμφανίζονται αποσχιστικές τάσεις εντός της αυτοκρατορίας. Την προσπάθεια του αυτή την υποστήριξε μέσω της επιβολής της τουρκικής γλώσσας σ' όλα τα σχολεία της αυτοκρατορίας καθώς και με τη βελτίωση των επικοινωνιών[15] τόσο των σιδηροδρομικών όσο και των τηλεγραφικών.

Επιπρόσθετα, η έμφαση του σουλτάνου στο Ισλάμ αποσκοπούσε στο να το χρησιμοποιήσει ως διαπραγματευτικό εργαλείο και μέσο πίεσης στις σχέσεις της Αυτοκρατορίας με τις δυτικές δυνάμεις. Το ιδιαίτερο βάρος που έδινε στη θρησκεία και στον προσωπικό του ρόλο ως Χαλίφη, δηλαδή θρησκευτικό ηγέτη της παγκόσμιας ισλαμικής κοινότητας, πίστευε ότι θα ήταν μοχλός πίεσης έναντι των ευρωπαϊκών αποικιοκρατικών κρατών που είχαν μεγάλους μουσουλμανικούς πληθυσμούς στις αποικίες τους. Οι ενέργειες αυτές του σουλτάνου, όπως ήδη έχει λεχθεί, είχαν ως απώτερο στόχο τη διατήρηση της αυτοκρατορίας η οποία παρήκμαζε και είχε συνεχώς απώλειες εδαφών. (Γρηγοριάδης 2015, 106)

Όπως σε κάθε ιδεολογία έτσι και ο ισλαμισμός είχε τους θεωρητικούς του εκφραστές με κυριότερο τον Ναμίκ Κεμάλ, έναν από τους πλέον διακεκριμένους οθωμανούς διανοούμενους του 19ου αιώνα. Ο Ναμίκ Κεμάλ εκλαΐκευσε την έννοια της λέξης βατάν (πατρίδα)[16] και προσδιόρισε ως συνδετικό κρίκο μεταξύ των πολιτών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της βατάν, το Ισλάμ. (Poulton 2000, 88) Επιπρόσθετα, ο Ναμίκ Κεμάλ αναφέρθηκε και στην έννοια του έθνους, χρησιμο-

[15] Ο όρος επικοινωνία έχει δισυπόστατη έννοια. Η μία εννοιολογική προσέγγιση, αφορά την μετακίνηση ανάμεσα σε δύο τόπους ενώ η δεύτερη σχετίζεται με τη διαδικασία μετάδοσης της πληροφορίας (Γεωργοπαπαδάκος 1980).

[16] Κατά τον Ναμίκ Κεμάλ «Πατρίδα είναι μία ιερή ιδέα που πηγάζει από τη συνένωση πολλών υψηλών συναισθημάτων, όπως το έθνος, η ελευθερία, η ευζωία, η αδελφοσύνη, η περιουσία, η κυριαρχία, ο σεβασμός στους προγόνους, η αγάπη για την οικογένεια, η ανάμνηση της νεότητας ...» (Μητράρας 2012, 85)

ποιώντας το όρο αυτό για να εκφράσει την εθνική του πίστη. Πίστευε ότι η φιλοπατρία μπορεί να σώσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία από τη διάλυση. (Μητράρας 2012, 85)

Παρατηρούμε λοιπόν, από τα αναφερθέντα μέχρι τώρα, ότι στην προσπάθεια της η οθωμανικής ελίτ να διασώσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία αρχικά υιοθέτησε την ιδεολογία του οθωμανισμού και στη συνέχεια την ιδεολογία του ισλαμισμού. Αμφότερες αυτές οι ιδεολογίες δεν κατάφεραν να επιφέρουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα για την οθωμανική ελίτ, διότι οι μη μουσουλμανικοί πληθυσμοί της αυτοκρατορίας αναζητούσαν την εθνική τους ανεξαρτησία από τη μία, και από την άλλη, οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί δεν κατάφεραν να διατηρηθούν ενωμένοι λόγω της αντίδρασης των αράβων στην προσπάθεια του σουλτάνου να εμφανιστεί ως Χαλίφης. Υπό αυτές τις συνθήκες και έχοντας αποτύχει να κρατηθούν ενωμένοι οι Άραβες και οι Κούρδοι μέσω της Ισλαμικής ένωσης, το μόνο που απέμεινε στην οθωμανική ελίτ στην προσπάθεια της να διατηρήσει την αυτοκρατορία αλώβητη, ήταν να στραφεί στον τουρκικό εθνικισμό. Έτσι, ξεκίνησε ένας έντονα επιθετικός εκτουρκισμός στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα προς τον αραβικό κόσμο. (Kizilyurek 2010, 35)

Ο εθνικισμός που μετά την Γαλλική Επανάσταση είχε γίνει παγκόσμιο φαινόμενο εισχωρεί και στη τουρκική διανόηση του 19^{ου} αιώνα. Ο τουρκικός εθνοτικός εθνικισμός, ο επονομαζόμενος και παντουρκισμός, είχε επηρεαστεί ιδιαίτερα από τον γερμανικό και ρωσικό εθνικισμό που αμφότεροι επεδίωξαν να ενώσουν τους γερμανικούς και σλαβικούς λαούς αντίστοιχα, υπό μία κυρίαρχη κρατική αρχή. Αυτό ήταν και το ζητούμενο για την οθωμανική ελίτ προκειμένου να ενώσει τους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να αντιμετωπίσει τις διασπαστικές τάσεις στο εσωτερικό της. Είναι η περίοδος όπου το εθνωνύμιο «Τούρκος» άρχισε να γίνεται δημοφιλές και να αποβάλει την αρνητική χροιά που είχε προηγουμένως. Η κοινή τουρκική καταγωγή πλέον είναι αυτή που θα συνδέει τους πολίτες του κράτους και όχι το Ισλάμ, το οποίο θεωρήθηκε ως ένας από τους βασικούς λόγους για την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. (Γρηγοριάδης 2015, 108-109)

Θεωρητικός της ιδεολογίας του τουρκισμού θεωρείται ο Γιασούφ Ακτσουρά. Μέσα από το έργο του «Τρεις μορφές της πολιτικής», που δημοσιεύτηκε το 1904,

περιγράφοντας τον οθωμανισμό, τον ισλαμισμό και του παντουρκισμό καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ιδέα της τουρκικής ένωσης είναι ρεαλιστική μόνο αν στηριχθεί στην κοινή εθνική ταυτότητα. Δηλαδή, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι μόνο ο τουρκισμός είναι ικανός να αποτελέσει τον ακρογωνιαίο λίθο της δημιουργίας ενός μεγάλου εθνικού κράτους. (Kizilyurek 2010, 37)

Την περίοδο που βρίσκονταν στα σπάργανα η ιδεολογία του παντουρκισμού, στον χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπήρχαν πολιτικές ζυμώσεις. Το 1889 ιδρύθηκε η οργάνωση Επιτροπή για την Οθωμανική Ενότητα που είχε ως σκοπό να αποκαταστήσει το Σύνταγμα και το κοινοβούλιο που είχε καταργήσει ο σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ. Τα μέλη της παραπάνω επιτροπής διώχθηκαν για τη δράση τους από την χαμιτική αστυνομία και όσα μέλη της κατάφεραν να αποφύγουν τη σύλληψη κατέφυγαν στο εξωτερικό, κυρίως στο Παρίσι, όπου και συνέχισαν τη δράση τους με ποικίλους τρόπους. Η επιτροπή μετονομάστηκε σε Επιτροπή για την Ένωση και τη Πρόοδο. Τα μέλη της παραπάνω επιτροπής προχώρησαν σε αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος κατά του σουλτάνου το 1896. Σημαντική ώθηση στα ιστορικά γεγονότα αποτέλεσε η ανάμειξη των αξιωματικών της Θεσσαλονίκης και της Αδριανούπολης στην οργάνωση της Επιτροπής Ένωση και Πρόοδος[17] τα μέλη της οποία πλέον ονομάζονταν «Νεότουρκοι». Οι Νεότουρκοι με ηγετική φυσιογνωμία τον Τχη Ενβέρ Πασά προχώρησαν σε επανάσταση εναντίον του σουλτάνου το 1908 σε μία ύστατη προσπάθεια να διασωθεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία[18]. Αφορμή για την έναρξη της επανάστασης αποτέλεσε το Μακεδονικό Ζήτημα και ο κίνδυνος απώλειας των ευρωπαϊκών βαλκανικών κτήσεων που είχαν απομείνει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. (Μητράρας 2012, 59-60)

---

[17] Στην οργάνωση Επιτροπή Ένωση και Πρόοδος και μάλιστα ένα από τα ιδρυτικά στελέχη που ανήκε στον σκληρό πυρήνα της, υπήρξε και ο Μουσταφά Κεμάλ (Μητράρας 2012)

[18] Οι μνήμες από τον ρώσο - τουρκικό πόλεμο του 1877 – 1878 ήταν νωπές. Ένας πόλεμος που έληξε με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, την 3 Μαρτίου 1878. Η συνθήκη μετέβαλλε ριζικά την κατάσταση των ευρωπαϊκών κτήσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τερμάτιζε κάθε είδους τουρκικό έλεγχο επί της Βαλκανικής Χερσονήσου. Ο κυριότερος όρος της προέβλεπε την ίδρυση ανεξάρτητου βουλγαρικού πριγκιπάτου, της λεγόμενης Μεγάλης Βουλγαρίας, η οποία περιελάμβανε το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας και εκτεινόταν από το Αιγαίο Πέλαγος ως τον Εύξεινο Πόντο. Με τη συνθήκη αναγνωριζόταν η ανεξαρτησία της Σερβίας, του Μαυροβουνίου και της Ρουμανίας. Τα σύνορα της Σερβίας και του Μαυροβουνίου επεκτείνονταν και η Ρουμανία παραχωρούσε στη Ρωσία τη Νότια Βεσσαραβία λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα τη Δοβρουτσά από την Τουρκία. Η Βοσνία και η Ερζεγοβίνη ανακηρύσσονταν αυτόνομες. Η Τουρκία παραχωρούσε στη Ρωσία μέρη των ασιατικών εδαφών της και υποχρεωνόταν να καταβάλει υψηλή πολεμική αποζημίωση. (Ζούλα 2003)

Οι Νεότουρκοι προσπάθησαν να επιτύχουν εθνική εκκαθάριση τόσο στην Μικρά Ασία όσο στον Πόντο και ταυτόχρονα να εθνικοποιήσουν την οικονομία. Όπως είναι εύκολα κατανοητό οι δύο αυτοί στόχοι των Νεότουρκων είναι αλληλένδετοι. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του ηγέτη των Νεότουρκων Ενβέρ Πασά «Αυτά τα ξένα στοιχεία στο σώμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ραδιουργούσαν κατά της Τουρκίας. Λόγω της εχθρότητας αυτών των αυτοχθόνων λαών, η Τουρκία έχανε την μία επαρχία μετά την άλλη. Έχουν ήδη χαθεί η Ελλάδα, η Σερβία, η Ρουμανία, η Βουλγαρία, η Βοσνία – Ερζεγοβίνη, η Αίγυπτός και η Τρίπολη. Έτσι η Οθωμανική Αυτοκρατορία συρρικνώθηκε τόσο πολύ που σχεδόν εξαφανίστηκε. Εάν η Τουρκία θέλει να επιβιώσει με ότι της έχει απομείνει, πρέπει να απαλλαγεί από αυτούς τους ξένους λαούς». (Kizilyurek 2010, 42)

Μέσα στο πλαίσιο αυτό ο θεωρητικός του τουρκισμού Ζιγιά Γκιοκάλπ έκανε την πρώτη προσπάθεια συμφιλίωσης του Ισλάμ με τον τουρκικό εθνικισμό. Ο Γκιοκάλπ είδε στο Ισλάμ τη δυναμική που περίκλειε ώστε αυτό να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο για την κοινωνική αλληλεγγύη. Επίσης, ο Γκιοκάλπ επέμενε ότι το τουρκικό έθνος έπρεπε να ενστερνιστεί το δυτικό πολιτισμό αλλά ταυτόχρονα να ανακαλύψει εκ νέου τη δική του κουλτούρα, η οποία είχε διαβρωθεί από τη αραβική επιρροή και από την οποία έπρεπε να αποδεσμευτεί. Ο τούρκος αυτός διανοητής υποστήριξε ότι η ένταξη των μουσουλμάνων στο κράτος της Τουρκίας θα ήταν εφικτή με την προϋπόθεση υιοθέτησης από αυτούς δύο σημαντικών παραγόντων: της τουρκικής κουλτούρας και της τουρκικής γλώσσας. Όσοι πολίτες του κράτους δεν αποδέχονταν αυτές τις προϋποθέσεις θα γίνονταν δέκτες διακρίσεων. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό, ότι γίνεται μόνο αναφορά στο μουσουλμανικό στοιχείο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό συνεπάγονταν ότι οι μη μουσουλμανικοί υπήκοοι αποκλείονταν από την αφομοίωση τους στο κράτος και συνεπώς ποτέ δεν θα ήταν ισότιμοι πολίτες με τους μουσουλμάνους. (Γρηγοριάδης 2015, 112 - 116)

Έχοντας υπόψη τις απόψεις του θεωρητικού του τουρκισμού Ζιγιά Γκιοκάλπ θα αναφερθούμε συνοπτικά στα γεγονότα που οδήγησαν στη δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας. Η ήττα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η υπογραφή με ταπεινωτικούς όρους το 1918 της Ανακωχής του Μούδρου και το 1920 της Συνθήκης των Σεβρών έθεσε υπό αμφισβήτηση τη βιωσιμότητα της Οθωμανικής Αυτο-

κρατορίας. Η μη επικύρωση της Συνθήκης των Σερβών και οι στρατιωτικές νίκες του Κεμάλ Μουσταφά εναντίον του ελληνικού στρατού οδήγησαν στην υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης την 24 Ιουλίου 1924. Ημερομηνία που αποτελεί τη γενέθλια ημέρα του νέου κράτους της Τουρκικής Δημοκρατία αλλά παράλληλα και την ημέρα θανάτου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Με τη Συνθήκη της Λωζάννης έχουμε τη μετάβαση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Τουρκική Δημοκρατία. Μία μετάβαση που ήταν σύμφωνη με την «αρχή των εθνοτήτων», δηλαδή την αρχή που υποστήριζε «ένα κράτος για κάθε έθνος» σύμφωνα με τον αμερικανό πρόεδρο Γουίλσον. Η επιτυχία όμως στο εγχείρημα της δημιουργίας της Τουρκικής Δημοκρατίας απαιτούσε ρήξη με τις κυρίαρχες ιδεολογίες του παρελθόντος και κυρίως με τον τουρκισμό ο οποίος περιορίστηκε εντός των συνόρων του τουρκικού κράτους[19]. Το νέο κράτος της Τουρκικής Δημοκρατίας που δημιουργήθηκε στηρίχθηκε στην τουρκικότητα με την κοσμική έννοια και τον εκδυτικισμό σ' αντίθεση με το προηγούμενο τρίπτυχο που επικρατούσε την περίοδο των νεοτούρκων που ήταν τουρκισμός, Ισλάμ και εκδυτικισμός.[20] (Kizilyurek 2010, 54)

Στην προσπάθεια του ο Μουσταφά Κεμάλ να εγκαθιδρύσει ένα σύγχρονο δυτικού τύπου κράτος στα εδάφη που περιλαμβάνονταν στην επικράτεια της Τουρκικής Δημοκρατίας προσπάθησε να επιβάλλει από το 1923 έως το θάνατο του μία σειρά μεταρρυθμίσεων οι οποίες επέφεραν τεράστιες αλλαγές στην Τουρκία. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές εφαρμόστηκαν τόσο σε πολιτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό επίπεδο και στηρίχθηκαν πάνω σε έξι αρχές. Πρόκειται για τις έξι αρχές που σε συμβολικό επίπεδο αναπαριστώνται με έξι βέλη στο έμβλημα του Ρεπου-

[19] Ο Μουσταφά Κεμάλ είχε τοποθετηθεί για το θέμα της επιρροής της τουρκικότητας εντός των συνόρων της Τουρκίας. Σε ομιλία του στο Εσκισεχίρ την 15 Ιανουαρίου το 1923 είχε πει «Έχω την πεποίθηση ότι ούτε ο πανισλαμισμός ούτε ο παντουρκισμός είναι λογική πολιτική για εμάς» (Kizilyurek 2010, 54)

[20] Για να γίνει κατανοητή η διαφοροποίηση που επήλθε στο κράτος της Τουρκίας πρέπει να αναφέρουμε ότι τουρκικότητα είναι η τουρκική κοσμική εθνική συνείδηση η οποία συμπεριλάμβανε όλους ή σχεδόν όλους του πολίτες κράτους της Τουρκίας. Αντίθετα οι υποστηρικτές του τουρκισμού η παντουρκισμού υποστήριζαν τη συνένωση όλων των τούρκων σ' ένα κράτος. (Poulton 2000, 168-170)

μπλικανικού Λαϊκού Κόμματος (CHP)[21], του κόμματος που ίδρυσε ο Μουσταφά Κεμάλ την 23 Οκτωβρίου 1923. Οι έξι αυτές αρχές είναι : ρεπουμπλικανισμός, εθνικισμός, κοσμικότητα, λαϊκότητα, επαναστατικότητα και κρατισμός. Οι αρχές αυτές υιοθετήθηκαν την 10 Μαΐου 1931[22] από το CHP και εντάχθηκαν στο σύνταγμα της Τουρκίας το 1937. (Kizilyurek 2010, 55-57)

Στις σελίδες που ακολουθούν, θα επιδιωχθεί μέσα από μία συνοπτική αναφορά σε κάθε αρχή, να κατανοήσουμε το μέγεθος των μεταρρυθμίσεων που προήγαγε ο Κεμάλ στην προσπάθεια του να μετουσιώσει τα υπολείμματα της πολυπολιτισμικής και πολυεθνικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σ' ένα εθνικό κράτος.

Αρχή του ρεπουμπλικανισμού. Η δημοκρατία είναι η νέα μορφή του πολιτεύματος η οποία ανακηρύχθηκε ως το νέο πολίτευμα της Τουρκίας τον Οκτώβριο του 1923. Στο πλαίσιο αυτό της πολιτειακής αλλαγής είχε ήδη καταργηθεί με συνοπτικές διαδικασίες από τον Νοέμβριο του 1922 το Σουλτανάτο και ο τελευταίος σουλτάνος, ο Μωάμεθ ΣΤ΄, μεταφέρεται στη Μάλτα. Την 29 Οκτωβρίου 1923 ο Μουσταφά Κεμάλ ανακηρύσσεται πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας και διορίζει πρωθυπουργό τον Ισμέτ Ινονού[23]. Το αξίωμα του προέδρου το κατείχε ο Κεμάλ

---

[21] Ο Κεμάλ κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων στη Μικρά Ασία είχε δημιουργήσει την Ένωση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων της Ανατολίας και της Ρούμελης. Μετά την δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας αποφάσισε να δημιουργήσει πολιτικό κόμμα και γι' αυτό μετονόμασε την Ένωση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων της Ανατολίας και της Ρούμελης σε Λαϊκό Κόμμα. Συγκεκριμένα ο Μουσταφά Κεμάλ έλεγε τα εξής «Με την ιδιότητα του πιο μετριόφρονος ατόμου ανάμεσα στο έθνος, αφιέρωσα τη ζωή μου για την εδραίωση της ειρήνης και της σταθερότητας της πατρίδας μου. Και έχοντας ως αρχή την λαϊκότητα σκοπεύω να ιδρύσω ένα πολιτικό κόμμα με την ονομασία Λαϊκό Κόμμα» Ο Μουσταφά Κεμάλ δήλωσε πως το κόμμα που ίδρυσε θα εξασφάλιζε τα συμφέροντα όλων των κοινωνικών τάξεων (Μητράρας 2012, 201).

[22] Οι αρχές αυτές δεν εμφανίστηκαν ξαφνικά στο ιστορικό προσκήνιο αλλά αποτελούν τη συμπύκνωση των ιδεών του Γκιοκάλπ που από το 1910 τις δημοσίευε. Τις ιδέες αυτές τις ενστερνίστηκε ο Κεμάλ και αποτέλεσαν το ιδεολογικό υπόβαθρο του CHP. (Μητράρας 2012, 374)

[23] Ο Μουσταφά Ισμέτ Ινονού γεννήθηκε το 1884 στη Σμύρνη και ολοκλήρωσε την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευσή του στη Σίβας, μετά από την οποία εγγράφηκε στο Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun, ένα από τα πιο πρωτοπόρα ινστιτούτα μηχανολογίας της χώρας. Αφού τελείωσε τις σπουδές του στη Στρατιωτική Σχολή το 1903 και αποφοίτησε από τη Στρατιωτική Ακαδημία το 1906, έλαβε επανειλημμένα αποσπάσεις με το βαθμό του λοχαγού. Ανάμεσα στο 1910 και στο 1913 αποτέλεσε μέλος του τάγματος που εστάλη στο Κόλπο για να καταστείλει την εξέγερση στην Υεμένη, όπου διακρίθηκαν οι εξαιρετικές ικανότητές του κατά τις διαπραγματεύσεις σχετικά με συνοριακά ζητήματα. Η φιλία του Ισμέτ Πασά με τον Μουσταφά Κεμάλ, που χρονολογείτο από τα φοιτητικά χρόνια τους, σήμαινε ότι ήταν σε θέση να εργάζονται διαδοχικά, καθώς σχεδίαζαν τη μελλοντική κατεύθυνση και την ανάπτυξη του κράτους. Όντας ο στενότερος φίλος του Κεμάλ και σύντροφός του στα όπλα κατά τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας, ο Ισμέτ Ινονού διεξήγαγε την Πρώτη και τη Δεύτερη Μάχη. Μετά από τη νίκη στη Μάχη στο Σαγγάριο και μετά από την προώθηση προς τη Σμύρνη, αντιπροσώπευσε την Μεγάλη Εθνοσυνέλευση στις διαπραγματεύσεις για την Ανακωχή των Μουδανιών. Παρευρέθηκε στη συνδιάσκεψη της ειρήνης για τη Συνθήκη της Λωζάνης τόσο ως Υπουργός Εξωτερικών όσο και ως ηγέτης της τουρκικής αντιπροσωπείας και υπέγραψε τη Συνθή-

μέχρι το θάνατο του το 1938. Το νομικό πλαίσιο εγκαθίδρυσης της Τουρκικής Δημοκρατίας παρείχε υπερεξουσίες στον πρόεδρο της Δημοκρατίας παρόμοιες μ' αυτές του Σουλτάνου ενώ υποβίβασε το κοινοβούλιο. Η Τουρκική Δημοκρατία μέχρι το 1950 γνώρισε δύο προέδρους τον Μουσταφά Κεμάλ και τον διάδοχο του, Ισμέτ Ινονού.

Οι προσπάθειες που έγιναν για ίδρυση νέων κομματικών σχηματισμών μέχρι το 1946, πέρα από το CHP, απέτυχαν διότι δεν κατάφεραν να διατηρήσουν την υποστήριξη του κεμαλικού καθεστώτος. Συνεπώς αποδεικνύεται ότι το κεμαλικό καθεστώς ήταν ένα, μη πλουραλιστικό καθεστώς, που δεν ανέχονταν αντιπολιτευόμενες φωνές μ' αποτέλεσμα αυτές να φιμώνονται απ' όπου και αν προέρχονταν. Συνεπώς «ο ρεπουμπλικανισμός σήμαινε περισσότερο άρνηση του θεϊκά εγκεκριμένου σουλτάνου ως αρχηγού του κράτους και αντικατάσταση του από έναν κοσμικό άρχοντα – που κέρδισε το αξίωμα αυτό λόγω της στρατιωτικής του αρετής». (Υφαντής 2016, 21)

Αρχή του εθνικισμού. Το έθνος στο πρόγραμμα του CHP είχε ως κύρια στοιχεία τη γλώσσα, τον πολιτισμό και φυσικά την εδαφική επικράτεια. Έχοντας ως φάρο τα παραπάνω, ο Μουσταφά Κεμάλ προχώρησε σ' αλλαγές προκειμένου να δημιουργήσει έναν συνδετικό ιστό μεταξύ των κατοίκων της Τουρκίας εντός των συνόρων της, όπως αυτά είχαν δημιουργηθεί με τη Συνθήκη της Λωζάννης. Προσπάθησε μέσω του εθνικισμού να διαμορφώσει μία νέα συλλογική ταυτότητα για τους υπηκόους της Τουρκικής Δημοκρατίας. (Υφαντής 2016, 22)

Αρχικά ο Κεμάλ προχώρησε σ' ένα πρόγραμμα εκσυγχρονισμού το οποίο εναντιώνονταν στα χαρακτηριστικά του οθωμανικού καθεστώτος και ταυτόχρονα προσπάθησε να τα εξαλείψει. Προτεραιότητα του κεμαλικού καθεστώτος ήταν η ανασύσταση της ιστορίας προκειμένου να τονιστεί η προισλαμική ιστορία των

κη της Λωζάνης την 24η Ιουλίου 1923. Μετά από τη ανακήρυξη της δημοκρατίας ο Ινονού έπαιξε σημαντικό ρόλο κατά την ίδρυση των θεμελίων του νέου κράτους και την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων του Ατατούρκ. Μετά από το θάνατο του τελευταίου το 1938, εξελέγη δεύτερος Πρόεδρος της Δημοκρατίας από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο Ινονού διατήρησε την τουρκική ουδετερότητα και κράτησε τη χώρα μακριά από τις καταστροφές που ενέσκηψαν στην ήπειρο και στον ευρύτερο κόσμο. Όντας μια από τις πλέον εξέχουσες μορφές της τουρκικής πολιτικής ιστορίας, ο Ινονού πέθανε στις 25 Δεκεμβρίου 1973. Ενταφιάστηκε στην Άγκυρα στο Μαυσωλείο Anıtkabir δίπλα από τον Ατατούρκ, τον φίλο και σύντροφό του στα όπλα. (Mudanya Mutarekesi)

τούρκων και να εξαλειφθούν οι επιρροές από το Ισλάμ. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι όταν το 1931 εμφανίστηκε το ιστορικό έργο «Οι θεμελιώδες άξονες της τουρκικής ιστορίας» - ένα έργο που γράφτηκε υπό την καθοδήγηση του Κεμάλ – μόνο έξι σελίδες από τις συνολικά εξακόσιες πέντε σελίδες αναφέρονταν στο Ισλάμ. (Kizilyurek 2010, 68)

Η επόμενη μεγάλη μεταρρυθμιστική αλλαγή που σκόπευε στην εθνική αφύπνιση των Τούρκων ήταν η γλωσσική μεταρρύθμιση με την ίδρυση του Ινστιτούτου Τουρκικής Γλώσσας. Το προαναφερθέν ινστιτούτο είχε ως σκοπό την κάθαρση της γλώσσας από τα δάνεια της αραβικής και περσικής προέλευσης και τη δημιουργία μιας «καθαρής» τουρκικής γλώσσας. Παράλληλα είχε ήδη επέλθει από το 1928 η αντικατάσταση του οθωμανικού αλφαβήτου από το λατινικό στην προσπάθεια απογαλακτισμού των τούρκων από τις αραβικές επιρροές. (Μητράρας 2012, 192)

Εκτός όμως από τα ανωτέρω, ο Κεμάλ προσπάθησε να εθνικοποιήσει το Ισλάμ. Στην προσπάθεια του αυτή, καθιερώθηκε το κάλεσμα σε προσευχή να γίνεται στην τουρκική γλώσσα και όχι την αραβική. Χαρακτηριστικό της προσπάθειας εθνικοποίησης είναι το γεγονός ότι ο Κεμάλ προσπάθησε να αντικαταστήσει την αραβική ονομασία της λέξης «Αλλάχ» με την τουρκογενή λέξη «Τανρί» ετυμολογικής προέλευσης από την Κεντρική Ασία. (Μητράρας 2012, 193)

Τέλος πρέπει να σημειωθεί ότι ο εθνικισμός του Κεμάλ περιορίζονταν εντός των «φυσικών συνόρων» του «τουρκικού έθνους» που επρόκειτο «σε γενικές γραμμές να εξισωθούν με τη στρατιωτική υπεράσπιση της ζωτικής περιοχής της Ανατολίας». (Poulton 2000, 126)

Αρχή της κοσμικότητας[24]. Σύμφωνα με την αρχή της κοσμικότητας ο κάθε νόμος και το κάθε διάταγμα που εκδίδεται πρέπει να λαμβάνει υπόψη τους τις κοσμικές ανάγκες του κράτους σε συνάρτηση με τις τεχνολογικές και επιστημονικές επινοήσεις. Μ' αυτό τον τρόπο, η θρησκεία περιορίζεται στην ιδιωτική σφαίρα. Προς αυτή την κατεύθυνση αποσκοπούσε και η απόφαση που πάρθηκε για το Χα-

[24] Θα πρέπει στο σημείο αυτό να διευκρινίσουμε ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ της κοσμικότητας και της εκκοσμίκευσης. Συγκεκριμένα η κοσμικότητα είναι η ιδεολογία που πρεσβεύει το διαχωρισμού του κράτους από τη θρησκεία ενώ εκκοσμίκευση είναι η διαδικασία που θα οδηγήσει στην κοσμικότητα (Kizilyurek 2010, 64).

λιφάτο, το οποίο ακολουθώντας τη μοίρα του Σουλτανάτου, καταργήθηκε τον Μάρτιο του 1924 οπότε και τα μέλη της οθωμανικής δυναστείας εκδιώχθηκαν από τη Τουρκία. Εκτός όμως από τα παραπάνω, το κεμαλικό καθεστώς συνεχίζοντας την πολιτική της εκκοσμίκευσης των προκατόχων του, που είχε αρχίσει από την εποχή του Τανζιμάτ και συνεχίστηκε αργότερα από τους Νεότουρκους, δημιούργησε τη Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων, καταργήθηκε το μάθημα των Θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, καταργήθηκαν τα θρησκευτικά δικαστήρια και τα θρησκευτικά σχολεία. Επιπρόσθετα απαγορευτήκαν και οι ισλαμικές αδελφότητες[25]. Οι προαναφερθείσες μεταρρυθμίσεις αφορούν άμεσα τη θρησκεία και έφτασαν στο αποκορύφωμα τους με τη κατάργηση του άρθρου του τουρκικού Συντάγματος που καθόριζε ως θρησκεία του τουρκικού κράτους την ισλαμική. Απώτερος στόχος του Κεμάλ, με τα μέτρα που πήρε για την εκκοσμίκευση της κοινωνίας, ήταν ο περιορισμός της επιρροής που ασκούσε το Ισλάμ στους πολίτες της Τουρκίας ώστε να ελέγξει μια πιθανή πηγή αντιπολίτευσης. (Υφαντής 2016, 26-31)

Επιπλέον, υιοθετήθηκε ο Ελβετικός Αστικός Κώδικας, ο Ιταλικός ποινικός κώδικας, καταργήθηκε η πολυγαμία, καθιερώθηκε το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες, απαγορεύτηκε η συγκρότηση πολιτικών κομμάτων με θρησκευτικούς σκοπούς και η θρησκευτική προπαγάνδα. Οι αλλαγές αυτές ήταν ρηξικέλευθες για την τουρκική κοινωνία. Ακόμη και σε επίπεδο συμβολισμού επήλθαν αλλαγές με την κατάργηση του φεσιού και την αντικατάσταση του από το καπέλο, την απαγόρευση στους θρησκευτικούς λειτουργούς να φέρουν θρησκευτικό ένδυμα εκτός των τζαμιών ενώ ως επίσημη αργία καθιερώθηκε η Κυριακή και όχι η Παρασκευή. Τέλος, καταργήθηκαν οι τίτλοι ευγενείας για τους τούρκους πολίτες και καθιερώθηκε το επίθετο με τον ίδιο τον Κεμάλ Μουσταφά να λαμβάνει το επίθετο Ατατούρκ που σημαίνει ο πατέρας των Τούρκων. Οι παραπάνω αλλαγές στόχευαν στην αντικα-

[25] «Οι ισλαμικές αδελφότητες, με επικεφαλής τους δερβίσηδες, συνιστούσαν τη λαϊκή, μυστικιστική πλευρά του Ισλάμ. Συνυπήρχαν παράλληλα με το ορθόδοξο, λιτό, επίσημο Ισλάμ και ικανοποιούσαν θρησκευτικές και κοινωνικές ανάγκες του πληθυσμού. Οι οπαδοί των διαφόρων αδελφοτήτων συγκεντρώνονταν στα μοναστήρια των δερβίσηδων και συμμετείχαν σε προσευχές με χορό, μουσική και τραγούδι και έβρισκαν στο πρόσωπο του δερβίση τον καθοδηγητή και τον μεσολαβητή με το θείο. Σ' αντίθεση με τους ουλεμάδες που συνιστούσαν μία ελίτ κρατικών λειτουργών, οι δερβίσηδες βρίσκονταν κοντά στους απλούς ανθρώπους, είχαν μεγάλη επιρροή στη θρησκευτική αλλά και την κοινωνική ζωή των χωριών και των πόλεων και – υπό μία έννοια – ήταν και πολιτικοί ηγέτες, ενώ υπήρξαν κατά καιρούς και επικεφαλής εξεγέρσεων. Μερικά από τα πιο γνωστά δερβίσικα τάγματα ήταν οι Bektaşiler,Mevleviler και Nakşibendiler». (Υφαντής 2016, 30)

τάσταση της θρησκευτικής πίστης από το εθνικό φρόνημα. Γι' αυτό δικαιολογείται και η λατρεία προς το πρόσωπο του Κεμάλ στην Τουρκία και η εμμονή στην απεικόνιση του στους δημόσιους χώρους της γειτονικής χώρας. (Υφαντής 2016, 31)

Αρχή της λαϊκότητας. Ο κεμαλισμός σύμφωνα με την αρχή της λαϊκότητας υποστηρίζει την καθοδήγηση των «μαζών και δράση υπέρ αυτών καθώς επίσης και άρνηση της ύπαρξης ταξικών διακρίσεων στην κοινωνία» (Υφαντής 2016, 31). Επιπλέον, η αρχή της λαϊκότητας αναφέρεται στη λαϊκή κυριαρχία και ισονομία μεταξύ των υπηκόων της Τουρκικής Δημοκρατίας. Την αρχή της λαϊκότητας χρησιμοποίησε ο Κεμάλ προκειμένου να νομιμοποιήσει τόσο το CHP ως εκπρόσωπο ολόκληρου του λαού όσο και το μονοκομματικό σύστημα που εγκαθίδρυσε και το οποίο ίσχυσε μέχρι το 1950 στην Τουρκία.

Αρχή της επαναστατικότητας. Η εν λόγω αρχή αναφέρεται στην υποχρέωση του τουρκικού λαού να προστατεύει τις κεμαλικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες ήταν απόρροια των επαναστάσεων και των θυσιών που είχε υποστεί ο λαός της Τουρκίας. (Kizilyurek 2010, 57) Κατά μία άλλη αντίληψη η αρχή της επαναστατικότητας έχει να κάνει με τη συνεχή προσπάθεια της Τουρκικής Δημοκρατίας να εκσυγχρονίζεται. (Υφαντής 2016, 35)

Αρχή του κρατισμού. Η αρχή του κρατισμού εντός της κεμαλικής ιδεολογίας δεν θα πρέπει να συγχέεται με το σοσιαλισμό. Ο κεμαλισμός δέχεται την ατομική πρωτοβουλία και θεωρεί ότι η ατομική πράξη είναι θεμελιώδη για την κρατική υπόσταση. Για να διασφαλίσει όμως ότι θα υπάρξουν τομές στον οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό τομέα απαιτεί την παρέμβαση του κράτους. Στο πλαίσιο αυτό το κράτος έκανε μεγάλες επενδύσεις στον επιχειρηματικό τομέα. Σιδηρόδρομοι, κρατικά μονοπώλια καπνού, αλκοόλ, σπίρτων, ζάχαρης και εκρηκτικών ήταν επιχειρηματικές δραστηριότητες του κράτους. Παράλληλα ιδρύθηκαν κρατικές τράπεζες ενώ επιβλήθηκαν και περιορισμοί στην εισαγωγή αγαθών. Πάντως οι επιχειρηματικές αυτές δραστηριότητες δεν ήρθαν σ' αντίθεση με τις ιδιωτικές επενδύσεις που προέρχονταν από το εξωτερικό, αρκεί αυτές να μη συνοδεύονταν από πολιτικές απαιτήσεις και δεσμεύσεις. (Υφαντής 2016, 34)

Συνοψίζοντας, οι αρχές του κεμαλισμού μας δίνουν μία ολοκληρωμένη εικόνα για τις αλλαγές που επήλθαν κατά την μετάβαση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Τουρκική Δημοκρατία. Η μετάβαση αυτή, έγινε μέσα από ριζικές ανακατατάξεις που επήλθαν μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι συνθήκες αυτές που δημιουργήθηκαν έδωσαν την ευκαιρία στον Μουσταφά Κεμάλ να αναδειχθεί ως ηγέτης ενός νεοσύστατου έθνους και να δημιουργήσει το νέο κράτος της Τουρκικής Δημοκρατίας. Επιπλέον, ήταν ο εμπνευστής και ο δημιουργός μίας ιδιόμορφης ιδεολογίας εθνικισμού, του κεμαλισμού. Ο κεμαλισμός ως ιδεολογία και η υποστήριξη των μεταρρυθμίσεων που εισήγαγε ο Κεμάλ Ατατούρκ στην επικράτεια της Τουρκίας είναι σημείο αναφοράς για την τουρκική κοινωνία μέχρι και τις ημέρες μας. Ο διαχωρισμός μεταξύ κεμαλιστών και ισλαμιστών καθώς και οι μεταξύ τους διαμάχες ταλανίζουν το κράτος της Τουρκίας δημιουργώντας ένα εκρηκτικό μίγμα και προάγοντας τις πολιτικοκοινωνικές μεταβολές στη γείτονα χώρα όπως θα δειχθεί στη συνέχεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Β»

Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΕΜΑΛ ΣΤΟΝ ΕΡΝΤΟΓΑΝ

Ο Κεμάλ προσπάθησε μέσα από τις ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις που επέβαλε στην Τουρκία να εκκοσμικεύσει το κράτος μεταφέροντας τη θρησκεία από τη σφαίρα του δημοσίου βίου στη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής. Επιχείρησε να διαχωρίσει το Ισλάμ από την τουρκική εθνική ταυτότητα. Επιπλέον έγινε προσπάθεια, μέσω της ριζικής αναμόρφωσης της χώρας, το νεοσύστατο κράτος της Τουρκίας να είναι ενός δυτικού τύπου κράτος και να συμμετάσχει στα δρώμενα της Δύσης ως αναπόσπαστο κομμάτι αυτής.

Το πρόγραμμα των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ είχε σημαντική επιτυχία σ' επίπεδο ελίτ, μ' αποτέλεσμα μέσα από αυτές τις ζυμώσεις να προκύψει μία νέα κεμαλική ελίτ. Η νέα αυτή ελίτ, που αντικατέστησε την οθωμανική, είχε ενστερνιστεί μια εκδοχή της τουρκικότητας ή οποία ήταν απαλλαγμένη από τη θρησκεία. Η νέα αυτή ελίτ ήταν πιστή στα λόγια του Ατατούρκ : «Κάποιοι λένε ότι είναι αποτελεσματική η ενότητα της θρησκείας στον σχηματισμό ενός έθνους. Όμως βλέπουμε το αντίθετο όταν κοιτάζουμε το τουρκικό έθνος. Οι Τούρκοι υπήρξαν ένα σπουδαίο έθνος πολύ πριν ασπαστούν τη θρησκεία των Αράβων … Η θρησκεία των Αράβων δεν επηρέασε την κατασκευή ενός τουρκικού έθνους. Αντίθετα, χαλάρωσε τους εθνικούς δεσμούς του τουρκικού έθνους και άμβλυνε τα εθνικά αισθήματα και συναισθήματα». (Γρηγοριάδης 2015, 130)

Αντίθετα από την κεμαλική ελίτ στο επίπεδο της λαϊκής βάσης, το Ισλάμ ως στοιχείο της εθνικής ταυτότητας δεν χάθηκε. Το Ισλάμ συνέχισε να παραμένει για το μεγάλο ποσοστό του λαού παράγοντας ενοποίησης του πολυγλωσικού και πολυεθνικού πληθυσμού της τουρκικής επικράτειας. Η πίστη και η αφοσίωση στο μιλλέτ αποδείχθηκε ισχυρή, μ' αποτέλεσμα οι προσπάθειες εκρίζωσης του Ισλάμ από τις δημόσιες εκδηλώσεις να έχουν μόνο περιορισμένη ισχύ για τον απλό λαό. Το Ισλάμ, στην ανεπίσημη του μορφή, επιβίωσε και στη συνέχεια προσπάθησε να

καθιερωθεί στην Τουρκία μέσα από το πολιτικό Ισλάμ[26] μετατρέποντας τον «Τούρκο Μουσουλμάνο» του Ατατούρκ στον «Μουσουλμάνο Τούρκο» του Ερντογάν[27]. Ως όχημα χρησιμοποιήθηκαν πολιτικοί σχηματισμοί οι οποίοι δημιουργήθηκαν με την έλευση του πολυκομματισμού στην Τουρκία το 1946, οπότε και έρχεται το τέλος της μονοπωλιακής ηγεμονίας του CHP.

Η χρονική περίοδος από το 1938 - έτος θανάτου του Ατατούρκ - έως την άνοδο του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) στην εξουσία χαρακτηρίστηκε από τέσσερα πραξικοπήματα[28] που αποτέλεσαν ορόσημα για την τουρκική πολιτική ιστορία. Τα πραξικοπήματα αυτά αποτέλεσαν σημεία σταθμούς στη διαμάχη μεταξύ των υποστηρικτών του κεμαλισμού και αυτών του πολιτικού Ισλάμ. Προκειμένου να διαπιστώσουμε τις συνθήκες που οδήγησαν στην δημιουργία αρχικά και στην άνοδο εν συνέχεια του AKP στην εξουσία, δηλαδή σ' αυτό που κάποιοι συγγραφείς ονομάζουν «Δεύτερη Δημοκρατία» στην Τουρκία (Τεάζης 2013, 14), θα εξετάσουμε τις πολιτικές εξελίξεις ανά χρονική περίοδο.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1938 ΕΩΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΜΟΝΟΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ

Μετά από το θάνατο του Ατατούρκ τον διαδέχθηκε στην προεδρία της Τουρκικής Δημοκρατίας ο Ισμέτ Ινονού σε μία χρονική περίοδο που ήταν το τέλος του μεσοπολέμου και η αυγή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ένας παγκόσμιος πό-

[26] Λέγοντας πολιτικό Ισλάμ εννοούμε την μετατροπή του Ισλάμ σε πολιτική κίνηση που υποστηρίζει την αναγκαιότητας επιστροφής στα ισλαμικά ιδεώδη και αντιτίθεται σε οτιδήποτε νέο σε διάφορους τομείς της καθημερινότητας. Ταυτόχρονα το πολιτικό Ισλάμ αποτελεί μία εκσυγχρονιστική κίνηση διότι προσπαθεί η ισλαμική σκέψη ν' αποκτήσει μία νομοθετημένη κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ηγεμονία στο σύγχρονο τουρκικό κράτος (Μηνάγιας 2014, 49-50). Εκτός όμως από τον παραπάνω ορισμό του πολιτικού Ισλάμ, που είναι ευρέως διαδεδομένος, υπάρχουν και υποστηρικτές στη βιβλιογραφία που υποστηρίζουν ότι ο συγκεκριμένος όρος είναι άστοχος, διότι η ισλαμική θρησκεία έχει πολιτικό χαρακτήρα και ο όρος πολιτικό Ισλάμ δε περιλαμβάνει το πολιτισμικό Ισλάμ, το οικονομικό ακόμα και τις ανθρώπινες σχέσεις (Τεάζης 2013, 43). Στην παρούσα εργασία τον όρο πολιτικό Ισλάμ θα τον χρησιμοποιούμε με την πρώτη αναφερόμενη έννοια.

[27] Η μεταφορά της έμφασης από το εθνικό στοιχείο στο θρησκευτικό είναι, σύμφωνα με τον τούρκο διανοητή Μπασκίν Οράν, η βασική διαφορά ανάμεσα σε εκείνο που προσπάθησε να δημιουργήσει ο Ατατούρκ και εκείνο που προσπαθεί να επιτύχει σήμερα ο Ερντογάν (Γιαννακόπουλος 2014, 173)

[28] Τα πραξικοπήματα που έλαβαν χώρα στην Τουρκία μέχρι το 2002 ήταν τρία (1960,1971 και 1980) και ένα «ημιπραξικόπημα» (1997). Τα πραξικοπήματα αυτά δεν είχαν ομοιότητες με τα πραξικοπήματα άλλων χωρών διότι οι στρατηγοί δεν χρειάσθηκε να καταφύγουν σε συνωμοσίες. Οι αξιωματικοί εκφράζονταν ως ενιαίο σύνολο μέσα από την ιεραρχία τους. Γι' αυτό και οι κινήσεις αυτές των στρατιωτικών είχαν χαρακτήρα διορθωτικών επεμβάσεων όταν έκριναν ότι τα κόμματα είχαν ξεπεράσει τα όρια, τα επανέφεραν στην τάξη ή οδηγούσαν τις εξελίξεις ώστε να δημιουργηθούν νέα κόμματα (Λυγερός και Μελάς 2013, 21-22).

λεμος ο οποίος οδήγησε σε μία νέα τάξη πραγμάτων που χαρακτηρίστηκε από τη διαμόρφωση δύο ισχυρών αντίπαλων πόλων. Από τη μία οι χώρες της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας και από την άλλη οι χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Στο δημιουργούμενο αυτό πλαίσιο η Τουρκία εγκατέλειψε το ρόλο του «επιτήδειου ουδετέρου»[29] και άρχισε να στρέφεται προς τη Δύση και τις ΗΠΑ[30] ενώ αναβαθμίστηκε και ο γεωστρατηγικός ρόλος της Τουρκίας στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και στο χώρο των Βαλκανίων. Η αναβάθμιση αυτή ωφέλησε πολλαπλά την Τουρκία, δεδομένου ότι ενισχύθηκε η τουρκική οικονομία με το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης που εφάρμοσε το ΝΑΤΟ, αλλά από την άλλη, για να αναδιοργανωθεί και να εξοπλιστεί με σύγχρονα όπλα ο στρατός, όφειλε να εγκαταλείψει τη λογική της εθνικής άμυνας και να προσαρμοστεί σ' αυτή της συλλογικής που επέβαλε η στρατηγική της Συμμαχίας. (Μητράρας 2012, 523-524)

Τα παραπάνω επιτεύχθηκαν τόσο μέσω του δόγματος Τρούμαν όσο και του Σχεδίου Μάρσαλ[31] με το οποίο η κυβέρνηση των ΗΠΑ καθόρισε το ιδεολογικό

---

[29] Η περίοδος από το καλοκαίρι του 1940 έως και το 1943 ήταν περίοδος ισορροπιών για την τουρκική διπλωματία εν μέσω του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Με επιτήδειους διπλωματικούς ελιγμούς και έχοντας μία «εργαλειακή» αντίληψη για τις σχέσεις της με τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής κατάφερε ν κερδίσει χρόνο και ουδετερότητα με παροχή υποσχέσεων και εκδουλεύσεων τόσο προς τους Συμμάχους όσο και προς την Γερμανία. (Μούδουρος και Μιχαήλ 2014, 38)

[30] Κύριες αιτίες της επιλογής της Τουρκίας να στραφεί προς τη Δύση και τις ΗΠΑ αποτέλεσαν οι εδαφικές απαιτήσεις της Σοβιετικής Ένωσης αλλά και οι απαιτήσεις της τελευταίας επί των στενών, η οποία επωφελήθηκε από τα κενά ισχύος που δημιουργήθηκαν στην Ευρώπη μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013)

[31] Το Σχέδιο Μάρσαλ παρουσιάστηκε ως ένα πρόγραμμα οικονομικής στήριξης και ανάκαμψης, με σκοπό την ανοικοδόμηση της Ευρώπης, η οποία ακόμα προσπαθούσε να γιατρέψει τις πληγές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Γρήγορα, ωστόσο, το «Σχέδιο Μάρσαλ» αποδείχτηκε πως ήταν η μεγαλύτερη και πιο επιτυχημένη επιχείρηση των ΗΠΑ να επέμβουν στην ευρωπαϊκή οικονομική πολιτική. Οι ΗΠΑ, με το «Σχέδιο Μάρσαλ», προσέφεραν οικονομική στήριξη στην «γηραιά ήπειρο», για να αποκατασταθούν οι αποδεκατισμένες περιοχές και να εκσυγχρονιστεί η βιομηχανία. Το πρόγραμμα ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1948, είχε διάρκεια 4 χρόνων και πήρε το όνομά του από τον Υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ, George Marshall. Ένα περίπου χρόνο πριν την υπογραφή του σχεδίου, στις 12 Μαρτίου του 1947, ο πρόεδρος Τρούμαν διακηρύσσει ότι οι ΗΠΑ θα υποστηρίξουν «τους ελεύθερους ανθρώπους που αντιστέκονται στην προσπάθεια υποταγής τους σε ένοπλες μειοψηφίες ή εξωτερικές πιέσεις», αφήνοντας αιχμές για την ανάμειξη της Σοβιετικής Ένωσης στις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Η δήλωση αυτή, το «δόγμα Τρούμαν», αφορούσε τις προσπάθειες του κομμουνιστικού κινήματος να καταλάβει την εξουσία στο Ιράν, στην Τουρκία και κυρίως στην Ελλάδα. «Η πολιτική μας δεν στρέφεται ενάντια σε καμία χώρα, αλλά ενάντια στην πείνα, τη φτώχεια, την απόγνωση και το χάος. Κάθε κυβέρνηση που είναι πρόθυμη να βοηθήσει στην ανάκαμψη θα βρει την πλήρη στήριξη των ΗΠΑ. Σκοπός μας πρέπει να είναι η αναβίωση της παγκόσμιας οικονομίας της εργασίας, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η εμφάνιση των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών υπό τις οποίες μπορούν να υπάρξουν ελεύθεροι θεσμοί», δήλωνε ο George Marshall, τον Ιούνιο του 1947. Παρ' όλη την εχθρότητα των ΗΠΑ απέναντι σε οτιδήποτε σοβιετικό, οι πρώτες συζητήσεις για το πρόγραμμα, τον Ιούνιο του 1947, περιελάμβαναν και τις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ. Ο ίδιος ο Στάλιν ήταν αρχικά θετικός στην ιδέα της οικονομικής βοήθειας αλλά, άλλαξε γνώμη όταν έμαθε πως για να πάρουν τη βοήθεια, οι ανατολικές χώρες έπρεπε να συμφωνήσουν με τους οικονομικούς όρους των ΗΠΑ, γεγονός που θα περιόριζε την ικανότητα των Σοβιετικών να

πλαίσιο της οικονομικής βοήθειας που χορήγησε προς την Τουρκία αλλά και τις υπόλοιπες χώρες[32]. Σκοπός αυτής της οικονομικής βοήθειας ήταν η προστασία της Τουρκίας από τον κομουνισμό[33] και παράλληλα η στρατιωτική ενδυνάμωση της ενάντια στη σοβιετική απειλή[34]. Με την αποδοχή του Σχεδίου Μάρσαλ, η Τουρκία αναγκάσθηκε να εισέλθει σε μία περίοδο εκδημοκρατισμού και αμερικανοποίησης ενώ ταυτόχρονα ήταν και η απαρχή του πολυκομματισμού.[35] (Τεάζης 2013, 56)

Όπως έχει ήδη λεχθεί οι μεταρρυθμίσεις του Ατατούρκ προσπάθησαν να εκριζώσουν από την τουρκική κοινωνία ή τουλάχιστον να περιορίσουν τη θρησκεία στην ιδιωτική σφαίρα. Όμως διαπιστώθηκε ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές δεν κατάφεραν να διαδοθούν στο σύνολο του τουρκικού λαού παρά μόνο στην τουρκική ελίτ. Την πραγματικότητα αυτή, δηλαδή την επιρροή του Ισλάμ σε μεγάλο ποσοστό του τουρκικού λαού, προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν προς άγρα ψήφων τα

ασκήσουν τη δική τους επιρροή. Μετά την άρνηση του Στάλιν, μία προς μία οι χώρες της σοβιετικής ζώνης απέρριψαν το Σχέδιο Μάρσαλ, το οποίο αναγνωρίστηκε ως «το αμερικανικό σχέδιο για την υποδούλωση της Ευρώπης». Ωστόσο και οι διαπραγματεύσεις με τις δυτικές χώρες της Ευρώπης ήταν δύσκολες και περίπλοκες, καθώς το κάθε κράτος προέβαλλε τα δικά του συμφέροντα. Όσον αφορά τις ΗΠΑ, το μόνο που προέβαλαν ως αντάλλαγμα για τη βοήθεια που προσέφεραν ήταν η ενότητα της Ευρώπης και η διαμόρφωση ενός μετώπου εναντίον του κομμουνισμού. Τελικά υπήρξε συμφωνία και στις 3 Απριλίου 1948, ο Τρούμαν υπέγραψε το οριστικό Σχέδιο Μάρσαλ, στο οποίο επικεφαλής της οικονομικής διαχείρισης ήταν ο Paul G. Hoffman. Μέσα στον χρόνο, οι δεκαεπτά συμμετέχουσες χώρες (Αυστρία, Βέλγιο, Δανία, Γαλλία, Δυτική Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ελλάδα, Ισλανδία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Νορβηγία, Σουηδία, Ελβετία, Τουρκία και Ηνωμένες Πολιτείες) υπέγραψαν συμφωνία για την ίδρυση συντονιστικού φορέα, του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας, με επικεφαλής τον Γάλλο Robert Marjolin. Συνολικά, από το 1948 έως το 1951, οι Αμερικανοί δαπάνησαν 13 δισεκατομμύρια δολάρια για την ανόρθωση της Ευρώπης. Οι πρώτες χώρες που έλαβαν τη χρηματική ενίσχυση που παρείχε το σχέδιο Μάρσαλ ήταν η Ελλάδα και η Τουρκία, χώρες που σύμφωνα με την ηγεσία των ΗΠΑ, ήταν πιο επιρρεπείς στον «κομμουνιστικό κίνδυνο». Οι κύριες εισαγωγές, κατά την έναρξη του προγράμματος, είχαν να κάνουν με προϊόντα αυξημένης ζήτησης, όπως τρόφιμα και καύσιμα. Αργότερα, οι παροχές στράφηκαν προς τις ανάγκες ανασυγκρότησης, όπως είχε αρχικά σχεδιαστεί. (tvxs.gr 2016)

[32] Η Τουρκία το διάστημα 1948 έως 1952 είχε λάβει συνολικά από τις ΗΠΑ 225 εκατομμύρια δολάρια ως οικονομική βοήθεια και 305 εκατομμύρια δολάρια ως στρατιωτική βοήθεια. Ανάμεσα στην στρατιωτική βοήθεια που της παρείχαν οι ΗΠΑ συμπεριλαμβάνονταν και 160 αεροσκάφη F-47, 30 B – 25 και πολλές δεκάδες C-47. (Μούδουρος and Μιχαήλ 2014, 15,43)

[33] Στο γεγονός αυτό οφείλετε και το ότι αιτία των πραξικοπημάτων δεν ήταν μόνο η υπεράσπιση του κεμαλισμού έναντι του πολιτικού Ισλάμ αλλά και η ψυχροπολεμική προσπάθεια των Αμερικανών να ελέγχουν την Τουρκία και να την χρησιμοποιούν ως γεωπολιτικό έρεισμα στο υπογάστριο της Σοβιετικής Ένωσης. (Λυγερός και Μελάς 2013, 22)

[34] Η Σοβιετική Ένωση δυσανασχετούσε με την τουρκική πολιτική και κυρίως για την διακριτική εκμετάλλευση των Στενών από τις δυνάμεις του Άξονα. Γι' αυτό είχε κάνει κρούσεις για αναθεώρηση της Συνθήκης του Μοντρέ και του καθεστώτος των Στενών σπό την περίοδο της Αγγλό – Γαλλο – Τουρκικής Συνθήκης του 1939. Επίσης τα αιτήματα των σοβιετικών είχαν τεθεί στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων και κατά τις συναντήσεις κορυφής του 1944-1945. (Μούδουρος και Μιχαήλ 2014, 41-42)

[35] Επίσημη μορφή πήρε ο πολυκομματισμός την 12η Ιουλίου 1947 με τη διακήρυξη του Ισμέτ Ινονού. Η ημέρα αυτή χαρακτηρίζεται από τους θρησκευόμενους κύκλους της Τουρκίας ως «Ημέρα σωτηρίας από το άθεο Λαϊκό Κόμμα». (Τεάζης 2013, 56)

κόμματα που δημιουργήθηκαν μετά την έλευση του πολυκομματισμού στην Τουρκία. (Υφαντής 2016, 38)

Οι πρώτες αλλαγές στις μεταρρυθμίσεις του Ατατούρκ επήλθαν από το ίδιο το κόμμα που είχε ιδρύσει ο ίδιος, το CHP. Το 1941 επιτράπηκε το κήρυγμα στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις λόγω της ενδεχόμενης συμμετοχής των Τούρκων στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αλλαγές από τις αρχές του κεμαλισμού επήλθαν και στις υπόλοιπες εκφράσεις της θρησκευτικής πίστης. Το 1947 γίνεται αποδεκτή η εξωσχολική θρησκευτική εκπαίδευση ενώ το 1948 άρχισαν εκ νέου τα μαθήματα θρησκευτικών στα επαγγελματικά σχολεία. Τον Ιούνιο του 1949 αποφασίστηκε η ίδρυση Τμήματος Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο της Άγκυράς, ενώ το 1950 μετατρέπονται σε σχολεία τα φροντιστήρια εκμάθησης του Κορανίου. Παράλληλα άρθηκαν οι απαγορεύσεις που ίσχυαν σχετικά με το προσκύνημα στη Μέκκα, ενώ το 1948 δόθηκε και οικονομική βοήθεια σ' αυτούς που πήγαν να προσκυνήσουν. (Τεάζης 2013, 57) Αποτέλεσμα αυτών των ανοιγμάτων στη θρησκεία ήταν το ισλαμικό κίνημα να βρει μία διέξοδο από την καταπίεση την οποία είχε υποστεί τα προηγούμενα χρόνια αφού το CHP παραγκωνίζοντας εν μέρει τις μεταρρυθμίσεις του Ατατούρκ άρχισε να κυβερνά με μία αντίληψη αποδοχής της μετριοπαθούς θρησκείας.

Χαρακτηριστικό της αλλαγής στάσης του CHP είναι και το γεγονός ότι προέβη σ' αλλαγές που αφορούσαν τα Δερβίσικα μοναστικά τάγματα και τα καταλύματα των δερβίσηδων. Επιπρόσθετα, δόθηκε η δυνατότητα να πραγματοποιούνται θρησκευτικές εκπομπές στο ραδιόφωνο ενώ και το κοράνι παρέμεινε στην αραβική γλώσσα. Επίσης η κυβέρνηση του CHP προχώρησε τον Μάρτιο του 1950, λίγες μόνο εβδομάδες πριν τις πρώτες πολυκομματικές εκλογές στην Τουρκία, στο άνοιγμα εκ νέου των θρησκευτικών ιερών και των ταφικών μνημείων. Τα γεγονότα αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η βοήθεια που δόθηκε από τις ΗΠΑ στην Τουρκία μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ οδήγησε το κράτος αυτό, όχι μόνο στην έναρξη της πολυκομματικής ζωής και του εκδημοκρατισμού, αλλά και στην αφύπνιση του ισλαμικού στοιχείου το οποίο είχε προσπαθήσει να απεμπολήσει από το νεοδημιουργηθέν κράτος ο Ατατούρκ με τις ριζοσπαστικές αλλαγές που επέβαλε. Δηλαδή, το Σχέδιο Μάρσαλ χρησιμοποιήθηκε ως αιτία για να ενισχυθεί το ισλαμικό κίνημα κάτω από την ομπρέλα της δημοκρατίας. (Τεάζης 2013, 57-58)

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ (DP)

Μετά από τις πρώτες πολυκομματικές εκλογές στην Τουρκία ως πρώτο κόμμα αναδείχτηκε το παραδοσιακό και συντηρητικό Δημοκρατικό Κόμμα[36] (DP) του Αντνάς Μεντερές, το οποίο είχε απήχηση στους αγροτικούς πληθυσμούς της Ανατολίας. (Λυγερός και Μελάς 2013, 24) Στην νίκη αυτή σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η πολύχρονη άσκηση εξουσίας από το CHP και η πλήρη απαξίωση των θρησκευτικών και λαϊκών παραδόσεων του τουρκικού λαού, η οποία είχε δημιουργήσει αντιπάθειες απέναντι στον κεμαλισμό και στο εκφραστή αυτού[37]. Την αντιπάθεια αυτή δεν μπόρεσε να την αντιστρέψει η κυβέρνηση του CHP ούτε με τις τελευταίες πρωτοβουλίες που πήρε όσον αφορά στα ανοίγματα που έκανε ως προς την επανένταξη του Ισλάμ ως μέρος της δημόσιας σφαίρας. Αποτέλεσμα της αποτυχημένης αυτής προσπάθειας ήταν, το DP του Μεντερές να έχει διαδοχικές εκλογικές νίκες το 1950 με 55%, το 1954 με 56,6% και το 1957 με το 47,3% των ψήφων αντίστοιχα. (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013, 164)

Η άνοδος του DP στην εξουσία σηματοδότησε μία νέα φάση εκσυγχρονισμού στην πολιτική ζωή της χώρας. Ταυτόχρονα επήλθε και οικονομική ανάπτυξη με την υιοθέτηση φιλελεύθερης πολιτικής[38] από την νέα κυβέρνηση. Στο πλαίσιο αυτό και προκειμένου να μην υπάρξει διχόνοια εντός της τουρκικής κοινωνίας οι ηγέτες του DP αντιλήφθηκαν ότι είναι απαραίτητη η σύμπλευση της τουρκικής πολιτικής κουλτούρας με την παραδοσιακή κοινωνία και θρησκεία. (Μητράρας 2012, 524-525) Γι' αυτό τον λόγο επέφεραν αλλαγές με τις οποίες επανέντασσαν το Ισλάμ στη δημόσια σφαίρα ακολουθώντας την ατραπό που είχε χαράξει η προηγούμενη πολιτική εξουσία του CHP.

---

[36] Το DP ιδρύθηκε από μέλη του CHP τα οποία διαφωνούσαν και ασκούσαν κριτική στις ριζοσπαστικές και λανθασμένες πρακτικές του. (Μητράρας 2012, 472)

[37] Χαρακτηριστικό γεγονός είναι ότι μετά τη νίκη DP το 1950, οι ισλαμιστές ξέσπασαν την οργή τους για τον πολυετή έλεγχο που τους είχε επιβάλει το CHP και γι' αυτό μέλη της ακραίας αδελφότητας των «Τιτζανί» επιδόθηκαν σε βανδαλισμούς προτομών και αγαλμάτων του Ατατούρκ. (Poulton 2000, 217)

[38] Στο πρόγραμμα του DP υποσχόταν τον περιορισμό του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία με την μετατροπή κρατικών επιχειρήσεων σε ιδιωτικές. Επίσης υποσχόταν να εξασφαλίσει ανταμοιβή για τον μόχθο του αγρότη, μ' αποτέλεσμα για πρώτη φορά στην ιστορία της Τουρκίας, η αγροτική τάξη να αποτελεί εκλογική δύναμη μέσω της πολιτικοποίησης της. Εκτός όμως από την αγροτική τάξη το DP έκανε και ανοίγματα και προς τους εμπόρους στους οποίους υποσχέθηκε την ανακούφιση από τον ασφυκτικό κρατικό παρεμβατισμό. Όμως πέρα και πάνω από όλα το DP έκανε λόγο για τη διασφάλιση της θρησκευτικής ελευθερίας. (Μητράρας 2012, 473) Ελευθερία που όπως ήδη έχουμε αναφέρει δεν υπήρχε μετά από τις αλλαγές που επέφερε ο Ατατούρκ στην Τουρκική κοινωνία.

Οι σημαντικότερες αλλαγές που έλαβαν χώρα στην περίοδο της διακυβέρνησης από το DP περιελάμβαναν το κάλεσμα σε προσευχή στα αραβικά, μία αλλαγή η οποία έγινε άμεσα αποδεκτή από τον λαό. Επιπρόσθετα, επανιδρύθηκαν το 1951 τα θρησκευτικά επαγγελματικά σχολεία, που στην πορεία της ιστορίας εξελίχθηκαν από σχολικά ιδρύματα εκπαίδευσης σουνιτών θρησκευτικών λειτουργών σε μία εναλλακτική εκπαιδευτική επιλογή αντί της κοσμικής εκπαίδευσης. Οι αλλαγές αυτές προσέδωσαν νέο ειδικό βάρος στο Ισλάμ, το οποίο πλέον έπαψε να θεωρείτε λόγος παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όπως στο παρελθόν. Αντίθετα, άρχισε πάλι να νοείται ως πηγή κοινωνικής αλληλεγγύης και στοιχείο της τουρκικής εθνικής ταυτότητας. Χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής, αλλά και της στροφής της τουρκικής πολιτικής ελίτ προς την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι το γεγονός, ότι το 1953 εορτάστηκε επίσημα η 500η επέτειος της άλωσης της Κωνσταντινούπολης. (Γρηγοριάδης 2015, 134-135)

Στα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης της Τουρκίας από την νέα κυβέρνηση υπήρξε μία σύντομη περίοδος εξαιρετικής ανάπτυξης για τους μειονοτικούς πληθυσμούς της. Η περίοδος αυτή περατώθηκε - με ολέθρια αποτελέσματα τόσο για τους μειονοτικούς πληθυσμούς αλλά και για την ίδια την κυβέρνηση του Μεντερές - λόγω του Κυπριακού ζητήματος από τη μια και της επίθεσης με βόμβα στο σπίτι που γεννήθηκε ο Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη από την άλλη[39]. (Μητράρας 2012,

[39] Το 1954 αποτέλεσε την χρονιά που μεταβλήθηκε η πολιτική του DP όσον αφορά το Κυπριακό ζήτημα το οποίο μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν αποτελούσε τουρκικό θέμα σύμφωνα με τον υπουργό εξωτερικών της Τουρκίας Φουάτ Κιοπουλού. Έτσι το Κυπριακό έγινε ο άξονας γύρω από τον οποίο περιστρέφονταν τα τουρκικά εθνικά συμφέροντα. Το κλίμα δυναμίτιζαν και τα άρθρα των τουρκικών εφημερίδων οι οποίες με πηχυαίους τίτλους στα πρωτοσέλιδα τους ενέπλεκαν το Οικουμενικό Πατριαρχείο στο θέμα του Κυπριακού με την δήθεν συγκέντρωση χρημάτων για την ελληνοκυπριακή οργάνωση ΕΟΚΑ. Σ' αυτή την τεταμένη ατμόσφαιρα έκαναν την εμφάνιση τους εθνικιστικά σωματεία όπως η οργάνωση «Η Κύπρος είναι τουρκική» και η «Εθνική Ομοσπονδία Τούρκων Φοιτητών» που διοργάνωναν ανθελληνικές διαδηλώσεις και συλλαλητήρια στην Κωνσταντινούπολη την περίοδο 1954 – 1955. Μ' αυτό τον τρόπο υποδαύλιζαν περισσότερο την ήδη τεταμένη ατμόσφαιρα. Ταυτόχρονα, η Τουρκία ενθαρρύνονταν από τη Βρετανία εν μέσω συνομιλιών για το Κυπριακό, την περίοδο του Αυγούστου και Σεπτεμβρίου 1955 να αναμειχθεί εντονότερα σ' αυτό. Την 06 Σεπτεμβρίου 1955 η τουρκική εφημερίδα «Ινσταμπούλ Εξπρές» δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδο της, την είδηση ότι πραγματοποιήθηκε βομβιστική επίθεση στο σπίτι του Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη. Η είδηση αυτή πυροδότησε το συσσωρευμένο ανθελληνικό μένος των τούρκων, μ' αποτέλεσμα την νύκτα της 06 προς 07 Σεπτεμβρίου 1955 να ξεσπάσει ο εθνικιστικός ρατσισμός ενάντια σε καθετί ελληνικό. (Μητράρας 2012, 477-484) Όπως αποδείχθηκε πρωταγωνιστής στην έκρηξη που έγινε στο κτίριο του τουρκικού προξενείου Θεσσαλονίκης ήταν ο φοιτητής Χατζή Αχμέτ Οκτάι Εγκίν, μουσουλμάνος από την Κομοτηνή. Ο πατέρας του Εγκίν, ο Φαΐκ, ήταν ιεροδιδάσκαλος και εξέχον μέλος του τουρκόφρονος τμήματος της μειονότητας. Είχε εκλεγεί βουλευτής στον νομό Ροδόπης την περίοδο 1946-50 με το κόμμα των Φιλελευθέρων. Λόγω της ιδιότητας του πατέρα, ο Εγκίν είχε

477) Τα δύο αυτά γεγονότα οδήγησαν στις διώξεις της ελληνικής μειονότητας την νύκτα 6η προς 7η Σεπτεμβρίου του 1955[40]. Οι διώξεις αυτές γρήγορα εξαπλώθηκαν και στις μειονοτικές κοινότητες των Αρμενίων και των Εβραίων λόγω της θρησκευτικής τους ιδιαιτερότητας. Τα γεγονότα αυτά αποδεικνύουν την σταδιακή επανένταξη του Ισλάμ ως στοιχείο της τουρκικής εθνικής ταυτότητας και ως στοιχείο διαχωρισμού μεταξύ των κατοίκων της Τουρκίας. (Γρηγοριάδης 2015, 135)

Οι πρόωρες εκλογές του 1957 και τα όσα επακολούθησαν επέφεραν ραγδαίες και σημαντικές εξελίξεις στην μετέπειτα πολιτική ζωή της Τουρκίας. Η διάβρωση που υπήρξε στην πολιτική του DP ήταν σημαντική, μ' αποτέλεσμα πολλά σημαίνοντα στελέχη του να παραιτηθούν και να αποχωρήσουν τόσο από το κόμμα όσο και από την κυβέρνηση. Την περίοδο εκείνη αυξήθηκαν και οι καταγγελίες για οικονομικά σκάνδαλα και διοικητικές ατασθαλίες των κυβερνητικών αξιωματούχων. Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε οικονομικό χάσμα μεταξύ των αναπτυσσόμενων πόλεων και της υποανάπτυκτης υπαίθρου. Το τέλος της δεκαετίας του 1950 βρήκε την Τουρκία να αντιμετωπίζει μία χαοτική κατάσταση. Για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης η κυβέρνηση του DP κατέφυγε σε αυταρχικές μεθόδους όπως φίμωση της ελευθεροτυπίας, απαγόρευση συναθροίσεων, επέκταση των αρμοδιοτήτων της αστυνομίας και τέλος στην κήρυξη στρατιωτικού νόμου και ίδρυση παράνομων στρατιωτικών και πολιτικών δικαστηρίων σ' ολόκληρη την τουρκική επι-

---

τύχει σκανδαλώδους ευνοϊκής μεταχείρισης τόσο από την Τουρκία όσο και από την Ελλάδα. Είχε εισαχθεί άνευ εξετάσεων στη Νομική Σχολή Θεσσαλονίκης και ήταν ταυτοχρόνως υπότροφος και του ελληνικού και του τουρκικού κράτους. Περίπου τότε στρατολογήθηκε από την Υπηρεσία Εθνικής Ασφαλείας της Τουρκίας (Milli Emniyet Hizmeti), προκάτοχο της MIT. Ο Εγκίν είχε παραλάβει τους δυναμίτες και είχε καθοδηγήσει ως προς την τοποθέτησή τους τον φύλακα του προξενείου, Χασάν Ουτσάρ Μεχμέτογλου, επίσης μουσουλμάνο από την Κομοτηνή. Οι δύο έλληνες μουσουλμάνοι συνελήφθησαν από τις ελληνικές αρχές και παρέμειναν φυλακισμένοι επί εννέα μήνες. Ως ηθικοί αυτουργοί της βομβιστικής ενέργειας είχαν θεωρηθεί οι γενικοί πρόξενοι της Τουρκίας στη Θεσσαλονίκη και στην Κομοτηνή. Τον Ιούνιο του 1956, οι κατηγορίες εναντίον των δύο Τούρκων διπλωματών κρίθηκαν αβάσιμες. Παράλληλα, οι δύο έλληνες μουσουλμάνοι αφέθησαν ελεύθεροι μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσής τους επειδή εκρίθη ότι δεν ήσαν ύποπτοι φυγής. Η εξέλιξη οφειλόταν στο γεγονός ότι οι πρωθυπουργοί των δύο κρατών συμφώνησαν ατύπως να διευθετήσουν το ζήτημα της βομβιστικής ενέργειας, με αντάλλαγμα την ψήφιση νόμου στην Τουρκία για την παροχή αποζημιώσεων στα θύματα των Σεπτεμβριανών. Ο υπόδικος Οκτάι Εγκίν διέφυγε στην Τουρκία, με τη βοήθεια του Τούρκου προξένου Κομοτηνής. Εργάσθηκε για πολλά χρόνια στις υπηρεσίες ασφαλείας και πληροφοριών της Τουρκίας. Έλαβε ενεργό μέρος στις απελάσεις ομογενών από την Τουρκία το 1964. Το 1991 διορίσθηκε νομάρχης στη Νεάπολη του Νεβ Σεχίρ της Καππαδοκίας. (Συρίγος 2014)

[40] Τα αποτελέσματα των γεγονότων αυτών ήταν 4.340 καταστήματα των ρωμιών ερείπια και αποκαΐδια, 2.000 περίπου σπίτια, 83 εκκλησίες, 26 ελληνικά σχολεία, 110 ελληνικά εστιατόρια, 21 ελληνικά εργοστάσια, 27 ελληνικά φαρμακεία, 11 κλινικές, 12 ξενοδοχεία, 18 φούρνοι, 5 σύλλογοι και 3 ελληνικές εφημερίδες κατεστραμμένες. Εκτός από τις υλικές φθορές σημειώθηκαν βιασμοί και περισσότερες από 10 δολοφονίες. (Μητράρας 2012, 484)

κράτεια. Απότοκο των παραπάνω ήταν να επέμβει ό στρατός μέσω της διενέργειας στρατιωτικού πραξικοπήματος την 27 Μαΐου 1960. (Μητράρας 2012, 493)

Το πρώτο αυτό μετακεμαλικό πραξικόπημα προκλήθηκε από την πολιτική του Μεντερές και έδωσε το δικαίωμα στο στρατό[41] να αρχίζει να παίζει ρυθμιστικό ρόλο στα πολιτικά δρώμενα της Τουρκίας για τα υπόλοιπα χρόνια, μέχρι την εκδήλωση του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 15 Ιουλίου 2016, οπότε και ο στρατός πλέον εξοβελίστηκε από τα πολιτικά δρώμενα μετά από τα μέτρα που έλαβε η πολιτική ελίτ εναντίον του και που θα αναφερθούν στη συνέχεια.

Το στρατιωτικό καθεστώς της 27 Μαΐου 1960 καταδίκασε μέλη και συνεργάτες του DP. Ανάμεσα στους καταδικασθέντες σε θάνατο ήταν τόσο ό πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας όσο και ο πρωθυπουργός αυτής, αλλά και δύο υπουργοί της κυβέρνησης. Οι υπουργοί και ο πρωθυπουργός Μεντερές απαγχονίστηκαν την 16 και 17 Σεπτεμβρίου του 1961 αντίστοιχα, ενώ η ποινή του πρόεδρου Μπαγιάρ μετατράπηκε σε ισόβια κάθειρξη λόγω της προχωρημένης ηλικίας του. Οι κυριότερες κατηγορίες για τις οποίες καταδικάσθηκαν οι ανωτέρω αφορούσαν την παραβίαση του Συντάγματος και το πογκρόμ της 6ης και 7ης Σεπτεμβρίου 1955. Μ' αυτό η στρατιωτική ελίτ εναντιώθηκε στον Μεντερές ο οποίος ενθάρρυνε την αναζωπύρωση της θρησκείας και την ανάμειξη της στην πολιτική. (Μητράρας 2012, 573) Η εναντίωση αυτή ήταν προσωρινή, όπως θα δειχθεί στη συνέχεια, λόγω της ιστορικής πραγματικότητας που επακολούθησε.

ΤΟ ΜΕΣΟΔΙΑΣΤΗΜΑ ΜΕΤΑΞΥ 1ου ΚΑΙ 2ου ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑΤΟΣ

Το καθεστώς που προέκυψε από το πραξικόπημα του 1960 – ένα πραξικόπημα που εκδηλώθηκε από το στρατό ώστε να διαφυλαχτούν οι συνταγματικές και

[41] Για να αντιληφθούμε την νοοτροπία των τούρκων Αξιωματικών θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι οι ίδιοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως κληρονόμους μιας μακραίωνης οθωμανικής παράδοσης που ταύτιζε την κρατική εξουσία με τις στρατιωτικές δυνάμεις. Μ' αυτό τον τρόπο οι στρατιωτικοί πίστευαν ότι αποτελούν μία ιδιαίτερη τάξη της τουρκικής κοινωνίας και ήταν επιφορτισμένοι με την υπεράσπιση της δημοκρατίας και των αρχών του Ατατούρκ. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια ενός από τους συνεργάτες του ηγέτη των ριζοσπαστών Αξιωματικών Τουρκές «Το πραξικόπημα πραγματοποιήθηκε για να αποφευχθεί ένας εμφύλιος πόλεμος. Ο τουρκικός στρατός είναι στρατός εθνικός και όχι αυτοκρατορικός… Ο στρατός ανήκει στο έθνος και δεν τάσσεται υπέρ ή κατά κανενός κόμματος αλλά υπηρετεί τον λαό και το Σύνταγμα και υποτάσσεται στη βούληση του έθνους.» (Poulton 2000, 176)

δημοκρατικές παραδόσεις έτσι όπως τις θεμελίωσε ο Ατατούρκ και οι οποίες είχαν καταστρατηγηθεί από τον Μεντερές – υπαγόρευσε ένα νέο Σύνταγμα το οποίο χαρακτηρίζονταν από την ελευθερία στον ιδεολογικό πλουραλισμό. Ο πλουραλισμός αυτός θεωρήθηκε από τους στρατιωτικούς ότι θα σταθεί τροχοπέδη σ' αυταρχικές πλειοψηφικές κυβερνήσεις όπως αυτή του DP. Η δυνατότητα όμως που δόθηκε στην έκφραση πολλών απόψεων μέσα στην Τουρκία, είχε ως αποτέλεσμα, μεταξύ των υπολοίπων, να ανθήσει και το λαϊκό Ισλάμ με συνέπεια την αποσπασματική επανεμφάνιση της θρησκείας στα προγράμματα αλλά και στην πολιτική των κομμάτων. (Γρηγοριάδης 2015, 136) Επιπλέον, στο νέο αυτό πολιτικό περιβάλλον της Τουρκίας πραγματοποιήθηκε άνοδος των αριστερών δυνάμεων μέσω κάποιων πολιτικών σχηματισμών[42], των οποίων η νόμιμη λειτουργία επιτράπηκε για πρώτη φορά λόγω του νέου Συντάγματος του 1961. (Poulton 2000, 220)

Στο σημείο αυτό και για την καλύτερη κατανόηση των πεπραγμένων στην Τουρκική Δημοκρατία πρέπει να κάνουμε μία ανασκόπηση των πολιτικών γεγονότων της εποχής. Το CHP με την υποστήριξη του στρατού και του κεμαλικού κράτους κατάφερε να πρωτεύσει στις εκλογές του 1961 λαμβάνοντας το 36,7% των ψήφων. Τα αποτελέσματα αυτά δεν ήταν αρεστά στον στρατό διότι τα κόμματα Δικαιοσύνης (AP), Ρεπουμπλικανικό Αγροτικό Εθνικιστικό (CKMP) και αυτό της Νέας Τουρκίας (YTP) κατάφεραν να συγκεντρώσουν αθροιστικά μεγαλύτερο ποσοστό από το CHP. Η αντίδραση απέναντι σ' αυτό το αποτέλεσμα ήταν η προετοιμασία διενέργειας ενός νέου πραξικοπήματος το οποίο αποφεύχθηκε μόνο με την ευθυγράμμιση των προέδρων των κομμάτων στις απαιτήσεις του στρατού. Η δημιουργία του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας και η συνταγματική κατοχύρωση του, ως όργανο ελέγχου της εθνικής βούλησης[43], ήταν το αποτέλεσμα των διεργασιών που έλαβαν χώρα την περίοδο αυτή. (Kizilyurek 2010, 119) Στις επόμενες εκλογές το διάδοχο κόμμα του DP το AP λαμβάνει ποσοστό 52,87% και στις εκλογές του 1969 λαμβάνει ποσοστό 46,55% των ψήφων. (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013, 167)

[42] Το εργατικό κόμμα Τουρκίας ιδρύεται το 1961 και κερδίζει 15 βουλευτές στην εκλογική διαδικασία του 1965 (Kizilyurek 2010, 15)

[43] Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Σγου Ρεφίκ Τουλγκά αναφορικά με την εκδήλωση της εθνικής βούλησης μέσα από τις εκλογές του 1961 «Οι εκλογές δεν έδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Η εθνική κυριαρχία έπρεπε να εκδηλωθεί αλλά αυτό δεν ήταν η εθνική κυριαρχία. Δεν μπορούσαμε να πιστέψουμε ότι οι αναλφάβητοι ήταν αυτοί που θα αποφάσιζαν για την τύχη του έθνους ή ότι θα μπορούσαν έγκυρα να ασκήσουν αυτό το δικαίωμα». (Kizilyurek 2010, 119)

Το ΑΡ, το οποίο ιδρύθηκε εννέα μήνες μετά από το στρατιωτικό πραξικόπημα της 27 Μαΐου 1960, θεωρείτε ότι είναι η συνέχεια του DP. Το νεοδημιουργηθέν κόμμα επιθυμούσε να διατηρήσει τους δεσμούς με τη βάση του κόμματος από τη μία, αλλά από την άλλη αναζητούσε ταυτόχρονα και την νομιμοποίηση από τον στρατό. Στην προσπάθεια της υπηρέτησης αυτού του σκοπού, η ηγεσία του ΑΡ ήταν αναγκασμένη να ακροβατεί ανάμεσα στις επιθυμίες της εκλογικής του βάσης από την μία και στην προσπάθεια να καλύπτει τις συνταγματικές επιλογές και τη βούληση του στρατού, ο οποίος δεν επιθυμούσε την παρέκκλιση από τις κεμαλικές αρχές, από την άλλη. Η προσπάθεια αυτή του ΑΡ να ισορροπήσει ανάμεσα σ' αυτές τις δύο θέσεις γίνεται φανερή σ' ένα απόσπασμα του προέδρου του, Σουλειμάν Ντεμιρέλ που ακολουθεί : « Στην Τουρκία δεν μπορούμε να επιστρέψουμε στα κεκτημένα των μεταρρυθμίσεων του Ατατούρκ… Ο λαός μας είναι ικανοποιημένος με αυτές τις μεταρρυθμίσεις… Φυσικά θα υπάρχει θρησκευτική εκπαίδευση και θρησκευόμενοι άνθρωποι. Είναι χρήσιμοι για την κοινότητα. Δεν μπορούμε να τους θεωρούμε οπισθοδρόμηση, αντίδραση η ρήξη με τις μεταρρυθμίσεις του Ατατούρκ». (Kizilyurek 2010, 121) Επιπρόσθετα, τόσο το DP όσο και το διάδοχο του κόμμα ΑΡ αντιπροσώπευαν τις μετριοπαθείς ισλαμιστικές δυνάμεις κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960. (Poulton 2000, 121)

Παρατηρούμε λοιπόν ότι τη δεκαετία του 1960 συνεχίζεται η ανησυχία της κεμαλικής ελίτ απέναντι στην αναγέννηση του Ισλάμ. Όμως η στρατιωτική Επιτροπή Εθνικής Ενότητας που είχε αναλάβει τα ηνία της διακυβέρνησης μετά το πραξικόπημα της 27 Μαΐου συνέχισε την προηγούμενη πολιτική ανεχόμενη τη λειτουργία των ιερατικών σχολών. Παράλληλα είχε γίνει κατανοητό από την Επιτροπή Εθνικής Ενότητας ότι το Ισλάμ αποτελούσε ζωτικό συστατικό του τουρκικού έθνους, αλλά δεν κατάφερε εξ αιτίας του μικρού χρονικού διαστήματος της παραμονής της στην εξουσίας, να πετύχει το εκτουρκισμό του. Το νέο Σύνταγμα του 1961 απαγόρευσε την πολιτικοποίηση του Ισλάμ, ωστόσο η πολιτική πρακτική ελάχιστα είχε μεταβληθεί από την περίοδο διακυβέρνηση της Τουρκίας από το DP. Χαρακτηριστικό είναι ότι συνεχίστηκε την περίοδο αυτή η ανέγερση 6.000 νέων τεμενών, μεταξύ του 1960 και του 1964, έναντι 15.000 της περιόδου 1950 έως 1957. Επιπλέον υπήρξε αύξηση των ιερατικών σχολών. Επίσης στην Τουρκία, την αναφερόμενη περίοδο της δεκαετίας του 1960, παρουσιάστηκε άνθηση στη φθηνή θρησκευτική

λογοτεχνία μέσω της οποίας έγινε προσπάθεια να εμφανιστεί ο Ατατούρκ ως καλός μουσουλμάνος[44]. Αυτό έγινε προκειμένου να υπάρξει μία συμφιλίωση μεταξύ του τουρκικού εθνικισμού και του Ισλάμ προκειμένου να αυτοπροστατευτούν οι ισλαμιστές παρουσιάζοντας με εμφατικό τρόπο το Ισλάμ ως ουσιώδες συστατικό της τουρκικότητας. (Poulton 2000, 219-221)

Την εξεταζόμενη λοιπόν περίοδο παρατηρείται μία ανάπτυξη του μετριοπαθούς πολιτικού Ισλάμ με κύριο εκφραστή το ΑΡ. Όμως, πρέπει να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι το 1965 ψηφίστηκε ό νόμος «περί λειτουργίας των κομμάτων» ο οποίος απαγόρευε στα κόμματα να εναντιώνονται στην κοσμική μορφή του κράτους. Το γεγονός αυτό εμπόδισε τη δημιουργία ισλαμιστικών κομμάτων ενώ όσα θρησκευτικά κόμματα προσπάθησαν να δημιουργηθούν τέθηκαν εκτός νόμου. Εκτός όμως από τα αμιγή πολιτικά κόμματα υπήρξαν και δρούσαν μικρές ακραίες ισλαμιστικές ομάδες[45] οι οποίες διατύπωναν το αίτημα της ανάδειξης του Ισλάμ ως κύριο συστατικό της εθνικής τουρκικής ταυτότητας, υποστηρίζοντας ότι η κυριαρχία ανήκει στο Ισλάμ και όχι στο έθνος. (Poulton 2000, 220-221)

Εκτός όμως από τη διαμάχη για το ρόλο του Ισλάμ στην τουρκική κοινωνία, η Τουρκία τη δεκαετία του 1960 ταλανίστηκε και από πολιτικές διαμάχες που οφείλονται στην έλλειψη συνεννόησης μεταξύ των δύο μεγαλυτέρων κομμάτων, του CHP και του ΑΡ. Η έλλειψη συνεννόησης μεταξύ αυτών των κομμάτων οδήγησε σε πόλωση και στην προσπάθεια τους τα κόμματα αυτά να επικρατήσουν πολιτικά, συμμάχησαν με πολιτικά ρεύματα που διαπνέονταν από εθνικιστικές και ισλαμικές τάσεις από τη μία και ριζοσπαστικές απόψεις για την αριστερά από την άλλη. Η ανάπτυξη αυτών των τάσεων διευκολύνονταν από το νέο Σύνταγμα. Απόρροια

[44] Μερικά από τα μοτίβα της φθηνής αυτής λογοτεχνίας όπως εντοπίζονται από τον Landau ήταν : «το Ισλάμ είναι ένας ηθικά επιθυμητός τρόπος ζωής», «ο τουρκικός εθνικισμός και το Ισλάμ δεν αλληλοαναιρούνται αλλά συμπληρώνονται ως ιερές βάσεις της Τουρκίας» και το «Ισλάμ αποτελεί σημαντικό στοιχείο της τουρκικής κουλτούρας» (Poulton 2000, 221)

[45] Για παράδειγμα ένα από τα επιτυχημένα ισλαμικά κινήματα θρησκευτικής αφύπνισης στην Τουρκία ήταν οι ακόλουθοι του Σαϊντί Νουρσί που σχημάτισαν το κίνημα των Nurcu. (Διάδοχος του Σαϊντί Νουρσί θεωρείτε ο Φετουλάχ Γκιουλέν ο οποίος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην σύγχρονη εποχή στα τεκταινόμενα στην γειτονική μας χώρα δεδομένου ότι κατηγορήθηκε από το Ερντογάν ότι είναι ο ιθύνουν νους πίσω από το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016) Άλλη ισλαμική ομάδα που δραστηριοποιήθηκε στην Τουρκία ήταν οι Suleymanci, με σημαντική παρουσία τόσο στην Κωνσταντινούπολη όσο και στην Κεντρική και Δυτική Ανατολία. Οι ομάδες αυτές τόνιζαν τον ρόλο του Κορανίου σε κάθε θρησκευτική εκδήλωση και υποστήριζαν την πιστή εκπλήρωση των θρησκευτικών καθηκόντων. Εναντίον τους έχει κινηθεί το κοσμικό κράτος το οποίο τις έχει κατηγορήσει για την καλλιέργεια μίσους απέναντι στον Ατατούρκ. (Shankland 2003, 148,152)

αυτής της πολιτικής ατμόσφαιρας που είχε δημιουργηθεί ήταν να ξεσπάσει πολιτική βία μεταξύ ομάδων φοιτητών της αριστεράς οι οποίες διαμαρτύρονταν κατά του ιμπεριαλισμού[46] και των κρατικών δυνάμεων καταστολής. Ως αντιστάθμισμα στη βία των αριστερών φοιτητών είχαμε βίαιες ενέργειες, όχι μόνο από τις δυνάμεις καταστολής, αλλά και από τη πλευρά της άκρας δεξιάς και κυρίως των Γκρίζων Λύκων[47]. (Μητράρας 2012, 530)

Τα παραπάνω γεγονότα είχαν δημιουργήσει στην Τουρκία μία κατάσταση εκρηκτική. Οι πολιτικές συγκρούσεις, εξαιτίας των πολιτικών ανταγωνισμών για την πολιτική επικράτηση, συνεπικουρούμενες από τα οικονομικά αδιέξοδα που είχαν δημιουργηθεί μετά από τις οικονομικές ελπίδες της δεκαετίας του 1960, οι οποίες αποδείχθηκαν φρούδες, ώθησαν την κοινωνία σε βία και αναρχία. Η ανεργία εκτινάχθηκε από την αδυναμία του εργατικού και του εκπαιδευτικού τομέα να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας από την μία, ενώ υπήρξε και ραγδαία αύξηση του πληθυσμού από την άλλη. Επίσης, στην αύξηση της ανεργίας συνέβαλλε και το ότι σταμάτησε η ροή τούρκων εργατών προς την Γερμανία όπως συνέβαινε την δεκαετία του 1960. Παράλληλα, οι οπαδοί αριστερών παρατάξεων πραγματοποιούσαν ληστείες τραπεζών και απαγωγές αμερικανών στρατιωτών ενώ επιτίθεντο και εναντίων αμερικανικών στόχων. Στον αντίποδα βρίσκονταν οι Γκρίζοι Λύκοι που είχαν ως στόχο τους καθηγητές πανεπιστημίων που ασκούσαν κριτική στην κυβέρνηση. Στην περιγραφείσα κατάσταση πρέπει να προστεθούν και οι ισλαμιστές οι οποίοι έγιναν επιθετικότεροι καθώς απέρριπταν τις ιδέες του Ατατούρκ, γεγονός που προκαλούσε την στρατιωτική ελίτ. Την κατάσταση αυτή δεν μπόρεσε να την αντιμετωπίσει η κυβέρνηση του Ντεμιρέλ, η οποία είχε παραλύσει μετά και από την αποχώρηση βουλευτών, μ' αποτέλεσμα την 12 Μαρτίου του 1971 η ηγεσία των Τουρκικών Ενόπλων δυνάμεων να επέμβει ζητώντας το σχηματισμό μίας ισχυρής και αξιόπιστης κυβέρνησης από πολιτικούς ευρείας αποδοχής. Συνέπεια της επέμβασης του στρατού ήταν η παραίτηση του Ντεμιρέλ και ο σχηματισμός κυβέρνησης τεχνοκρατών υπό τον Νιχάτ Ερίμ που είχε ως αποστολή την πραγματοποί-

[46] Τον Ιούλιο του 1968 και με αφορμή την επίσκεψη του 6ου αμερικανικού στόλου στη Σμύρνη οι αριστεροί φοιτητές προέβηκαν σε βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομίας και σε τυφλές βομβιστικές επιθέσεις οι οποίες στοίχισαν τη ζωή σε δέκα Τούρκους πολίτες. (Λίτσας 2007, 23) Τα επεισόδια επαναλήφθηκαν τον Φεβρουάριο του 1969 όπου οι αντιαμερικανικές διαδηλώσεις εξελίχθηκαν σε αναμέτρηση με την αστυνομία. Επίσης πραγματοποιήθηκαν βομβιστικές επιθέσεις, ληστείες, απαγωγές αλλά και απώλειες ζωών. (Μητράρας 2012, 530)

[47] Οι Γκρίζοι Λύκοι ήταν η νεολαία του κόμματος Εθνικιστικής Δράσης (MHP) η οποία έγινε γνωστή για τις ακρότητες και τον φανατισμό της. (Λίτσας 2007, 23)

ηση μεταρρυθμίσεων σύμφωνα με το πνεύμα του Ατατούρκ. Ο στρατός για ακόμη μία φορά καθιερώνονταν ως διαιτητής μεταξύ των πολιτικών κομμάτων και της κοινωνίας. (Μητράρας 2012, 575 - 578)

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΕΡΜΠΑΚΑΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

Το πραξικόπημα της 12 Μαρτίου 1971[48] διέκοψε βίαια τις όποιες δημοκρατικές διαδικασίες στην Τουρκία. Ο στρατός προσηλωμένος στην ελιτίστικη παράδοση περιφρονούσε τα ζητήματα που αφορούσαν τις εκλογές και την βούληση του εκλογικού σώματος και επιθυμούσε – τουλάχιστον ένα τμήμα από αυτόν – να κατέχει την κρατική εξουσία. Τα αποτελέσματα από την επέμβαση του στρατού για δεύτερη φορά κατέληξαν σε φιάσκο που οδήγησε σ' ένα καταπιεστικό καθεστώς που προώθησε αντιδημοκρατικά μέτρα. Οι μεταρρυθμίσεις που ευαγγελίζονταν αποδείχθηκαν κενού περιεχομένου διότι η έννοια των «κεμαλικών μεταρρυθμίσεων» την παρούσα χρονική περίοδο παρέμενε απροσδιόριστο. Το παραπάνω αποδεικνύεται και από τη δήλωση του Νιχάτ Ερίμ ο οποίος είχε δηλώσει « Όλοι είναι Κεμαλιστές. Πώς να διακρίνουμε τι είναι κεμαλική μεταρρύθμιση και τι δεν είναι; Πως μπορούμε να ρυθμίσουμε αυτό το ζήτημα; Θα ρυθμιστεί είτε με εκλογές είτε από έναν άνδρα με πυγμή που θα επιβάλλει τη δική του κεμαλική μεταρρύθμιση». Βέβαια «ο άνδρας με πυγμή» παρουσιάστηκε στην συνέχεια της ιστορικής πραγματικότητας μετά τη διενέργεια του επόμενου πραξικοπήματος και πρόκειται για τον επικεφαλής των πραξικοπηματιών, τον Στρατηγό Κενάν Εβρέν. (Kizilyurek 2010, 135) Μέχρι εκείνη όμως τη στιγμή στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας εμφανίστηκε ένας άλλος πολιτικός ταγός ο οποίος θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στα τεκταινόμενα της χώρας στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου. Αυτός δεν ήταν άλλος από τον Νετσμετίν Ερμπακάν, ο οποίος αποτέλεσε και τον μέντορα του Ερντογάν δεδομένου ότι ο ίδιος και το κόμμα του - Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) που δημιουργήθηκε το 2001 - προήλθε μετά από τη διάσπαση του πολιτικού σχηματισμού που είχε τα θεμέλια του στο κόμμα που είχε ιδρύσει ο Ερμπακάν.

[48] Το πραξικόπημα της 12 Μαρτίου 1971 συχνά αναφέρεται και ως «Υπόμνημα» (Μιχαλακόπουλος 2012, 52)

Επιστροφή όμως στην δεκαετία του 1970 προκειμένου να εξετάσουμε τι πρέσβευε ο Ερμπακάν ως ηγέτης του τουρκικού πολιτικού Ισλάμ. Ο Ερμπακάν είχε ιδρύσει ήδη από το 1969 μία οργάνωση με την ονομασία Θρησκευτική Άποψη[49] (millî Görüş) ενώ την 26 Ιανουαρίου 1970 δημιουργησε το Κόμμα Εθνικής Τάξης (MNP). Οι απόψεις του Ερμπακάν υποστήριζαν ότι η Τουρκία πρέπει να αναπτυχθεί με γρήγορους ρυθμούς στηριζόμενη και εκμεταλλευόμενη την ισχύ που πηγάζει από την ιστορία, τον πληθυσμό και την οικονομία της. (Μηνάγιας 2014, 62) Με αυτόν τον τρόπο καλλιέργησε μια εθνικιστική νοσταλγία για την οθωμανική ιστορία της Τουρκίας.

Παράλληλα εκφράζονταν αρνητικά για την Ευρώπη υποστηρίζοντας ότι αν και τα ευρωπαϊκά κράτη διέθεταν δύναμη, τα μουσουλμανικά κράτη και ιδιαίτερα η Τουρκία χαρακτηρίζονταν από τη δικαιοσύνη. Υποστήριζε ότι τα δυτικά κράτη θα είναι πάντοτε κατώτερα των μουσουλμανικών διότι τους υπολείπεται το στοιχείο της δικαιοσύνης ενώ είναι ηθικά και οικονομικά διαφθαρμένα. Στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, ο Ερμπακάν, υπερασπίστηκε την ισλαμική δημοκρατική συνεργασία μέσω μίας «Ισλαμικής Ένωσης», εμπνευσμένης από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Φυσικά εντός της «Ισλαμικής Ένωσης» η Τουρκία θα διαδραμάτιζε ηγετικό ρόλο. (Γρηγοριάδης 2015, 137-138) Μ' αυτόν τον τρόπο συνέβαλε στην εδραίωση του Ισλάμ στην τουρκική δημόσια σφαίρα και την εθνική ταυτότητα.

Η συμβολή του Ερμπακάν είναι σημαντική για την μετέπειτα πολιτική ζωή της Τουρκίας διότι οι ιδέες που πρέσβευε διαπιστώνουμε ότι υποστηρίζονται και υλοποιούνται από τους μεταγενέστερους ομοϊδεάτες του. Η εφαρμογή του προεδρικού συστήματος, η δυνατότητα διεξαγωγής δημοψηφισμάτων, η παρεμπόδιση συχνής διενέργειας εκλογών, η διάκριση των ορίων της ελευθερίας συνειδήσεως και των θρησκευτικών ελευθερίων με παράλληλη προστασία του θρησκευτικού χαρακτήρα του κράτους και η κατοχύρωση των πολιτικών ελευθεριών είναι μερικές

[49] Σύμφωνα με τα όσα υποστηρίζονταν μέσα από τη Θρησκευτική Άποψη προάγονταν η πίστη ότι πρέπει να δημιουργηθεί ένα κράτος στο οποίο κυρίαρχες θα είναι οι ισλαμικές και τουρκικές αξίες, με ιδιαίτερη έμφαση στις πρώτες. Θεωρεί δηλαδή ότι βασικό συστατικό στοιχείο του τουρκικού κράτους και του τουρκικού έθνους πρέπει να έιναι το Ισλάμ. Ο ίδιος ο Ερμπακάν ορίζει την Θρησκευτική Άποψη ως εξής « Η άποψη που σέβεται την ιστορία του έθνους μας, τις πατροπαράδοτες και όλες τις πνευματικές αξίες είναι η Θρησκευτική Άποψη». Πίστευε λοιπόν ο Ερμπακάν ότι για να πετύχει το έθνος τους στόχους του έπρεπε να αναβιώσει το πνεύμα του Μωάμεθ Β΄ του πορθητή. Ταυτόχρονα υποστήριζε ότι το Ισλάμ ήταν ανώτερο από τη Δύση και ότι η ακμή του δυτικού πολιτισμού οφείλονταν στο Ισλάμ. (Τεάζης 2013, 68)

από τις ιδέες που προωθούσε ο Ερμπακάν[50]. Ειδική μνεία πρέπει να γίνει για την άποψη του Ερμπακάν για την κοσμικότητα, ένα θέμα που ταλάνιζε και συνεχίζει να ταλανίζει την Τουρκία, η οποία είναι η ακόλουθη: «Κοσμικότητα σημαίνει να έχει ο καθένας ελευθερία σκέψης, ελευθερία συνείδησης και λατρείας. Σημαίνει δηλαδή να μην καταδυναστεύει κανείς κανέναν. Δυστυχώς στη χώρα μας ακολουθείται μια ακριβώς αντίθετη πρακτική. Καταπιέζονται οι θρησκευόμενοι άνθρωποι. Οι άθρησκοι καταδυναστεύουν τους θρησκευόμενους και παραβιάζουν την κοσμικότητα. Φυσικά και οι θρησκευόμενοι θα διεκδικήσουν και θα αποκτήσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα τους. Η εφαρμογή της κοσμικότητας κατ' αυτόν τον τρόπο δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή από την άποψη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ελευθεριών. Δεν είναι δυνατό να γίνει δημοκρατικό το ισχύον καθεστώς αν δεν αλλάξει αυτή η κατάσταση». (Τεάζης 2013, 77)

Τα παραπάνω προσπάθησε να τα υλοποιήσει μέσω των πολιτικών σχηματισμών που ίδρυσε. Αρχικά το Κόμμα Εθνικής Τάξης (MNP) που ιδρύθηκε την 26 Ιανουαρίου 1970 και το οποίο κρίθηκε παράνομο την 20 Μαΐου 1971 από το στρατιωτικό καθεστώς με την κατηγορία της αντίθετης συμπεριφοράς προς την αρχή της κοσμικότητας του κράτους.

Την 11 Οκτωβρίου του 1972 ιδρύθηκε το Κόμμα της Θρησκευτικής Σωτηρίας (MSP) με προσωρινό επικεφαλή τον Σουλειμάν Εμρέ. Το MSP γνώρισε απρόσμενη επιτυχία στις εκλογές του 1973 κερδίζοντας το 11,8% των ψήφων και 48 βουλευτές. Μία εβδομάδα αργότερα ο Ερμπακάν ανέλαβε την ηγεσία του MSP στη θέση του παραιτηθέντος Εμρέ[51]. Στις ίδιες εκλογές το CHP κατάφερε να ξεπεράσει τις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ κεμαλιστών και λαϊκών μαζών, να ενισχυθεί τό-

[50] Σ' ένα άρθρο στο οποίο ένας εκ των συγγραφέων ήταν και ο Ερμπακάν υποστηρίζει ότι θα πρέπει να εφαρμοστεί το προεδρικό σύστημα στα πρότυπα τη Γαλλίας ή των ΗΠΑ διότι έτσι θα αναπτυχθεί η υλική και πνευματική ισχύς του λαού. Στο ίδιο άρθρο υποστηρίζει ότι μέσα από τη διεξαγωγή των δημοψηφισμάτων θα επιτευχθεί η σύζευξη έθνους και κράτους. Συνεχίζοντας αναφέρει ότι οι συχνές εκλογικές διαδικασίες τραυματίζουν την λαϊκή συνοχή ενώ είναι ένθερμος υποστηρικτής και της κατοχύρωσης των πολιτικών ελευθεριών. (Τεάζης 2013, 75-76)

[51] Αποτέλεσε πρωτοφανές φαινόμενο για την πολιτική ιστορία της Τουρκίας το γεγονός ότι ο Ερμπακάν κατάφερε να επαναδραστηριοποιηθεί στην πολιτική αρένα της Τουρκίας δεδομένου ότι το πρώτο ισλαμικό κόμμα που είχε ιδρύσει κηρύχθηκε παράνομο. Οι σύγχρονοι αναλυτές των τουρκικών θεμάτων προσπαθώντας να δώσουν μία απάντηση σ' αυτό το ερώτημα αναφέρονται στο ρόλο του στρατού. Υποστηρίζεται λοιπόν, ότι ο στρατός σίγουρος για την ικανότητα του να περιορίζει την ισλαμική μαχητικότητα, επέτρεψε στον Ερμπακάν να επιστρέψει στην Τουρκία και να δραστηριοποιηθεί ελεύθερα αποσκοπώντας στο να περιορίσει με τη δράση του, από την μία, την επιρροή του ΑΡ και από την άλλη, να σταθεί εμπόδιο στην εξάπλωση του κουμμουνισμού. (Shankland 2003, 162)

σο στις πόλεις όσο και στις αγροτικές περιοχές και να επικρατήσει, χωρίς όμως να αποκτήσει την απαιτούμενη πλειοψηφία για να σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση. (Kizilyurek 2010, 171)

Μετά από πολύμηνες διεργασίες σχηματίστηκε μία ετερόκλητη κυβέρνηση συνεργασίας ανάμεσα στο CHP και το MSP με τον πρόεδρο του MSP να αναλαμβάνει αντιπρόεδρος της κυβέρνησης. Το κυβερνητικό αυτό σχήμα αντιμετώπισε πολλές διαφωνίες[52] που οδήγησαν τελικά μετά από 9 μήνες στην διάλυση του. Η αδυναμία του CHP να βρει νέους συμμάχους οδήγησε το AP στη συγκρότηση κυβέρνησης συνεργασίας με τα κόμματα MSP, Δημοκρατικής Εμπιστοσύνης (CGP), Εθνικιστικής Δράσης (MHP). Η κυβέρνηση που σχηματίστηκε ονομάστηκε «Εθνικιστικό Μέτωπο» και ο Ερμπακάν διαδραμάτισε τον ρόλο του αντιπροέδρου της κυβέρνησης. (Shankland 2003, 160-161)

Στις επόμενες εκλογές του 1977 το MSP κατάφερε να κατακτήσει το 8,56% των ψήφων και 24 βουλευτές έχοντας μειωμένα ποσοστά σε σχέση με το 1973 διότι λόγω της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο αυξήθηκαν τα ποσοστά τόσο του CHP, του οποίου ο ηγέτης Ετσεβίτ είχε ανακηρυχτεί σε εθνικό ήρωα, αλλά και του ακροδεξιού κόμματος MHP. Όμως το MSP συνέχισε να παίζει κυβερνητικό ρόλο και πάλι στη κυβέρνηση συνασπισμού «Εθνικιστικού Μετώπου» που σχηματίστηκε εκ νέου από τα κόμματα AP, MSP και MHP. (Μητράρας 2012, 537)

Η δεκαετία του 1970 ήταν μια ταραχώδη περίοδο για την Τουρκία που οδήγησε στη αύξηση της αναρχίας και της βίας στους δρόμους της. Ήταν μια εποχή που άρχισε μ' ένα «κυνήγι μαγισσών» εναντίον της αριστεράς, από την πλευρά του στρατού μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος της 12 Μαρτίου 1971. Ιδιαίτερα οι διώξεις κατά των αριστερών εξελίχθηκαν σε πογκρόμ μετά την 22 Μαΐου 1971 όταν μέλη του Λαϊκού Απελευθερωτικού Κόμματος – Μέτωπο Τουρκίας (HKP-C) απήγαγαν και σκότωσαν τον ισραηλινό πρόξενο στην Κωνσταντινούπολη. (Μητράρας 2012, 531) Η δίωξη της αριστεράς έδωσε το ζωτικό χώρο για την ανάπτυξη των ακροδεξιών ρευμάτων της τουρκικής πολιτικής σκηνής, τα οποία

[52] Κύρια ζητήματα διαφωνίας μεταξύ του CHP και του MSP ήταν η γενική αμνηστία, ο διορισμός του ενάντιου στη θρησκεία Μουσταφά Ουστενμπακ ως υπουργού παιδείας, το Κυπριακό και το περιεχόμενο του μαθήματος ηθικής αγωγής και ποιοι θα το διδάξουν. (Τεάζης 2013, 82)

απαιτούσαν μεγαλύτερη συμμετοχή του Ισλάμ στη δημόσια ζωή. Συγχρόνως συνέχιζαν την εξτρεμιστική δράση τους, με αποκορύφωμα την επίθεση των Γκρίζων Λύκων τον Δεκέμβριο του 1978, εναντίον της θρησκευτική μειονότητας των Αλεβιτών που είχε ως κατάληξη τον θάνατο 105 ανθρώπων, τον τραυματισμό 176 και την καταστροφή περισσοτέρων από 200 σπιτιών[53]. Ως αντίβαρο στη δράσης τους εμφανίστηκε το Εθνικομαρξιστικό Κουρδικό Κόμμα (PKK). (Λίτσας 2007, 25) Επίσης θα πρέπει να σημειωθεί, για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της πολιτικής βίας της εποχής εκείνης, ότι το χρονικό διάστημα ανάμεσα στον Νοέμβριο του 1979 και τον Σεπτέμβριο του 1980 είχαν πραγματοποιηθεί 2.500 πολιτικές δολοφονίες λόγω των συγκρούσεων μεταξύ των αριστερών και δεξιών εξτρεμιστών. (Μητράρας 2012, 537-538)

Στο παραπάνω νοσηρό πολιτικό κλίμα πρέπει να προστεθεί και η άσχημη οικονομική κατάσταση της Τουρκίας δεδομένου ότι οι δείκτες παραγωγικότητας βρίσκονταν στο χαμηλότερο σημείο[54] των τελευταίων ετών. Γίνεται επομένως κατανοητό ότι η Τουρκία βρίσκονταν σ' ένα τραγικό αδιέξοδο. Το αδιέξοδο αυτό έδωσε το δικαίωμα για ακόμη μία φορά, την τρίτη στην μετακεμαλική εποχή, στον

[53] Για την σφαγή στο Καραμάν Μαράς ευθύνεται η Ergenekon, η οποία τότε διευθύνονταν κατ' ευθεία από το αρχηγείο του ΝΑΤΟ στις Βρυξέλες. Την περίοδο εκείνη οι ΗΠΑ επιθυμούσαν να εισχωρήσουν στον τουρκικό στρατό, όπου είχαν παρατηρηθεί επικίνδυνα φαινόμενα εμφάνισης αριστερών αξιωματικών. Για τον σκοπό αυτό εκπαίδευαν ομάδες Τούρκων αξιωματικών, στο να είναι πιστοί στα νατοϊκά ιδεώδη και στην νατοϊκή συμμαχία. Ανάμεσα στους πρώτους 16 Τούρκους αξιωματικούς που είχαν σταλεί στις ΗΠΑ για τις ανάγκες αυτής της οργάνωσης, ήταν και ο Αρπασλάν Τουρκές, όπως το περιγράφει στο βιβλίο του ο Τούρκος συγγραφέας, Χουσουσί Τουργκουτ, με τίτλο «Ενθύμιο Τουρκές». Ο Τουρκές, αφού επέστρεψε στη Τουρκία έχει οργανώσει ένα «Κέντρο Εκπαίδευσης», στην πόλη Τσανκιρί, κοντά στην Άγκυρα. Αναφορά στην οργάνωση αυτή που ευθύνεται και για τα Σεπτεμβριανά, έγινε για πρώτη φορά στην στρατιωτική επέμβαση του 1971, ενώ τα επόμενα χρόνια η οργάνωση είχε αναλάβει αρκετές προβοκατόρικες επιχειρήσεις, προετοιμάζοντας το έδαφος για το πραξικόπημα του 1980. Σύμφωνα με τουρκικό περιοδικό, η ίδια αυτή οργάνωση ευθύνεται για τις δολοφονία του Αντλί Ιπεκτσί και την σφαγή του Καραμάν Μαράς το 1978, όπου βρήκαν φρικτό θάνατο εκατοντάδες Αλεβίτες από τους Γκρίζους Λύκους. (Χειλαδάκης 2016) Έτσι την 19 Δεκεμβρίου 1978 στο Καραμάν Μαράς δόθηκε το έναυσμα για τις επιθέσεις που ακολούθησαν από σουνίτες - φασίστες σε βάρος των αλεβιτών της πόλης. Η πρώτη επίθεση έγινε από το μέλος των γκρίζων λύκων Οκκές Κενγκέρ που πέταξε βόμβα μέσα σε κινηματογράφο. Ο απολογισμός με βάση ανεπίσημες πηγές ήταν πάνω από 500 νεκροί, πολλοί τραυματίες, σπίτια και καταστήματα κατεστραμμένα. Ο τότε υπουργός εσωτερικών Ιρφάν Οζαϊντινλί (στέλεχος και ο ίδιος των γκρίζων λύκων) είχε αποδώσει τις επιθέσεις σ' αριστερούς. (Νέτγκαζέτε 2010)

[54] Οι πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του 1970 οδήγησαν την Τουρκία στο να τυπώσει μεγαλύτερο αριθμό χαρτονομισμάτων προκειμένου να καλύψει το μεγάλο ενεργειακό κόστος. Παράλληλα υπήρξε αύξηση του εξωτερικού χρέους. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο πληθωρισμός από το 20% των αρχών του 1970 είχε ανέλθει στο 90% στα τέλη της ίδιας δεκαετίας. (Λίτσας 2007, 25) Επιπρόσθετα προβλήματα που αντιμετώπιζε την περίοδο εκείνη η τουρκική οικονομία ήταν η εσωστρεφής ανάπτυξη, η έλλειψη συναλλαγματικών πόρων, τα δημοσιονομικά προβλήματα, η αύξηση των πραγματικών μισθών, το ανελαστικό φορολογικό σύστημα και οι μεγάλες ζημιές στις κρατικές επιχειρήσεις. (Λυγερός και Μελάς 2013, 320)

στρατό να επέμβει στα τεκταινόμενα στον πολιτικό στίβο μ' ένα ακόμη πραξικόπημα την 12 Σεπτεμβρίου 1980 με επικεφαλή τον Στρατηγό Κενάν Εβρέν. Στο πρώτο ανακοινωθέν των πραξικοπηματιών[55] ανέφεραν ότι οι ένοπλες δυνάμεις της χώρας κατέλαβαν την εξουσία διότι τα κρατικά όργανα είχαν περιέλθει σ' αδράνεια. Για να νομιμοποιήσουν την επιβολή του στρατιωτικού νόμου προέβαλαν για ακόμη μία φορά ως αιτία την παραβίαση των κεμαλικών αρχών και τη διάδοση επικινδύνων ιδεολογιών οι οποίες είχαν καταφέρει να διαβρώσουν τους πολιτικούς θεσμούς του κράτους όπως το εκπαιδευτικό, δικαστικό και διοικητικό σύστημα. (Μητράρας 2012, 542)

ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΤΗΣ ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ (RP)

Το πραξικόπημα της 12 Σεπτεμβρίου 1980 σήμανε το τέλος μιας εποχής και την έναρξη μιας νέας, στην πολιτική ιστορία της Τουρκίας. Το σκληρότερο πραξικόπημα μέχρι εκείνη την εποχή της Τουρκίας[56] διέκοψε τη λειτουργία της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, απαγόρευσε τα πολιτικά κόμματα και δήμευσε την περιουσία τους ενώ οι ηγέτες τους τέθηκαν υπό κράτηση. Στη συνέχεια δημιούργησε ένα νέο Σύνταγμα το 1982 και το οποίο οδήγησε τον ηγέτη του πραξικοπήματος Στρατηγό Κενάν Εβρέν στην προεδρία της Τουρκικής Δημοκρατίας[57].

---

[55] Το πρώτο ανακοινωθέν των πραξικοπηματιών ήταν το ακόλουθο: «Ο σκοπός της επιχείρησης αυτής είναι η διαφύλαξη της ακεραιότητας της χώρας και της εθνικής ενότητας, η παρεμπόδιση ενός εμφυλίου πολέμου, η εδραίωση εκ νέου της ύπαρξης του κύρους του κράτους, καθώς και εξαφάνιση όλων των παραγόντων που εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος». (Λίτσας 2007, 26)

[56] Στις 12 Σεπτεμβρίου 2000, η οργάνωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων παρουσίασε έναν απολογισμό για το πραξικόπημα της 12 Σεπτεμβρίου 1980. Σύμφωνα μ' αυτόν τον απολογισμό 650.000 άτομα τέθηκαν υπό κράτηση, 1.638.000 φακελώθηκαν και σε 210.000 δίκες που πραγματοποιήθηκαν δικάστηκαν 230.000 άτομα. Εκδόθηκαν για 517 άτομα αποφάσεις θανατικής καταδίκης από τα οποία 50 απαγχονίστηκαν. Επιπρόσθετα 98.404 άτομα δικάστηκαν ως μέλη οργανώσεων, δεν χορηγήθηκαν σε 388.000 άτομα διαβατήρια, απολύθηκαν περίπου 30.000 άτομα από τις εργασίες τους επειδή χαρακτηρίστηκαν επικίνδυνα, σε 14.000 άτομα αφαιρέθηκε η τουρκική υπηκοότητα, και 30.000 εξορίστηκαν ως πολιτικοί πρόσφυγες. Επιπλέον, 300 άτομα σκοτώθηκαν κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες, 171 πέθαναν έπειτα από βασανιστήρια. Ακόμη υποχρεώθηκαν σε παραίτηση 3.854 καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 120 πανεπιστημιακοί καθηγητές και 47 δικαστές. Επίσης σε 400 δημοσιογράφους επιβλήθηκε συνολική ποινή 3.315 ετών και 6 μηνών, 3 δολοφονήθηκαν. Τέλος 299 έχασαν τη ζωή τους στις φυλακές, 144 πέθαναν με ύποπτο τρόπο, 43 αυτοκτόνησαν και για 73 άτομα υπήρξε γνωμάτευση φυσικού θανάτου. (Μητράρας 2012, 543) Οι καταγγελίες για βιαιότητες με παρόμοιους τρόπους με αυτούς που χρησιμοποίησαν το στρατιωτικά καθεστώτα του παρελθόντος επανήλθαν στην επικαιρότητα από την οργάνωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016. (Καρβινόπουλος 2016)

[57]Το νέο Σύνταγμα τέθηκε σε δημοψήφισμα στις 7 Νοεμβρίου του 1982 και ουσιαστικά ήταν ένα συνονθύλευμα νόμων και κανόνων που διατηρούσε την εσωτερική τάξη και ασφάλεια της χώρας εις βάρος των συνταγματικών ελευθεριών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ίδιας της λειτουργίας της Δημοκρατίας. Μια από τις πρόνοιες του νέου Συντάγματος αφορούσε την ανάδειξη του

Όσον αφορά την επιρροή του Ισλάμ στα τεκταινόμενα στην Τουρκία, το στρατιωτικό καθεστώς του 1980 αντιλαμβανόμενο την ισχύ που διατηρούσε αυτό εντός της τουρκικής κοινωνίας υιοθέτησε μία νέα εθνική ιδεολογία. Σ' αυτή την ιδεολογία έγινε μία προσπάθεια να υπάρξει σύνθεση του Ισλάμ με την τον τουρκικό εθνικισμό. Η νέα αυτή εθνική ιδεολογία ονομάστηκε «Τουρκοισλαμική Σύνθεση». (Poulton 2000, 228)

Προς υποστήριξη της «Τουρκοισλαμικής Σύνθεσης» πραγματοποιήθηκαν μεταρρυθμίσεις με τις οποίες η θρησκευτική εκπαίδευση καθίσταται υποχρεωτική στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Υπογραμμίστηκαν οι ομοιότητες μεταξύ του προισλαμικού τουρκικού πολιτισμού και του ισλαμικού πολιτισμού και των αξιών του. Παράλληλα τονίστηκε η στενή σχέση μεταξύ του τουρκικού έθνους και του Ισλάμ. Έγινε χρηματοδότηση για ένα πρόγραμμα ανέγερσης νέων τεμενών. (Γρηγοριάδης 2015, 145-146)

Στο εύλογο ερώτημα που γεννάται πως τα παραπάνω μέτρα, τα οποία ήρθαν σ' ευθεία ρήξη με τα όσα πρέσβευε ο κεμαλισμός, τα υλοποιεί ένας υποστηριχτής και θεματοφύλακας του κεμαλισμού όπως ο στρατός ,διαμέσου του Στρατηγού Κενάν Εβρέν, την απάντηση μας την δίδει ο ίδιος ο Κενάν Εβρέν με την παρακάτω δήλωση: «Δεν υπάρχει έθνος χωρίς θρησκεία. Η ΕΣΣΔ θέλησε να είναι ένα τέτοιο έθνος. Γνωρίζουμε το αποτέλεσμα…. Διάβασα τις χατίθ του προφήτη για να ενστερνιστώ την πίστη του (την πίστη του Ισλαμιστή). Γιατί διάβασα τις Χατίθ; Γιατί εκείνος πίστευε στην θρησκεία. Για να τον καταστρέψω χρησιμοποίησα τα όπλα του.» (Kizilyurek 2010, 136) Παρατηρείται λοιπόν ότι έγινε προσπάθεια εργαλειοποίησης της θρησκείας προκειμένου να διατηρηθεί το κράτος και η εθνική ενότητα, η οποία είχε διαρραγεί κατά τα προηγούμενα χρόνια με απότοκο τα γεγονότα των αντιπαραθέσεων μεταξύ των διαφόρων ιδεολογικών και όχι μόνο, πολιτικών ομάδων που οδήγησαν στην επέμβαση του στρατού. Χρησιμοποιήθηκε δηλαδή το Ισλάμ ως εναλλακτική πρόταση έναντι των ταξικών ιδεολογιών μ' απώτερο στόχο την επιβολή τόσο κοινωνικής πειθαρχίας όσο και πολιτικής σταθερότητας.

ηγέτη των πραξικοπηματιών, Στρατηγού Κενάν Εβρέν, στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας για επτά έτη, ενώ ο ρόλος του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας αναβαθμίστηκε και πλέον οι αποφάσεις του ήταν δεσμευτικές για την κυβέρνηση. (Λίτσας 2007, 26-27)

Το 1983 ο Κενάν Εβρέν, ως πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας πλέον, ανακοινώνει τη διενέργεια εκλογών οι οποίες πραγματοποιούνται το ίδιο έτος και φέρνουν στο πολιτικό προσκήνιο της γείτονας χώρας του Τουργκούτ Οζάλ ο οποίος επικράτησε στις εκλογές με το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (ΑΝΑΡ) αποσπώντας το 45% των ψήφων. (Λυγερός και Μελάς 2013, 27) Ο Τουργκούτ Οζάλ ήταν ένας χαρισματικός ηγέτης ο οποίος προσπάθησε να συνεχίσει την πολιτική του στρατιωτικού καθεστώτος συγκεραίνοντας τις φυγόκεντρες δυνάμεις στο εσωτερικό της Τουρκίας και κυρίως αυτές του κεμαλισμού από την μία και του πολιτικού Ισλάμ από την άλλη. Η πολιτική του Οζάλ ήταν αυτή που οδήγησε στην άνοδο του πολιτικού Ισλάμ, διότι επιδίωξε να προσεγγίσει τον πληθυσμό της υπαίθρου που ήταν συντηρητικός και πιστός στη θρησκεία, χωρίς ταυτόχρονα να αμφισβητήσει τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους. (Λίτσας 2007, 27)

Εκτός όμως από τον ανωτέρω συγκερασμό, προχώρησε και σε οικονομικές μεταρρυθμίσεις, που οδήγησαν στη φιλελευθεροποίηση της τουρκικής οικονομίας και την ένταξη της τελικά, ως ισότιμο μέλος, στην παγκόσμια οικονομική τάξη[58]. (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013, 168)

Στην εσωτερική πολιτική της Τουρκίας επανήλθαν από το 1987[59] οι παλιοί πολιτικοί των οποίων το στρατιωτικό καθεστώς της 12 Σεπτεμβρίου 1980 είχε απαγορεύσει την ενάσκηση τους με τα κοινά. Το γεγονός αυτό, της ενάσκησης εκ νέου των παλαιών πολιτικών με τα κοινά μέσω της δημιουργίας νέων πολιτικών σχηματισμών οδήγησε σε φθίνουσα πορεία το ΑΝΑΡ. Ο Οζάλ διαισθανόμενος αυτή τη φθορά μεταπήδησε από τον πρωθυπουργικό στον προεδρικό θώκο το 1989. (Μητράρας 2012, 545)

[58] Τα βασικά χαρακτηριστικά της φιλελευθεροποίησης ήταν η προώθηση των εξαγωγών και η βαθμιαία απελευθέρωση των εισαγωγών. Επίσης υπήρξε διαχείριση της συναλλαγματικής ισοτιμίας και έλεγχος της κίνησης των κεφαλαίων με τη διολίσθηση της ισοτιμίας της τουρκικής λίρας να είναι ένας σημαντικός πυλώνας της οικονομικής πολιτικής της περιόδου. Αποτέλεσμα ήταν να υπάρχει ετήσιος ρυθμός άυξησης του ΑΕΠ σε ποσοστό 6,5%. Στον αντίποδα ο πληθωρισμός παρέμενε σε υψηλά επίπεδα (πχ το 1984 ήταν 50,3%), οι μισθοί μειώθηκαν σημαντικά όπως και οι χρηματοδοτικές ανάγκες του Δημοσίου ενώ το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από 27,9% το 1980 σε 51% του ΑΕΠ το 1990. (Λυγερός και Μελάς 2013, 320-324)

[59] Οι παλιοί πολιτικοί ηγέτες επανήλθαν στην ενεργό πολιτική σκηνή της Τουρκίας μετά από διενέργεια δημοψηφίσματος την 6η Σεπτεμβρίου 1987. Το δημοψήφισμα πραγματοποιήθηκε προκειμένου να αρθεί ο δεκαετής αποκλεισμός των παλαιών πολιτικών από την ενεργό πολιτική δράση που είχε επιβληθεί από το στρατιωτικό πραξικόπημα. (Poulton 2000, 236)

Η δεκαετία που ακολουθεί χαρακτηρίζεται για την Τουρκία ως μία δεκαετία πολιτικής αστάθειας με τη δημιουργία πολλών κυβερνήσεων συνεργασίας όπου τον ρόλο κλειδί τον κατέχει ο Ερμπακάν και το Κόμμα της Ευημερίας (RP). Είναι η δεκαετία αυτή που θα οδηγήσει στη δημιουργία του AKP και της ανάδυσης του πολιτικού αστέρα του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στην αυγή του 21ου αιώνα.

Το RP ήταν ο διάδοχος του MSP και ιδρύθηκε την 21η Σεπτεμβρίου 1983 με επικεφαλής τον Αχμέτ Τεκμπάλ. Η καθυστέρηση στην ίδρυση του RP που οφείλετε στα εμπόδια που έθεσε το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας σ' αυτήν, δεν του επέτρεψε να συμμετάσχει στις εκλογές του ίδιου έτους στο οποίο είχε επιτραπεί η συμμετοχή μόνο τριών κομμάτων[60] χωρίς να είναι κάποιο απροκάλυπτα θρησκευτικό. Η πρώτη συμμετοχή του RP στις βουλευτικές εκλογές έγινε στις πρόωρες εκλογές του 1987 όπου και έλαβε το 6,17% των ψήφων χωρίς να καταφέρει να εισέλθει στη βουλή, δεδομένου ότι δεν ξεπέρασε το όριο του 10% που απαιτούνταν για την είσοδο σ' αυτή. Να σημειωθεί ότι ο Ερμπακάν εκμεταλλευόμενος την άρση της απαγόρευσης συμμετοχής των παλαιών πολιτικών στην πολιτική ζωή της Τουρκίας επανήλθε στην ηγεσία του RP από την 11 Οκτωβρίου 1987. (Shankland 2003, 166)

Στις επόμενες βουλευτικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν το 1991, το RP συμμετέχοντας σ' ένα συνασπισμό με το ακροδεξιό Κόμμα της Εθνικιστικής Δράσης (MHP) και το Δημοκρατικό Ρεφορμιστικό Κόμμα (IDP), ξεπέρασε το όριο το 10% και εισήλθε στη βουλή με 62 βουλευτές. Έχοντας ενδιάμεσο σταθμό τις δημοτικές εκλογές του 1994, όπου κατάφερε να εκλέξει το δήμαρχο στους δήμους Άγκυρας και Κωνσταντινούπολης, στις βουλευτικές εκλογές της 24η Απριλίου 1995 κατέστη πρώτο κόμμα με 21,38% και 158 βουλευτές. (Τεάζης 2013, 84)

Σημαντικό για την κατανόηση της εκλογικής επιτυχίας του RP είναι η διερεύνηση των αιτιών που το οδήγησαν στην πρώτη επιλογή των εκλογέων παρόλο που ήταν ένα ισλαμικό κόμμα.

[60] Η στρατιωτική ελίτ της 12 Σεπτεμβρίου επιχείρησαν να εγκαθιδρύσουν ένα πολιτικό σύστημα που θα αποτελούνταν από τρία κόμματα. Το ένα από αυτά θα ήταν στην εξουσία και τα υπόλοιπα δύο θα βρίσκονταν στην αντιπολίτευση. (Μητράρας 2012, 545)

Αρχικά, το RP υποσχέθηκε καλύτερο δημόσιο τομέα ενώ η πολιτική του ιδεολογία στηρίζονταν στα ισλαμικά ήθη και στο «ηθικό» πλεονέκτημα που εμφάνιζε έναντι των αντιπάλων διεφθαρμένων πολιτικών και των οικονομικών «απατεώνων» που στερούσαν τη δίκαιη αμοιβή των εργατών. Επιπλέον εκμεταλλεύτηκε τη δυνατότητα που είχαν οι μετανάστες να ψηφίζουν. Από το συγκεκριμένο μέρος του εκλογικού σώματος το RP κέρδιζε συγκριτικά τους περισσότερους ψήφους απ' ότι τα υπόλοιπα κόμματα. Επιπρόσθετα έλαβε υποστήριξη από τις σουνιτικές κοινότητες όπου αυτές βρίσκονταν σε διαμάχη με τους Αλεβίτες. Τέλος, το RP ενισχύθηκε εκλογικά και από τους Κούρδους οι οποίοι το αντιμετώπιζαν ως εναλλακτική πρόταση στο δημοκρατικό καθεστώς. (Shankland 2003, 175-176)

Στους παράγοντες της εκλογικής επιτυχίας του RP πρέπει να συμπεριληφθούν και οι προσωπικές αντιλήψεις του Ερμπακάν για την οικονομία, τον τοκισμό, την φορολογία, τη σιωνιστική συνωμοσία όπως αυτές έχουν ήδη αναφερθεί και οι οποίες ήταν αρεστές στο εκλογικό σώμα.

Στα ανωτέρω αίτια που οδήγησαν στην εκλογική νίκη του 1995 πρέπει να προστεθεί και η οργάνωση του RP η οποία διαφοροποιήθηκε από τα υπόλοιπα κόμματα. Έτσι, ενώ μέχρι το 1983 το RP είχε τα κεντρικά του γραφεία στην Άγκυρά στα επόμενα χρόνια ανασυγκροτήθηκε εγκαθιστώντας εκλογικά κέντρα σε ολόκληρη την επικράτεια ως την μικρότερη μονάδα. Ο υπεύθυνος κάθε εκλογικού κέντρου είχε καταλόγους με τους ψηφοφόρους του RP στην περιοχή του. Μ' αυτόν τον τρόπο η ηγεσία του RP είχε ανά πάσα στιγμή την δυνατότητα να γνωρίζει την επιρροή του κόμματος στους εκλογείς της χώρας.[61] Επιπλέον, το RP έκανε ότι ήταν δυνατό για να εξυπηρετήσει τους ψηφοφόρους του. Οι ενέργειες αυτές περιλάμβαναν από την παροχή ταξιδιωτικών διευκολύνσεων στους ψηφοφόρους που επιθυμούσαν να μετακινηθούν από το εξωτερικό προκειμένου να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα έως και την προσφορά δώρων – κάρβουνα, καφέ ή χρήματα – με την υπόσχεση ότι θα το ψηφίσουν. (Shankland 2003, 184-185)

[61] Για παράδειγμα το RP είχε καταχωρήσει ηλεκτρονικά τα 4,4 εκατομμύρια ψηφοφόρους της Κωνσταντινούπολης γεγονός που του επέτρεψε να πλησιάσει μεθοδευμένα το εκλογικό σώμα. (Poulton 2000, 242)

Εκτός όμως από τα παραπάνω, η νίκη του RP στις δημοτικές εκλογές του 1994 και η διαχείριση της δημοτικής εξουσίας από το σύνολο των εκλεγμένων αντιπροσώπων του προδιάθεσε θετικά τους τούρκους πολίτες ώστε να το υποστηρίξουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας διαχείρισης αποτελεί ο δήμος Κωνσταντινούπολης. Πριν την ανάληψη της δημαρχίας από το RP και τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν επικρατούσε στο δήμο, σύμφωνα με μελέτη, μεγάλη αταξία. Μετά την ανάληψη της δημαρχίας από το RP απαγορεύτηκε στους υπαλλήλους να δέχονται χρηματικά ποσά ως δώρο για τη διεκπεραίωση υποθέσεων, τακτική πολύ διαδεδομένη στην Τουρκία. Επιπρόσθετα ο δήμαρχος εκμεταλλευόμενος τη διεθνή κοινότητα των φιλοισλαμιστών και ιδιαίτερα αυτή της Γερμανίας κατάφερε να αποκτήσει εξοπλισμό για το δήμο υπό μορφή χορηγίας. Τέλος, προκειμένου να έχει αντίληψη των επιδράσεων που προκαλούσαν στο λαό οι αποφάσεις της δημοτικής αρχής, διεξάγονταν τακτικές συσκέψεις με επιφανείς προσωπικότητες. (Shankland 2003, 186)

Τα ανωτέρω ώθησαν τους τούρκους πολίτες να στηρίξουν έναν ισλαμικό πολιτικό σχηματισμό όπως το RP και να το αναδείξουν ως πρώτο κόμμα στις βουλευτικές εκλογές του 1995. Όμως η πρώτη θέση στις εκλογές δεν εξασφάλισε και την αυτοδυναμία στο RP το οποίο αναγκάστηκε να σχηματίσει κυβέρνηση συνασπισμού με το Κόμμα του Ορθού Δρόμου[62] (DYP) της Τανσού Τσιλέρ μετά από μία σειρά πολιτικών διεργασιών[63]. Ο Ερμπακάν ανέλαβε τον πρωθυπουργικό θώκο ενώ τα καθήκοντα αντιπροέδρου της κυβέρνησης και του υπουργού εξωτερικών ανέλαβε η Τανσού Τσιλέρ. Η σχηματισθείσα κυβέρνηση έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης την 8η Ιουλίου 1996. (Τεάζης 2013, 84)

[62] Το DYP ιδρύθηκε το 1983 και τα στελέχη του κόμματος δήλωναν σε κάθε ευκαιρία ότι αποτελεί διάδοχο κόμμα του DP. Το 1987 αρχηγός του DYP εκλέχθηκε ο επανεμφανιζόμενος, μετά την άρση απαγόρευσης της ενασχόλησης των παλαιών πολιτικών με τα κοινά, Σουλειμάν Ντεμιρέλ. Ο Ντεμιρέλ ως σκοπό είχε την διαφύλαξη των εθνικών, ηθικών πολιτιστικών και ιστορικών αξιών της Τουρκίας. Ένα μήνα μετά την εκλογή του Ντεμιρέλ στην προεδρία της Τουρκίας, την 13 Ιουνίου 1993, την αρχηγία του DYP την ανέλαβε τη Τανσού Τσιλέρ η οποία αν και φιλελεύθερη προσπάθησε να δείξει ένα συντηρητικό προφίλ όπως και ο προκάτοχος της. Η Τσιλέρ ήταν η πρώτη γυναίκα που ανέλαβε την πρωθυπουργία της Τουρκίας την 25 Ιουνίου 1993. (Μηνάγιας 2014, 62)

[63] Μετά την νίκη του ο Ερμπακάν έλαβε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης από τον πρόεδρο Ντεμιρέλ. Παρά τις προσπάθειες που κατέβαλε δεν κατάφερε να συμφωνήσει με τα υπόλοιπα κόμματα για το σχηματισμό κυβέρνησης. Στην συνέχεια κατάφερε να σχηματιστεί κυβέρνηση μεταξύ των κομμάτων DYP και ANAP. Μετά από τρείς μήνες ως αποτέλεσμα των επιδέξιων χειρισμών του Ερμπακάν, κατάφερε να διαλυθεί η κυβέρνηση συνεργασίας και να σχηματισθεί νέα κυβέρνηση συνεργασίας μεταξύ του RP και DYP. (Shankland 2003, 166)

Ο Ερμπακάν ως πρωθυπουργός δεν κατάφερε να μεταρρυθμίσει το κοσμικό καθεστώς ούτε να κάνει πράξη τα όσα υποστήριζε πριν την ανάληψη της εξουσίας. Αντίθετα, η επιθυμία του για ισχυροποίηση των δεσμών με τα υπόλοιπα ισλαμικά κράτη απέτυχε. Κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού του στη Λιβύη ταπεινώθηκε από τον Λίβυο ηγέτη Καντάφι, όταν ο τελευταίος έκανε επανειλημμένες εκκλήσεις για κουρδική αυτονομία παρουσία του τούρκου πρωθυπουργού. Επίσης κατά την επίσκεψη του στο Ιράν δεν έλαβε τη θερμή υποδοχή που ανέμενε (Shankland 2003, 187) ενώ παράλληλα προκάλεσε και τη δυσαρέσκεια των ΗΠΑ οι οποίες πρόσφατα είχαν θεσπίσει νόμο που προέβλεπε κυρώσεις για αλλοδαπές εταιρείες οι οποίες θα επένδυαν περισσότερα από 40 εκατομμύρια δολάρια στους υδρογονάνθρακες του Ιράν ή της Λιβύης. Επιπρόσθετα, οι πρωτοβουλίες που έλαβε στο εσωτερικό της Τουρκίας, όπως η χρήση της μαντίλας στα πανεπιστήμια, το σχέδιο κατασκευής τεμένους στην πλατεία Ταξίμ, το σκάνδαλο Σουσουρλούκ[64], οι προσπάθειες φίμωσης του τύπου, η παράθεση επίσημου δείπνου στους θρησκευτικούς Ισλαμικούς ηγέτες από τον πρωθυπουργό με αφορμή το τέλος της νηστείας του Ραμαζανιού, η οργάνωση των ωρών εργασίας με βάση τη βραδινή διακοπή της νηστείας κατά την περίοδο του Ραμαζανιού, η νύχτα των Ιεροσολύμων[65] οδήγησαν τον στρατό να επέμβει εκ νέου στα πολιτικά δρώμενα της Τουρκίας την 28 Φεβρουαρίου 1997 μ' ένα αναίμακτο τρόπο που ονομάστηκε «μεταμοντέρνο»[66] πραξικόπημα. (Τεάζης 2013, 84)

---

[64] Το σκάνδαλο Σουσουρλούκ αναφέρεται σ' ένα περιστατικό που έλαβε χώρα την 03 Νοεμβρίου 1996 στην περιοχή Σουσουρλούκ του νομού Μπαλίκεσιρ. Την νύχτα εκείνη μία θωρακισμένη Μερσεντές που έτρεχε με μεγάλη ταχύτητα τράκαρε μ' ένα φορτηγό. Στο επιβατηγό αυτοκίνητο επέβαιναν ο αστυνομικός διευθυντής Χουσείν Κοτσαντάγ, η ερωμένη του Γκόντσα Ους, το ηγετικό στέλεχος των Γκρίζων Λύκων, μαφιόζος και καταζητούμενος για εμπόριο ναρκωτικών Αμπντουλάχ Τσατλί και ο βουλευτής Εντίπ Σεντάτ Μπουτσάκ. Επίσης στο αυτοκίνητο ανακαλύφθηκε εξοπλισμός υποκλοπών και μυστικών επιχειρήσεων, όπλα, ναρκωτικά, χρήματα και αποκαλυπτικά έγγραφα, Μ' αυτό τον τρόπο ήρθε στην επιφάνεια η λειτουργία μίας εγκληματικής οργάνωσης η οποία δρούσε στους κόλπους των δυνάμεων ασφαλείας και διεκπεραίωνε βρόμικες υποθέσεις εναντίον αριστερών οργανώσεων και του κουρδικού PKK. Η πολιτική ελίτ της Τουρκίας αναγκάστηκε να παραδεχθεί την ύπαρξη αυτής της οργάνωσης και έτσι τραυματίστηκε το κύρος των δυνάμεων ασφαλείας και κατ' επέκταση του ίδιου του κράτους. (Λυγερός και Μελάς 2013, 37-42)

[65] Την πρωτοχρονιά του 1997 ο Ισλαμιστής δήμαρχος της πόλης Sintzan, η οποία βρίσκεται κοντά στην Άγκυρα, διοργάνωσε εκδήλωση υπέρ του Παλαιστινιακού Αγώνα υπό την ονομασία «Βραδιά για την Ιερουσαλήμ». Στην εκδήλωση ήταν προσκαλεσμένος και ο Ιρανός πρέσβης ο οποίος εκφράστηκε εναντίον του Ισραήλ και εναντίον του κοσμικού χαρακτήρα του Τουρκικού κράτους. Η απάντηση του Στρατού ήρθε τρεις ημέρες μετά, όταν μια φάλαγγα στρατιωτικών οχημάτων παρέλασε μέσα στο κέντρο της πόλης προκειμένου να στείλει τα κατάλληλα μηνύματα στους αρμόδιους αποδέκτες, ενώ ο δήμαρχος παύτηκε των καθηκόντων του και φυλακίσθηκε με την κατηγορία της αναμόχλευσης θρησκευτικού πάθους. (Λίτσας 2007, 29)

[66] Για τον ορισμό του πραξικοπήματος ως «μεταμοντέρνο» ο γενικός γραμματέας του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Ερόλ Οζκασνάκ δήλωσε : «Το πιο σωστό όνομα που μπόρεσαν να βρουν ήταν μεταμοντέρνο πραξικόπημα. Πραγματοποιήθηκε με επιτυχία, αφού σ' αυτό συμμετείχαν εκτός από

Την 28 Φεβρουαρίου 1997 το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας αποφάσισε την εφαρμογή χωρίς συμβιβασμούς τα όσα υπέτασσαν οι αρχές του Ατατούρκ. Ο πρωθυπουργός Ερμπακάν αρχικά αρνήθηκε να υπογράψει την ανωτέρω απόφαση. Η στάση του αυτή αναθεωρήθηκε στη συνέχεια και συνυπόγραψε την απόφαση του Συμβουλίου την 05 Μαρτίου 1997 χωρίς όμως να την εφαρμόσει. Οι πιέσεις που δέχθηκε ώστε να γίνει πλήρη εφαρμογή της απόφασης της 28 Φεβρουαρίου τον ώθησαν σε παραίτηση την 19 Ιουνίου 1997 ενώ και το RP τέθηκε εκτός νόμου την 16 Ιανουαρίου 1998 με την κατηγορία ότι ενεργεί ενάντια στο κοσμικό χαρακτήρα του κράτους. (Μηνάγιας 2014, 66-67)

Για μία ακόμη φορά ο Τουρκικός Στρατός έδειξε την ισχύ του αλλά και την πρόθεση του να διασφαλίσει τον κεμαλικό χαρακτήρα του κράτους. Οι πολίτες για ακόμη μία φορά στήριξαν τις ενέργειες του στρατού διότι με την παρέμβαση του απομάκρυνε την ισλαμική απειλή που στρέφονταν εναντίον της κοσμικότητας του κράτους. Επίσης με την επέμβαση της 18 Φεβρουαρίου 1997 φάνηκε ότι οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις ξέφυγαν από τις παλαιομοδίτικες μεθόδους άσκησης βίας υιοθετώντας έναν εναλλακτικό τρόπο δράσης. Σ' αυτήν την περίπτωση ο Στρατός επέλεξε να εξαναγκάσει τα πράγματα να δρομολογηθούν προς την κατεύθυνση που αυτός επιθυμούσε χρησιμοποιώντας το πολυεπίπεδο σύστημα εξουσίας της Τουρκίας. Το σύστημα αυτό εμείς το ορίζουμε ως «βαθύ κεμαλικό κράτος» αλλά για τους τούρκους πολίτες είναι το πολιτειακό σύστημα που ισχύει στο κράτος τους. (Λίτσας 2007, 31)

το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, οι αξιωματούχοι του κράτους, οι αρμόδιοι υπουργοί ακόμη και ο λαός μας – αυτό το μεταμοντέρνο πραξικόπημα συντελέστηκε με λεπτότητα και δικαιοσύνη, χωρίς να χυθεί μία στάλα αίμα». (Kizilyurek 2010, 151)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Γ»

ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Το πραξικόπημα της 28ης Φεβρουαρίου 1997 – το μεταμοντέρνο πραξικόπημα – επανέφερε την αυταρχικότητα της πολιτικής παρέμβασης των Ενόπλων Δυνάμεων στην πολιτική σκηνή της γειτονικής χώρας. Όμως το ισλαμικό κίνημα που είχε δημιουργηθεί στην Τουρκία, μετά από παροδική αποδυνάμωση συνέχισε να αυξάνει τη δύναμη του. Είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικές οι εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν από διάφορες εθελοντικές οργανώσεις, όπως η «ανθρώπινη αλυσίδα για την μαντίλα» και τα μαζικά μποϊκοτάζ προϊόντων μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων που είχαν διασυνδέσεις με το στρατιωτικό κατεστημένο. Στην αντίπερα όχθη του Αιγαίου παρατηρήθηκε ζήτηση προϊόντων προερχομένων από εταιρίες που είχαν σχέση με το Ισλάμ. (Μούδουρος 2011, 190)

Όμως το πολιτικό Ισλάμ αναζητούσε τρόπο έκφρασης μέσα από έναν πολιτικό σχηματισμό δεδομένου ότι είχε τεθεί εκτός νόμου το RP από την 16 Ιανουαρίου 1998 και είχε απαγορευτεί στον Ερμπακάν να συμμετάσχει στα πολιτικά δρώμενα για τα επόμενα επτά χρόνια. Τη διέξοδο σ' αυτή την αναζήτηση την έδωσε το νέο Κόμμα της Αρετής (FP), το οποίο είχε ήδη ιδρυθεί από την 17 Δεκεμβρίου 1997 από τον Ρετζάι Κουτάν[67] και αποτελούσε τη συνέχεια του RP. Η σύνδεση όμως με το κόμμα του Ερμπακάν, οδήγησε την ηγεσία του FP να επιδείξει προσεκτική συμπεριφορά προκειμένου να μην προκαλέσει την αντίδραση του Στρατού όπως είχε συμβεί κατά το παρελθόν με τα κόμματα τα οποία είχαν ισλαμικό προσανατολισμό[68]. Προς την κατεύθυνση αυτή, ο Κουτάν, αναθεώρησε τις απόψεις

[67] Ο Ρετζάι Κουτάν αποφοίτησε από το τμήμα πολιτικών μηχανικών του τεχνικού πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης το 1952. Μέχρι το 1973, εργάστηκε ως μηχανικός σε διάφορα έργα, συμπεριλαμβανομένου και του σχεδίου της νοτιοανατολικής Τουρκίας (GAP). Η πολιτική του καριέρα ξεκίνησε το 1973 στο MSP και μετά το 1983 εντάχθηκε στο RP. Ήταν υπουργός ενέργειας το 1996 σε ένα συνασπισμό κομμάτων υπό την ηγεσία του RP. Το 1997 ίδρυσε το FP όπου και παρέμεινε ως πρόεδρος μέχρι την 26 Οκτωβρίου 2008. (Academic Dictionares and encyclopedias 2009)

[68] Το «βαθύ κράτος» στην Τουρκία προκειμένου να αποδυναμώσει τη δραστηριότητα ενός κόμματος, κατέφευγε στην λύση της διακοπής της λειτουργίας του μέσω του Συνταγματικού Δικαστηρίου.

που εξέφραζε ο Ερμπακάν τόσο για τη στροφή προς τις ισλαμικές χώρες[69] όσο και για το οικονομικό μοντέλο στο οποίο θα στηρίζονταν στις ισλαμικές τράπεζες[70]. Επιπλέον δε, έπαυσε να κάνει λόγο για αποχώρηση της Τουρκίας από το ΝΑΤΟ αλλά και για την ίδρυση ισλαμικών τραπεζών. Επιπρόσθετα ο Κουτάν, ως δείγμα σεβασμού στον Ατατούρκ επισκέφθηκε το «Μαυσωλείο»[71] του. Επίσης τροποποίησε τη στάση του FP απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση την οποία πλέον αντιμετώπισε ως πλατφόρμα για τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η στροφή αυτή πραγματοποιήθηκε ώστε να μπορέσει να εκφραστεί πιο ελεύθερα η ισλαμική ταυτότητα[72]. Αυτή η νέα προσέγγιση είναι σημαντική καινοτομία για το πολιτικό Ισλάμ στην Τουρκία, αναλογιζόμενοι τις απόψεις του Ερμπακάν. (Kizilyurek 2010, 175) Παράλληλα, το FP όρισε κάποιες γυναίκες στο κεντρικό κομματικό συμβούλιο σε αντιδιαστολή με το παρελθόν που το σύνολο ήταν μόνο άνδρες. Οι παραπάνω αλλαγές που υιοθετήθηκαν από το FP δείχνουν μία σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ του ίδιου και του RP. Το πρώτο διακήρυττε ότι η Τουρκία δεν είναι αρκετά

Σύμφωνα με την εφημερίδα Μιλλιέτ από το 1950 έως το Δεκέμβριο του 2009 κρίθηκαν παράνομα και τέθηκαν εκτός πολιτικής σκηνής 26 κόμματα. (Μητράρας 2012, 546)

[69] Ο Ερμπακάν υποστήριζε ότι πρέπει να συσταθεί ένας Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών των ισλαμικών χωρών και μία οργάνωση άμυνας και συνεργασίας μεταξύ των χωρών αυτών. (Τεάζης 2013, 72)

[70] Στον οικονομικό τομέα ο Ερμπακάν υποστήριζε την δημιουργία μίας κοινής αγοράς των ισλαμικών χωρών και την έκδοση κοινού νομίσματος για τις χώρες που θα συμπεριλαμβάνονταν στην κοινή αυτή αγορά. (Τεάζης 2013, 72) Επιπρόσθετα, για να δικαιολογήσει το γεγονός ότι στην Τουρκία επικρατούσαν τα φιλοδυτικά κόμματα υποστήριζε ότι αυτό οφείλονταν στον τοκισμό από μέρους των τραπεζών, τη φορολογία, την προσφορά χρήματος, το συνάλλαγμα και την πίστωση. Στην επιχειρηματολογία του κατά του τοκισμού αναφέρει ότι τα χρήματα που προέρχονται από αυτόν δεν αντιστοιχούν σε συγκεκριμένη εργασία, για τη φορολογία υποστήριζε ότι οδηγεί τους ανθρώπους που εργάζονται σκληρά στην ένδεια ενώ για την προσφορά χρήματος χωρίς αντίκρισμα απλώς ότι αυξάνει τον πληθωρισμό. Στα επιχειρήματα του για τις συναλλαγματικές ισοτιμίες ισχυρίζονταν ότι είναι προϊόν των Σιωνιστών και των ιμπεριαλιστών προκειμένου να εκβιάζουν και να υποβαθμίζουν των τούρκων εργατών και της Τουρκίας γενικότερα. (Shankland 2003, 180)

[71] Το Anitkabir, γνωστό και ως Μαυσωλείο του Ατατούρκ, θεωρείται ένα από τα εντυπωσιακότερα δείγματα μνημειακής αρχιτεκτονικής στο κόσμο. Η επιλογή της τοποθεσίας που ανοικοδομήθηκε (στην κορυφή του λόφου Rasattepe) έγινε με προοπτική να είναι ορατό από όλα τα σημεία της πόλης. Το πάρκο Ειρήνης που περιβάλλει το μνημείο (ονομάστηκε έτσι από την περίφημη φράση του Ατατούρκ «Ειρήνη στην πατρίδα, ειρήνη στον κόσμο») περιλαμβάνει λουλούδια και θάμνους σε 104 ποικιλίες και περίπου 50.000 διακοσμητικά δέντρα, όλα δωρεές από 25 χώρες. Στην είσοδο του μνημειακού χώρου δεσπόζουν δύο αντικριστά κτίσματα-πύργοι (Πύργος Ελευθερίας και Πύργος Ανεξαρτησίας) με τιμητική φρουρά και δύο συμπλέγματα γλυπτών που συμβολίζουν τη θλίψη του τουρκικού λαού για τον θάνατο του Ατατούρκ. Από το σημείο αυτό ξεκινάει η πλακόστρωτη οδός των Λεόντων που έχει μήκος 262 μ. και κοσμείται με 12 αντικριστά ζεύγη λαξευμένων λεόντων. Αφού διασχίσετε την οδό των Λεόντων, φτάνετε στο πεδίο των Τελετών, μπροστά στο υποβλητικό μαυσωλείο. Στο λιτά διακοσμημένο εσωτερικό του, στην αίθουσα «της τιμής», δεσπόζει το γρανιτένιο κενοτάφιο του Τούρκου ηγέτη, βάρους 40 τόνων. (Αργολικές Ειδήσεις 2011)

[72] Η ισλαμική θρησκεία προσπαθεί να εκμεταλλευτεί τις αξίες της ευρωπαϊκής ένωσης προκειμένου να νομιμοποιηθεί. Παράδειγμα αποτελεί τόσο ο Ερμπακάν ο οποίος προσέφυγε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εναντίον της απαγόρευσης του RP και της προσωπικής του ενασχόλησης με την πολιτική αλλά και της συζύγου του Αμπντουλλάχ Γκιούλ που προσέφυγε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για να προσβάλλει την απόφαση που της απαγόρευε την είσοδο στο πανεπιστήμιο με την μαντίλα. (Μούδουρος 2011, 195-196)

δημοκρατική χώρα ενώ το δεύτερο ότι δεν είναι αρκετά θρησκευόμενη χώρα. (Υφαντής 2016, 41) Είναι κατανοητό, ότι για ακόμη μία φορά, ο σκοπός αγιάζει τα μέσα και ότι στην πολιτική σκέψη δεν υπάρχουν στεγανά όταν πρέπει να εξυπηρετηθεί κάποιος πολιτικός σκοπός.

Ο βίος όμως του FP αποδείχτηκε βραχύς αφού την 22 Ιουνίου 2001 μ' απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Τουρκίας τέθηκε εκτός νόμου παρόλο που στις πρόωρες εκλογές του 1999 είχε καταφέρει να αποσπάσει το 15,4% των ψήφων και 111 έδρες καθιστώντας το τρίτο κόμμα. Η εκλογική αυτή επίδοση[73] έδειξε ότι το πολιτικό Ισλάμ παρά το πλήγμα που είχε δεχθεί την 28 Φεβρουαρίου 1997 είχε ακόμη δυναμική, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει στην ταχεία ανασυγκρότηση του. Όμως το δυνατότερο πλήγμα για το πολιτικό Ισλάμ επήλθε από το εσωτερικό του κόμματος FP και από την παρουσία της μαντιλοφέρουσας βουλευτίνας Μεβρέ Καβακτσί. Η προσπάθεια της να ορκιστεί στο βουλευτικό αξίωμα την 02 Μαΐου 1999 φέροντας το παραδοσιακό ισλαμικό ένδυμα[74] αποτέλεσε την αφορμή ώστε ο εισαγγελέας ν' ασκήσει δίωξη εναντίων του FP. Η κατηγορία που απαγγέλθηκε εναντίον του FP ήταν ότι το συγκεκριμένο κόμμα αποτελούσε «επίκεντρο αντικοσμικής δραστηριότητας». Το αποτέλεσμα όπως έχει ήδη λεχθεί ήταν να τεθεί το FP εκτός νόμου. (Μούδουρος 2011, 196-197)

Όμως ήδη στο κόμμα FP είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται δύο ιδεολογικά στρατόπεδα. Αυτό των παραδοσιακών και αυτό των νεωτεριστών[75]. Η διάκριση αυτή εντός του ισλαμικού κινήματος πρωτοεμφανίστηκε στο RP κατά τη δεκαετία του 1990 αλλά εκδηλώθηκε έντονα στο συνέδριο του FP την 14 Μαΐου 2000. Στο

[73] Πρώτο κόμμα ήταν το Κόμμα Δημοκρατικής Αριστεράς με 22,2% του Ετσεβίτ το οποίο εκμεταλλεύτηκε για ψηφοθηρικούς λόγους τη σύλληψη του αρχηγού του PKK Οτσαλάν. Το Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης δεύτερο κόμμα με 18%. Ακολούθησε το Κόμμα Αρετής με 15,4%, το Κόμμα Μητέρας Πατρίδας με 13,2% και το Κόμμα Ορθού Δρόμου με 12%. Η κυβέρνηση σχηματίστηκε μεταξύ των κομμάτων Δημοκρατικής Αριστεράς, Εθνικιστικής Δράσης και της Μητέρας Πατρίδας. (Μούδουρος 2011, 196)

[74] Ο Σουλειμάν Ντεμρέλ, πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας μ' αφορμή την συμπεριφορά της Μεβρέ Καβακτσί την κατηγόρησε ότι ήταν «μία προβοκάτορας – πράκτορας που προσπαθεί να ιδρύσει ένα ριζοσπαστικό ισλαμικό κράτος». Επιπλέον, το γεγονός ότι η παραπάνω βουλευτίνα είχε και την αμερικανική υπηκοότητα πυροδότησε τις θεωρίες συνωμοσίες αλλά και τη φιλολογία περί «εξωτερικών εχθρών». (Kizilyurek 2010, 177)

[75] «Η έννοια της νεωτερικότητας στο ισλαμικό κίνημα συνίσταται σε δύο θεμελιώδη στοιχεία. Κύριο χαρακτηριστικό του πρώτου στοιχείου είναι η διατήρηση του ιδεολογικού πυρήνα της Θρησκευτικής Άποψης μέσω της απόκτησης μαζικού χαρακτήρα του ισλαμικού κινήματος. Το δεύτερο στοιχείο εκδηλώνεται με την προσαρμογή στο διεθνές γίγνεσθαι όπως αυτό εκφράζεται ιδίως μετά το 1980 μέσω του νεοφιλελευθερισμού.» (Τεάζης 2013, 97-98)

συγκεκριμένο συνέδριο που πραγματοποιήθηκε για την ανάδειξη νέου προέδρου υπήρξαν δύο υποψήφιοι. Ο Κουτάν ως εκπρόσωπος των παραδοσιακών από τη μία και ο Γκιούλ ως εκπρόσωπος των νεωτεριστών από την άλλη. Στην ουσία η διαμάχη μεταξύ των δύο υποψηφίων, αφορούσε τη διαμάχη μεταξύ των Ερμπακάν και Ερντογάν οι οποίοι βρίσκονταν πίσω από του υποψηφίους διότι οι ίδιοι δεν είχαν το δικαίωμα να εμπλακούν σε πολιτικές δράσεις. (Μούδουρος 2011, 198) Στον μεν πρώτο είχε απαγορευτεί η ανάμειξη με τα κοινά για επτά χρόνια όπως ήδη έχει αναφερθεί. Στον δε δεύτερο είχε απαγορευτεί ή πολιτική δράση διότι σε μία διαδήλωση στην πόλη Σίιρτ το 1999 για την υποστήριξη του RP, που είχε κριθεί παράνομο, είχε απαγγείλει στίχους από ένα ποίημα του εθνικιστή ποιητή Ζιγιά Γκιοκάλπ[76]. Η πράξη αυτή θεωρήθηκε ότι υποκινεί θρησκευτικό ή φυλετικό μίσος μ' αποτέλεσμα να δικαστεί σε δεκάμηνη φυλάκιση με παράλληλη στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων. (Υφαντής 2016, 60)

Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των νεωτεριστικών και των παραδοσιακών ισλαμιστών εστιάσθηκε στους όρους dincilik και dindarlik. Ο πρώτος όρος αφορά την άσκηση της πολιτικής εξουσίας και της κοινωνικής ζωής σύμφωνα με τους θρησκευτικούς κανόνες. Ο δεύτερος όρος σημαίνει ευλάβεια απέναντι στο θεό. (Μηνάγιας 2014, 71) Οι παραδοσιακοί υιοθέτησαν τον πρώτο όρο ενώ οι νεωτεριστές υιοθέτησαν τον δεύτερο. Αυτό είναι σημαντικό για τη συνέχεια της ιστορικής πραγματικότητας διότι όταν οι νεωτεριστές αναρριχήθηκαν στην εξουσίας μέσω του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης αποστέρησαν την νομιμοποίηση της κεμαλικής ελίτ να παρέμβουν για την ανατροπή μιας εκλεγμένης κυβέρνησης. Ακόμη και όταν το προσπάθησαν κατά το Ιούλιο του 2016 βρέθηκαν αντιμέτωποι με τον τουρκικό λαό μ' αποτέλεσμα να οδηγηθούν σ' ένα πραξικόπημα που απέτυχε.

Επιστροφή όμως στο συνέδριο του FP το 2000 του οποίου το αποτέλεσμα ήταν να εκλεγεί ο Κουτάν ως πρόεδρος του κόμματος με 633 ψήφους έναντι 521 του Γκιούλ. Όμως ήδη είχε επέλθει ένα εσωτερικό σχίσμα στο FP το οποίο γίνεται εύκολα κατανοητό από τα λεγόμενα του Ερντογάν : «Πλέον ήρθε ο καιρός για ένα ολοκληρωμένο κόμμα. Η εποχή του Ερμπακάν θα τελειώσει. Έμεινε πολύ λίγο μέ-

[76] «Λόγχες οι μιναρέδες, κράνη οι τρούλοι, στρατόπεδα τα τζαμιά και οι πιστοί στρατός». Αυτοί είναι οι στίχοι που θεωρήθηκαν ότι προκαλούσαν το μίσος ανάμεσα στον λαό και οδήγησαν τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν σε δεκάμηνη φυλάκιση από τον Μάρτιο του 1999. (Μούδουρος 2011, 198)

χρι τη νίκη μας. Το FP δεν πάει πουθενά με αυτή την ηγεσία. Το κόμμα χρειάζεται ένα ολοκαίνουργο πρόσωπο …. είμαι 100% σίγουρος ότι θα κερδίσουμε. Κανένας δεν μπορεί να ανακόψει αυτή την αλλαγή». (Μούδουρος 2011, 199)

Το σχίσμα μετουσιώθηκε σε πλήρη διάσπαση του FP μετά την απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου να τεθεί εκτός νόμου. Η απόφαση αυτή είχε σημαντικό διττό ρόλο για την γειτονική μας χώρα. Από την μία αποτέλεσε την αφορμή για τη δημιουργία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) την 14 Αυγούστου 2001 με ηγέτη τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν και του Κόμματος της Ευτυχίας (SP) με πρόεδρο τον Ρετζάι Κουτάν λίγες ημέρες νωρίτερα την 20 Ιουλίου 2001. (Kizilyurek 2010, 179)

Από την άλλη πλευρά, για ακόμη μία φορά το πολιτικό Ισλάμ στην Τουρκία αναζητούσε έναν κύριο πολιτικό σχηματισμό μέσω του οποίου να εκφραστεί σ' αντικατάσταση του FP. Το κενό αυτό της πολιτικής σκηνής της Τουρκίας θα καλυπτόταν στη συνέχεια από ένα εκ των δύο κομμάτων που δημιουργήθηκαν από τη διάσπαση του FP. Το ερώτημα που γεννήθηκε εκείνη την εποχή ήταν ποιο από τα δύο. Η απάντηση δόθηκε στις εκλογές του 2002.

Ο ΡΕΤΖΕΠ ΤΑΓΙΠ ΕΡΝΤΟΓΑΝ

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση ώστε να διαπιστώσουμε τον ρόλο που διαδραμάτισε το AKP στην πορεία μετάβασης της Τουρκίας, κρίνεται σκόπιμο να σκιαγραφήσουμε την εικόνα και τον τρόπο με τον οποίο ενεργεί ο επικεφαλής του κόμματος αυτού, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Η περιγραφή της εικόνας του κορυφαίου ενός πολιτικού σχηματισμού είναι σημαντική, διότι η ηγεσία[77] του κάθε πολιτικού σχηματισμού παίζει πρωτεύοντα ρόλο στα δρώμενα του σχηματισμού αυτού.

Ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν γεννήθηκε την 26 Φεβρουαρίου 1954 στην Κωνσταντινούπολη και είχε λαϊκή καταγωγή[78] η οποία τον βοήθησε στο να γίνει λαοφι-

[77] Ηγεσία γενικά είναι η τέχνη να επηρεάζεις και να κατευθύνεις τους άλλους με τέτοιο τρόπο ώστε να κερδίζεις την εμπιστοσύνη, υπακοή, σεβασμό, τη συνεργασία μεταξύ των ατόμων και την πιστή αφοσίωση τους για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού. (ΓΕΣ 1988, 50)

[78] Ως έφηβος ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν πουλούσε κουλούρια και λεμονάδα στην Κωνσταντινούπολη. (Κυριαζής 2013)

λής στα επόμενα χρόνια κατά την ενάσκηση του με τη πολιτική. Είναι απόφοιτος μουσουλμανικού λυκείου (Imam Hatip) ενώ έχει αποκτήσει και πτυχίο στη διοίκηση επιχειρήσεων το 1981 από το πανεπιστήμιο του Μαρμαρά. (Κυριαζής 2013)

Το πολιτικό άστρο του Ερντογάν είχε ήδη αρχίσει να ανατέλλει από την δεκαετία του 1980 όταν διανύοντας την 3η δεκαετία της ζωής[79] του ήταν πρόεδρος της επαρχιακής οργάνωσης Κωνσταντινούπολης του RP. Την περίοδο εκείνη ο Ερντογάν πιστός στις ισλαμικές του θέσεις δεν χαιρετούσε δια χειραψίας τις γυναίκες επειδή το θεωρούσε αμαρτία, δεν χαιρετούσε αυτούς που κάθονταν στα καφενεία και αντιτίθετο στην εκλογή των γυναικών στα πολιτικά αξιώματα. Όμως αυτό άρχισε να μεταβάλλεται κατά τη διάρκεια της πολιτικής του πορείας αφού πλέον προσέφερε το χέρι του στις γυναίκες για χειραψία, ενώ παράλληλα επισκεπτόταν ακόμη τα μπαρ και τα κλαμπ στην προσπάθεια του να διαδώσει τις ισλαμικές αντιλήψεις του. (Kizilyurek 2010, 179)

Με το πέρασμα των ετών και κατά τη διάρκεια της πολίτικης του ωρίμανσης ο Ερντογάν άρχισε να παρουσιάζει διαφορετική εικόνα. Φρόντιζε πλέον να διαχωρίζει τις θρησκευτικές από τις κρατικές υποθέσεις. Αυτό είναι εμφανές στη δήλωση που είχε κάνει όντας υποψήφιος για το δημαρχιακό θώκο της Κωνσταντινούπολης : «Οι πολίτες μας ρωτούν για τα θέματα της θρησκείας όμως εμείς δεν είμαστε μουφτήδες, είμαστε πολιτικό κόμμα». (Kizilyurek 2010, 179) Η στάση του αυτή αντικατοπτρίζει την προσπάθεια ολόκληρου του ισλαμικού κινήματος, το οποίο προσπαθώντας να επιβιώσει μέσα στο κεμαλίκο κράτος, υιοθετούσε κεμαλικές απόψεις.

Ο Ερντογάν δεν έκρυβε τις φιλοδοξίες του. Φιλοδοξίες που τον έφεραν αντιμέτωπο με την ηγεσία του RP, η οποία έδειξε να φοβάται τον νέο, δυναμικό και χαρισματικό Ερντογάν. Έτσι στις βουλευτικές εκλογές του 1991 ο Ερντογάν δεν καταφέρνει να εκλεγεί βουλευτής στην Κωνσταντινούπολη διότι υπό την καθοδήγηση της ηγεσίας του RP, οι ψήφοι του κόμματος οδηγήθηκαν στον συνυποψήφιο του Μουσταφά Μπάς. Το ίδιο σκηνικό προσπάθησε να επαναληφθεί και στις δημοτικές εκλογές του 1994 όταν επιθυμούσε να θέσει υποψηφιότητα για την δημαρ-

[79] Ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν είναι παντρεμένος με την Εμινέ και έχει δύο γιούς και δύο κόρες. (Υφαντής 2016, 60)

χεία της Κωνσταντινούπολης. Η ηγεσία του RP προσπάθησε να αποτρέψει την υποψηφιότητα του αλλά τελικά αναγκάστηκε να υποχωρήσει μπροστά στις έντονες αντιδράσεις της κομματικής οργάνωσης της Κωνσταντινούπολης. (Kizilyurek 2010, 180) Το αποτέλεσμα ήταν ο Ερντογάν να εκλεγεί δήμαρχος Κωνσταντινούπολης την 27 Μαρτίου 1994.

Ως δήμαρχος Κωνσταντινούπολης είχε μία επιτυχημένη θητεία αφού κατάφερε να αντιμετωπίσει με επιτυχία τα μεγάλα προβλήματα του δήμου όπως της υδροδότησης, των μετακινήσεων και της διαχείρισης των απορριμμάτων. (Υφαντής 2016, 60) Κυρίως όμως, όπως περιγράφηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, κατάφερε να τροποποιήσει τη νοοτροπία των υπαλλήλων του δήμου όσον αφορά τη λήψη δωροληψιών, ενώ εκμεταλλεύτηκε και τη διεθνή κοινότητα των φιλοίσλαμιστών υπέρ του δήμου. Όμως υπήρξαν και αντιδράσεις από αυτούς δεν ανήκαν στο ισλαμικό κίνημα λόγω κάποιων αποφάσεων του όπως το να απαγορεύσει τα οινοπνευματώδη ποτά στους δημοτικούς χώρους ή από το ότι αποκάλεσε τις γυναίκες με μακιγιάζ «στραπατσαρισμένα αυτοκίνητα». (Kizilyurek 2010, 180)

Η δημοτικότητα του Ερντογάν συνεχώς αυξάνονταν μ' αποτέλεσμα να προκαλέσει την αντίδραση του κεμαλικού καθεστώτος το οποίο είχε αρχίσει να ενοχλείται από τον νεαρό πολιτικό. Η αντίδραση του «βαθέως κράτους» δεν άρχισε να επέλθει με την φυλάκιση του τον Μάρτιο του 1997 και την καθαίρεση του από το δημαρχιακό αξίωμα. Αφορμή για την καταδίκη του ήταν η ομιλία του στην πόλη Σίιρτ όπως ήδη έχει λεχθεί. Στην ουσία όμως, η ενέργεια αυτή του κεμαλικού καθεστώτος, έδωσε ώθηση στις πολιτικές φιλοδοξίες του, δεδομένου ότι έγινε συμπαθής στο μεγαλύτερο ποσοστό του λαού. Παράλληλα, λαμβάνοντας υπόψη την ταραγμένη πολιτικά δεκαετία του 1990, ο κάθε τούρκος πολίτης διάσυνδεσε την αγωνιά του τουρκικού λαού για το μέλλον με την προσωπική περιπέτεια του δημάρχου την οποία ξεπέρασε με επιτυχία. Έτσι θεωρήθηκε από την πλειοψηφία του τουρκικού λαού, ότι ο Ερντογάν θα μπορούσε να δώσει λύσεις στα προβλήματα που τον ταλάνιζαν. (Μιχαλακόπουλος 2012, 125)

Μ' αυτόν τον τρόπο η παρουσία του Ερντογάν διαδραμάτισε και συνεχίζει να διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην πορεία του ισλαμικού κινήματος στην Τουρκία και αυτό διότι ο καθημερινός τούρκος πολίτης ταυτίζεται μαζί του. Αυτό

συμβαίνει διότι ο Ερντογάν είναι ο ηγέτης που κατάφερε να ενσωματώσει τις παραδοσιακές αξίες και τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στον σύγχρονο τρόπο ζωής ενώ ταυτόχρονα κατάφερε να θεωρείται ότι δεν έχει αποκοπεί από τον λαό. Για παράδειγμα μία νοικοκυρά από την Τραπεζούντα, στέλεχος του πολιτικού ισλάμ αναφερόμενη στο Ερντογάν δήλωσε : «Παρόλο που είναι Πρωθυπουργός μπορεί ακόμη να είναι λαϊκός άνθρωπος. Είναι λαϊκός άνθρωπος ακόμα και στο λόγο που εκφέρει. Τον νιώθω κοντά μου επειδή δεν απομακρύνθηκε από τον λαό». Στο ίδιο πλαίσιο είναι και οι απόψεις ενός θρησκευόμενου γραφειοκράτη από την Άγκυρα ο οποίος για το Ερντογάν λέει : «Είναι ένας άνθρωπος που αγαπώ πολύ. Είναι ένας άνθρωπος που αντικατοπτρίζει την ταυτότητα της πλειοψηφίας της Τουρκίας. Για παράδειγμα ούτε ο Ντεμιρέλ ήταν έτσι, ούτε ο Ερμπακάν. Αυτούς δεν τους ένιωθα κοντά μου». (Μούδουρος 2011, 274) Η ταύτιση αυτή μεταξύ της ηγεσίας του ΑΚΡ και των πολιτών, είχε ως αποτέλεσμα, τη δημιουργία μίας διαδραστικής σχέσης μεταξύ εξουσίας και κοινωνίας καθώς και ενίσχυσης του Ισλάμ εντός της τουρκικής εθνικής ταυτότητας. Σ' αυτό συντελεί και η επίδειξη σεβασμού που επιδεικνύει ο Ερντογάν για την τουρκική σημαία, όπως για παράδειγμα την 04 Μαΐου 2006, όταν κατά τη διάρκεια της αναμνηστικής φωτογραφίας στη διάσκεψη για τη συνεργασία της ΝΑ Ευρώπης σήκωσε από το έδαφος το ειδικό χαρτί σήμανσης που έφερε την τούρκική σημαία για να μην το πατήσει. Το ίδιο επαναλήφθηκε κατά τις συνδιασκέψεις των G-20 το 2009 και 2011. (Μιχαλακόπουλος 2012, 127)

Ταυτόχρονα ο Ερντογάν εμφανίζεται να πράττει συμμαχίες σύμφωνα με συμφέροντα του την εκάστοτε ιστορική στιγμή. Έτσι, κατά τα πρώτα χρόνια της ανάληψης της εξουσίας από το ΑΚΡ, συμμάχησε με τον Ιμάμη Φετουλάχ Γκιουλέν[80] και την οργάνωση του στην προσπάθεια του να αντιμετωπίσει τους κεμαλιστές. Επρόκειτο για μία περίπου αναγκαστική συμμαχία, με κοινή αναφορά το Ισλάμ, όπου ο Ερντογάν χρειάζονταν τους οπαδούς του Γκιουλέν οι οποίοι κατείχαν

[80] Ο Φετουλάχ Γκιουλέν είναι μουσουλμάνος ιεροκήρυκας και είναι ο επικεφαλής του θρησκευτικού τάγματος Χιζμέτ («Υπηρεσία», στα τουρκικά). Ζει αυτοεξόριστος στις ΗΠΑ σε μια ορεινή και δασώδη περιοχή της Πενσιλβάνια στις βορειοανατολικές ΗΠΑ. Το κινήματα του στην Τουρκία, έχει ένα τεράστιο δίκτυο σχολείων, μη κυβερνητικών οργανώσεων και επιχειρήσεων και διαθέτει μεγάλη επιρροή στα μέσα ενημέρωσης, την αστυνομία και το δικαστικό σώμα. Η περιουσία που διαχειρίζεται, υπολογίζεται στα 50 δις δολάρια και διατίθεται για κοινωφελή έργα και για τη συντήρηση σχολείων και πανεπιστημιακών τμημάτων. Το κίνημα του Φετουλάχ Γκιουλέν προτείνει ένα μίγμα αρμονίας μεταξύ των ανθρώπων με βάση το Ισλάμ. Η διδασκαλία του επικεντρώνεται σε ένα Ισλάμ κοινωνικό, ανοιχτό στην εκπαίδευση και τις επιστήμες, καθώς και στον διαθρησκευτικό διάλογο. Απορρίπτει τη βία και κυρίως τη συμμετοχή του Ισλάμ στην κοσμική – πολιτική εξουσία. Υποστηρίζει ότι ένας θρησκευτικός ηγέτης, δεν μπορεί να ασκεί και πολιτική εξουσία. (Καπούτσης 2016)

σημαντικές θέσεις στην κοινωνική, πολιτική, οικονομική και θρησκευτική ζωή της γειτονικής χώρας για να τον στηρίξουν τόσο εκλογικά όσο και στην προσπάθεια του να αντιμετωπίσει τους κεμαλιστές οι οποίοι είχαν εδραιωθεί στη γραφειοκρατία του τουρκικού κράτους ιδιαίτερα μετά το πραξικόπημα του 1980. Από την άλλη ο Γκιουλέν στήριξε την εκλογική επικράτηση του ΑΚΡ προκειμένου να συνεχιστεί απρόσκοπτα η λειτουργία της οργάνωσης του και ν' αντιμετωπιστούν επιτυχώς οι κεμαλιστές. (Γιαννακόπουλος 2014, 79) Η συμμαχία όμως αυτή διαλύθηκε στη συνέχεια για διάφορους λόγους ανάμεσα στους οποίους ήταν ο τρόπος αντιμετώπισης των διαδηλωτών στο πάρκο Γκεζί αλλά και η διαφορετική αντίληψη για τη θέση που έπρεπε να κατέχει το Ισλάμ στο σύγχρονο κόσμο[81]. (Ματζάκος 2016)

Επίσης, σημαντικό για την κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του ΑΚΡ, είναι να εξετάσουμε τον τρόπο ενεργείας του Ερντογάν στα διάφορα θέματα τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής. Ο τρόπος αυτός έγκειται στα παρακάτω στάδια. Συγχρονισμός με τα γεγονότα, αναδίπλωση όταν πιέζεται χωρίς την παραχώρηση σημαντικών κεκτημένων και τέλος αντεπίθεση όταν οι συγκυρίες το επιτρέπουν. (Μηνάγιας 2014, 97) Για να γίνει κατανοητός αυτό ο τρόπος ενέργειας του Ερτνογάν αρκεί να αναλογιστούμε την αρχική αντίδραση του Ερντογάν στην κατάρριψη ρωσικού πολεμικού αεροσκάφους από αντίστοιχο τουρκικό τον Νοέμβριο του 2015 πάνω από τον εναέριο χώρο της Τουρκίας. Αρχικά, αφού προσπάθησε ανεπιτυχώς να εμπλέξει στη διένεξη αυτή τις δυνάμεις της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας, στη συνέχεια αντιμετώπισε τις κυρώσεις που επιβλήθηκαν στην Τουρκία από την πλευρά της Ρωσίας. Ο τρόπος αυτός αποδεικνύει το συγχρονισμό του Ερντογάν με τα γεγονότα. Μετέπειτα ο Ερντογάν ανέμενε τις κατάλληλες συνθήκες προσπαθώντας να μην προκαλέσει τη Ρωσία, παραχωρώντας τα ελάχιστα κεκτημένα που μπορούσε, ώστε να έχει τη δυνατότητα επαναπροσέγγισης με τη Ρωσία. Αυτό ήταν το στάδιο της αναδίπλωσης το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την επαναπροσέγγιση μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας. Η επαναπροσέγγιση αυτή δρομολογήθηκε από τα τέλη Ιουνίου 2016 και μετά την έγγραφη εκδήλωση απολογίας του Ερντογάν για την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους.

[81] Ο Γκιουλέν υποστηρίζει τη δημιουργία ενός ξεχωριστού τουρκικού Ισλάμ, διαφορετικό από το Ισλάμ που συντάσσεται με την τρομοκρατία. Επίσης υποστηρίζει το διάλογο με άλλες θρησκευτικές κοινότητες όπως οι Χριστιανοί και οι Εβραίοι ενώ κρατά αποστάσεις από την Μουσουλμανική Αδελφότητα στην οποία ανήκει ο Ερντογάν. Ταυτόχρονα διαδίδει ότι ο Ισλαμισμός μπορεί να λειτουργήσει στο πλαίσιο δημοκρατικών και προηγμένων τεχνολογικά και οικονομικά κοινωνιών. (Ματζάκος 2016)

Επίσης, ο τούρκος Πρόεδρος, επαίνεσε τη στάση που κράτησε ο Ρώσος ομόλογος του κατά τη διάρκεια του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 15 Ιουλίου 16. Οι ενέργειες αυτές εντάσσονται στο στάδιο της αντεπίθεσης και στόχος τους είναι η σταδιακή αποκατάσταση των σχέσεων των δύο χωρών, στην προ της κατάρριψης του αεροσκάφους εποχή με αμοιβαία οικονομικά οφέλη[82] και για τα δύο κράτη.

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΔΡΑΙΩΣΗΣ

Το ΑΚΡ ιδρύθηκε από 74 ιδρυτικά μέλη η πλειονότητα των οποίων ήταν επιχειρηματίες, ενώ ανάμεσα τους υπήρχαν και 10 καθηγητές πανεπιστημίου. Ανάμεσα στα ιδρυτικά στελέχη του ΑΚΡ περιλαμβάνονταν και 13 γυναίκες εκ των οποίων οι 6 έφεραν μαντίλα. (Μούδουρος 2011, 221) Στα ιδρυτικά στελέχη εκτός από τον Ερντογάν ήταν ο Αμπντουλάχ Γκιούλ[83] και ο Μπιναλί Γιλντιρίμ[84]. (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013, 174)

Για τον ιδεολογικό προσανατολισμό του νεοσύστατου κόμματος ο ίδιος ο Ερντογάν δήλωνε ότι ήταν συντηρητικό και δημοκρατικό ενώ κατάφερε να ενσωματώσει στις τάξεις του στελέχη από το ΑΝΑΡ και το RP όταν αναπτύχθηκε μία διαλεκτική σχέση ανάμεσα στη ριζοσπαστική και συντηρητική τάση σχετικά με την ερμηνεία του Ισλάμ. (Μιχαλακόπουλος 2012, 61)

Μ' αυτό το ανθρώπινο δυναμικό το ΑΚΡ εμφανίστηκε ως ένα κόμμα που κάλυπτε τους υποστηρικτές της κεντροδεξιάς στην Τουρκία ενώ από κοινωνική άποψη προέβαλε ένα συντηρητικό προφίλ. Εξετάζοντας την οικονομική πλευρά του ΑΚΡ, το κόμμα αυτό εμφανίζονταν ως ένας πολιτικός σχηματισμός που υπο-

---

[82] Η κρίση στις σχέσεις των δύο χωρών μείωσε κατά 40% περίπου την αξία των εμπορικών σχέσεων ενώ η εκατέρωθεν τουριστική κίνηση κατακρημνίστηκε. Σημαντικά ενεργειακά προγράμματα όπως η κατασκευή πυρηνικού σταθμού από την ρωσική κρατική εταιρεία Rosatom και ο επικαλούμενος Turkish Stream υποθαλάσσιος ενεργειακός αγωγός της Gazprom «πάγωσαν» ως συνέπεια της διακοπής των σχέσεων. (Δασκαλάκης 2016)

[83] Ο Αμπντουλάχ Γκιούλ είναι Τούρκος πολιτικός και ακαδημαϊκός. Υπηρέτησε στις θέσεις του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας (2007 - 2014), του Πρωθυπουργού της Τουρκίας (2002 - 2003) και του Υπουργού Εξωτερικών της χώρας (2003 -2007).

[84] Ο Μπιναλί Γιλντιρίμ είναι Τούρκος πολιτικός, ο οποίος είναι ο τωρινός πρωθυπουργός της Τουρκίας και ηγέτης του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ), από το Μάιο του 2016. Είχε υπηρετήσει ως υπουργός ναυτιλίας και επικοινωνίας και μεταφορών, σχεδόν συνεχόμενα από το 2002 μέχρι το 2013, και από το 2015 μέχρι το 2016 αντίστοιχα. Στο ενδιάμεσο ήταν σύμβουλος του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.

στήριζε φιλελεύθερες πολιτικές υπογραμμίζοντας στο πρόγραμμα του ότι καθοριστικό ρόλο για την ανάπτυξη της Τουρκίας έχουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας του έθνους, η γεωστρατηγική θέση της χώρας και η ιστορίας της. (Kizilyurek 2010, 184) Γι' αυτό, στο προεκλογικό του πρόγραμμα υπόσχονταν εκδημοκρατισμό, θρησκευτικές ελευθερίες, πάταξη της κρατικής διαφθοράς, υποστήριξη της ελεύθερης αγοράς και είσοδο της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. (Υφαντής 2016, 41) Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι την χρονική εκείνη περίοδο η Τουρκία είχε βιώσει τους φονικούς σεισμούς του 1999[85] που έδειξαν την αδυναμία του κράτους αλλά και την οικονομική κρίση του 2001[86]. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με τα σοβαρά προβλήματα υγείας του 77 ετών πρωθυπουργού Ετζεβίτ[87] και την άρνησης του να παραδώσει τον πρωθυπουργικό θώκο δημιούργησαν ένα πολύπλοκο σκηνικό στην Τουρκία που οδήγησαν την χώρα σε πρόωρες εκλογές την 03 Νοεμβρίου 2002.

Το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν θριαμβευτικό για το μόλις 15 μηνών ΑΚΡ που κατάφερε να επικρατήσει λαμβάνοντας το 34,28% των ψήφων και 363 έδρες στην βουλή ενώ το CHP κέρδισε το 13,39% και 178 έδρες ενώ εισήλθαν στη εθνοσυνέλευση και 9 ανεξάρτητοι κούρδοι βουλευτές. (Μούδουρος 2011, 223) Τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα[88] δεν κατάφεραν να αντιπροσωπευτούν στην βουλή διότι απέτυχαν να ξεπεράσουν το όριο του 10% που είχαν θεσμοθετήσει ως όριο εισό-

[85] Την 17 Αυγούστου 1999 στην Τουρκία έλαβε χώρα σεισμός 7,9 ρίχτερ που είχε ως συνέπεια το θάνατο 16.000 και τον τραυματισμό 40.000 ατόμων. Όμως εκτός από τις ανθρώπινες απώλειες ο συγκεκριμένος σεισμός έφερε στην επιφάνεια τις μεγάλες ελλείψεις του τουρκικού κράτους σε ζητήματα πολεοδομικών ζωνών και χωροταξίας. Επίσης παρουσιάστηκαν προβλήματα στην παροχή βοήθειας προς τους σεισμόπληκτους. Το κενό του κρατικού μηχανισμού καλύφθηκε από τις ισλαμικές φιλανθρωπικές οργανώσεις. Δηλαδή το κενό του κεμαλικού κράτους το κάλυψε το πολιτικό Ισλάμ. (Μούδουρος 2011, 202)

[86] Την 19 Φεβρουαρίου 2001 κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας υπήρξε σφοδρή αντιπαράθεση μεταξύ του Προέδρου Σεζέρ και του Πρωθυπουργού Ετσεβίτ με αφορμή τα συνεχόμενα σκάνδαλα, την κακοδιαχείριση, και την κακή οικονομική κατάσταση της χώρας. Μόλις έγινε γνωστή αυτή η αντιπαράθεση στις επόμενες πέντε ώρες εγκατέλειψαν την Τουρκία 5 δις δολάρια ενώ το χρηματιστήριο κατέγραψε πτώση άνω του 14%. Το επόμενο διάστημα το εξωτερικό χρέος αυξήθηκε στο 74% το δε εσωτερικό σε 68,1% του ΑΕΠ. Ο πληθωρισμός κυμαίνονταν στο 80-90%. Μέχρι το τέλος του 2001 είχαν κλείσει περισσότερες από 14.000 εταιρείες ενώ καταγράφηκαν και θάνατοι από έλλειψη φαρμάκων. (Μούδουρος 2011, 204)

[87] Ο πρωθυπουργός Ετζεβίτ εισήλθε στο νοσοκομείο την 04 Μαΐου 2002 και ως τον Ιούνιο του ίδιου έτους είχαν ακυρωθεί όλες οι δραστηριότητες του. Αυτό έκανε τις εφημερίδες την 01 Ιουνίου 2002 με πρωτοσέλιδα άρθρα τους να ζητούν την παραίτηση του πρωθυπουργού και να δημοσιεύουν σενάρια για την αντικατάσταση του. (Μούδουρος, Ισλάμ, Πολιτική και Οικονομία στην Τουρκία 2011, 209)

[88] Το Κόμμα της Δημοκρατικής Αριστεράς (DSP) του πρωθυπουργού Ετσεβίτ έλαβε 1,22%, το Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (MHP) έλαβε το 8,36% και το ANAP το 5,13% των ψήφων του εκλογικού σώματος. Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στο SP που εκπροσωπώντας τους παραδοσιακούς το FP κατάφεραν να συγκεντρώσουν το 2,49% των ψήφων. (Μούδουρος 2011, 223-224)

δου στη βουλή. Το όριο αυτό είχε θεσμοθετηθεί προκειμένου να αποτραπεί η είσοδος του PKK ή οποιουδήποτε άλλου Κουρδικού κόμματος στην τουρκική εθνοσυνέλευση. (Λυγερός και Μελάς 2013, 49)

Οι ψηφοφόροι του AKP στην πρώτη του αυτή εκλογική νίκη δεν ήταν όλοι υποστηρικτές του πολιτικού Ισλαμ. Πολλοί προέρχονταν από τις κουρδικές περιοχές αλλά και από τα αριστερά τμήματα της κοινωνίας. Οι μεν κούρδοι ακολούθησαν το κόμμα του Ερντογάν, όπως είχαν κάνει και στο παρελθόν με το κόμμα του Ερμπακάν, διότι πίστευαν ότι με το AKP στην εξουσία θα βελτιώνονταν οι συνθήκες διαβίωσης τους στο εσωτερικό της Τουρκίας. Οι δε αριστερών πεποιθήσεων ψηφοφόροι υποστήριξαν το AKP ως αντίδραση προς το κεμαλικό κατεστημένο. (Λίτσας 2007, 34)

Όμως οι ψηφοφόροι του AKP το υποστήριξαν και για τους παρακάτω λόγους. Αρχικά το AKP δεν ευθύνονταν για τη δεινή οικονομική κατάσταση που ταλάνιζε την τουρκική κοινωνία, διότι ως εκφραστής του πολιτικού Ισλάμ βρίσκονταν στο πολιτικό περιθώριο. Επιπλέον, η ρητορική του για την κοινωνική δικαιοσύνη δεν απευθύνονταν μόνο στους θρησκευόμενους τούρκους πολίτες αλλά στο σύνολο αυτών. Επιπρόσθετα, τα στελέχη του AKP διακρίνονταν από την ηθική τους απέναντι σ' ένα διαφθαρμένο πολιτικό σύστημα. Όμως εκτός από τα παραπάνω το AKP είχε δημιουργήσει και ένα κομματικό δίκτυο[89] για να βοηθήσει τους φτωχούς. (Λυγερός και Μελάς 2013, 50) Η βοήθεια αυτή εξαργυρώθηκε με την υποστήριξη τους κατά τις εκλογές.

Έτσι την 18 Νοεμβρίου 2002 ο Γκιούλ σχηματίζει την πρώτη μονοκομματική κυβέρνηση στην Τουρκία μετά από μία μεγάλη χρονική περίοδο, άνω των δέκα ετών, όπου στη γείτονα χώρα υπήρχαν κυβερνήσεις συνεργασίας. Όμως για να γίνει ο Ερντογάν πρωθυπουργός, δεδομένου ότι του είχε επιβληθεί στέρηση της πολιτικής δράσης, απαιτήθηκε η τροποποίηση του Συντάγματος η οποία στηρί-

[89] Το AKP ακολουθώντας τα χνάρια του RP είχε αναπτύξει έναν οργανωμένο και αποτελεσματικό κομματικό δίκτυο. Το δίκτυο αυτό στηρίζονταν σ' ένα πλήθος ακτιβιστών οι οποίοι προσέφεραν κοινωνική εργασία και βοηθούσαν ποικιλοτρόπως τους κοινωνικά αδύναμους εφαρμόζοντας στην πράξη την ισλαμική αλληλεγγύη. Στο πλαίσιο αυτό βοηθούσαν τους πολίτες στις συναλλαγές του με το δημόσιο και σε δύσκολες καταστάσεις λαμβάνοντας μέρος στην καθημερινότητα τους. Οργανώνονταν συσσίτια για τους άπορους και εξασφάλιζαν στέγη και δωρεάν σίτιση σε φτωχούς μαθητές και φοιτητές. (Λυγερός και Μελάς 2013, 51)

χθηκε και από το CHP και η επανάληψη της εκλογικής διαδικασίας στον νομό Σιίρτ την 08 Μαρτίου 2013. Τελικά ο Ερντογάν ανέλαβε την πρωθυπουργία της Τουρκίας την 15 Μαρτίου 2003. (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013, 175)

Στην Τουρκία όμως εκείνη την εποχή το να είσαι στην κυβέρνηση δεν σήμαινε ότι κατέχεις και την εξουσία διότι υπήρχε πάντα το ισχυρό κεμαλικό καταστημένο. Όμως το AKP σ' αυτή την περίπτωση, σ' αντίθεση με το RP, είχε ως ισχυρό όπλο στην αντιπαράθεση του με το κεμαλικό καθεστώς την μεγάλη κοινοβουλευτική πλειοψηφία αλλά και την ευρεία κοινωνική αποδοχή. Αυτό ήταν κατανοητό και από την κεμαλική στρατογραφειοκρατία της γειτονικής χώρας η οποία αναγνώριζε ότι μία ενέργεια εναντίον του AKP θα προκαλούσε βάναυσα την κοινή γνώμη. (Λυγερός και Μελάς 2013, 52)

Όμως και το AKP είχε πλήρη συνείδηση της τουρκικής πραγματικότητας και γι' αυτό προσπάθησε να κάνει ορθή χρήση του αιτήματος για ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να προχωρήσουν οι διαδικασίες εκδημοκρατισμού της χώρας και να αντιμετωπίσει μ' αυτό τον τρόπο τον στρατό και την κεμαλική γραφειοκρατία χωρίς να έρθει σ' απευθείας αντιπαράθεση μαζί τους. Το αίτημα της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση την περίοδο εκείνη είχε μεγάλη λαϊκή υποστήριξη[90] και αυτό το εκμεταλλεύτηκε η κυβέρνηση. Έχοντας την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας ως προτεραιότητα του, το AKP έθεσε σε δεύτερη προτεραιότητα άλλα ζητήματα όπως αυτό της μαντίλας. Μ' αυτόν τον τρόπο κατάφερε ένα ακόμη επίτευγμα. Τη διάσπαση των κεμαλιστών σε δύο στρατόπεδα. Από την μία ήταν αυτοί που υποστήριζαν ότι ο δρόμος προς την Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν μέρος των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων και σ' αυτούς που την πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση την αντιλαμβάνονταν ως απειλή για το κεμαλικό κράτος. Οι δεύτεροι αποτελούνταν κυρίως από ακραίους εθνικιστές που αρνούνταν να μοιραστούν την εθνική κυριαρχία και έβλεπαν την Ευρωπαϊκή Ένωση ως απειλή. (Kizilyurek 2010, 188)

[90] Η υποστήριξη για την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση από τους τούρκους πολίτες σύμφωνα με δημοσκοπήσεις ήταν 67,5% το 2004, 57,4% το 2005 και 32,2% το 2006. (Μούδουρος 2011, 299) Σήμερα οι τούρκοι πολίτες που υποστηρίζουν ότι δεν πρέπει η Τουρκία να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ανέλθει στο 68%. (Χειλαδάκης 2016)

Εκτός όμως από την αντιπαράθεση της με την κεμαλική γραφειοκρατία η κυβέρνηση είχε να αντιμετωπίσει ειδικότερα και την παρεμβατικότητα των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική σκηνή. Αυτή η παρεμβατικότητα ήταν και ένα κομβικό σημείο στην πορεία της Τουρκίας προς την ευρωπαϊκή ένωση αφού οι αξιωματούχοι της ευρωπαϊκής ένωσης αναγνώριζαν ότι η παρεμβατικότητα αυτή δεν επιτρέπει στην Τουρκία να προχωρήσει στις απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις και να ενταχθεί στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Έτσι, τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης της Τουρκίας από το ΑΚΡ έγινε προσπάθεια να υποβαθμιστεί ο ρόλος του Στρατού ενώ επεδίωξε να στρέψει την κοινή γνώμη εναντίον του, προβάλλοντας τον ως υπεύθυνο για την κωλυσιεργία στις ενταξιακές διαπραγματεύσεις. Φυσικά σ' αυτή την κατηγορία ο Στρατός δεν παρέμεινε αδρανής αφού μέσω των παραδοσιακών κεμαλικών εντύπων και των τηλεοπτικών καναλιών της χώρας, ανταπέδωσε τις κατηγορίες στο ΑΚΡ προσάπτοντας του ότι προσπαθεί να αλλοιώσει τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους για χάρη της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση[91]. Εκτός όμως από τη διαμάχη για την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας ο Στρατός αντέδρασε και σε μία σειρά άλλων ζητημάτων όπως αυτό της μαντίλας, της ποινικοποίησης της μοιχείας μέχρι και σε εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν την αύξηση του αριθμού των ιεροδιδασκαλείων. Σ' όλες αυτές τις αντιπαραθέσεις μεταξύ Στρατού και κυβερνώντος κόμματος το δεύτερο υποχωρούσε. (Λίτσας 2007, 39) Παρόλο που η κυβέρνηση του ΑΚΡ δεν μπορούσε να επιβληθεί στον Στρατό έγιναν κάποια μικρά βήματα αποδυνάμωσης του όπως η αύξηση των πολιτικών προσώπων στο Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, ο περιορισμός των αρμοδιοτήτων της γενικής γραμματείας του Συμβούλιου Εθνικής Ασφαλείας κα η σύγκλιση του μία φορά ανά δίμηνο. (Kizilyurek 2010, 189) Αναλογιζόμενοι όμως τα γεγονότα που επακολούθησαν, η τακτική αυτή του κατευνασμού που ακολούθησε το ΑΚΡ το οδήγησε στην πλήρη επικράτηση στα πολιτικά πράγματα της Τουρκίας τα επόμενα χρόνια. Επίσης θα μπορούσε να ερμηνευτεί, σύμφωνα με τον τρόπο που ενεργεί ο Ερντογάν όπως περιγράφηκε προηγουμένως, ότι η πολιτική αυτή αποτελούσε το στάδιο της αναδίπλωσης.

[91] Η έγκυρη Sabah διενήργησε μια ποσοτική μέτρηση τον Νοέμβριο του 2005 που έδειχνε ότι η προοπτική ένταξης της χώρας υπό το πλαίσιο των αυστηρών προϋποθέσεων της Ευρώπης γινόταν αποδεκτή μόνο από το 12% του πληθυσμού. Το ποσοστό αυτό ήταν εξαιρετικά χαμηλό, δεδομένου ότι με βάση αυτό ούτε ο πυρήνας των παραδοσιακών ψηφοφόρων του Ισλαμικού κόμματος δείχνει να συμφωνεί στην ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας. (Λίτσας 2007, 39)

Στον οικονομικό τομέα η νέα κυβέρνηση ακολούθησε πιστά τις επιταγές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στο οποίο είχε προσφύγει η Τουρκία ήδη από το 1998[92]. Η στροφή αυτή του πολιτικού Ισλάμ στην φιλελεύθερη οικονομική πολιτική δικαιολογήθηκε τόσο ιδεολογικά όσο και θεωρητικά. (Λυγερός και Μελάς 2013, 475) Ο ίδιος ο Ερντογάν σε ομιλία του κατά το πέμπτο οικονομικό φόρουμ στο Ριάντ της Σαουδικής Αραβίας το 2004 υποστήριξε ότι η δημιουργία μιας «ισλαμικής κοινής αγοράς» δεν είναι εφικτή. Έτσι ήρθε σ' αντίθεση με τις επικρατούσες απόψεις του Ερμπακάν για την οικονομική πολιτική που θα έπρεπε να ακολουθήσει το πολιτικό Ισλάμ. Όμως το κυβερνών κόμμα κατά την πρώτη περίοδο της διακυβέρνησης του υποστήριξε ακόμη ότι ο παραδοσιακός έλεγχος που ασκούσε το κράτος στην οικονομία ήταν παρωχημένος. Συνεπώς ήρθε και σ' αντίθεση με το κεμαλικό κράτος ενώ υιοθέτησε φιλελεύθερες πολιτικές που υποστήριζαν την απόσυρση του κράτους από την παραγωγική διαδικασία και την απελευθέρωση των δυνάμεων της ελεύθερης αγοράς. Το δε κράτος περιορίστηκε μόνο στη δημιουργία του αναγκαίου νομικού πλαισίου για τη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς. Το κυριότερο στοιχείο της οικονομικής πολιτικής του ΑΚΡ κατά τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης του ήταν ότι κατάφερε να συγκεντρώσει υποστήριξη από διεθνείς οικονομικούς παράγοντες λόγω της σταθερής μονοκομματικής κυβέρνησης[93]. (Μούδουρος 2011, 245-249)

Επίσης, το 2004 η κυβέρνηση του ΑΚΡ μεταρρύθμισε τον δημόσιο τομέα με στόχο την αποκέντρωση και την παραχώρηση περισσότερων αρμοδιοτήτων σε τοπικό επίπεδο. Στην μεταρρύθμιση αυτή αντέδρασε σφόδρα το CHP διότι θεώρησε ότι μ' αυτόν τον τρόπο αμφισβητείται ο ενιαίος χαρακτήρας του τουρκικού

[92] Το 1998 η Τουρκία και το ΔΝΤ υπόγραψαν ένα πρόγραμμα επιτήρησης της οικονομίας . Το συγκεκριμένο πρόγραμμα απέτυχε λόγω της πολιτικής αβεβαιότητας στην Τουρκία. Επειδή οι δημόσιες δαπάνες συνέχιζαν να αυξάνονται, το δημοσιονομικό έλλειμμα μεγεθύνθηκε μ' αποτέλεσμα την αύξηση των χρηματοδοτικών αναγκών. Αυτό οδήγησε σ' ένα νέο πρόγραμμα τον Δεκέμβριο του 1999 με βασικό στόχο την μείωση του πληθωρισμού. Με βάση αυτό το πρόγραμμα η Τουρκία αντιμετώπισε δύο σοβαρές οικονομικές κρίσεις τον Νοέμβριο του 2000 και τον Φεβρουάριο του 2001 και αναγκάστηκε να ζητήσει εκ νέου την βοήθεια του ΔΝΤ με δάνειο 7,5 δις δολάρια. Η συνολική βοήθεια το διάστημα 1999 – 2003 από το ΔΝΤ είχε ανέλθει σε 20,3 δις δολάρια. Με την έλευση του ΑΚΡ στην εξουσία η οικονομική του πολιτική ευθυγραμμίστηκε πλήρως με τις απαιτήσεις του ΔΝΤ οπότε ακολούθησαν δύο νέα πακέτα δανείων το 2002-2005 και το 2005-2008. (Λυγερός και Μελάς 2013, 471-475)

[93] Την περίοδο 2002 – 2012 οι εισροές Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στην Τουρκία ανήλθαν στα 126,642 δις δολάρια όταν το διάστημα 1980 – 2001 το αντίστοιχο ποσό εισροών ήταν 13,734 δις δολάρια. (Λυγερός και Μελάς 2013, 407)

κράτους. (Μούδουρος 2011, 248) Με τις αλλαγές αυτές μεταβλήθηκε η σχέση μεταξύ κράτους και πολιτών οι οποίες πλέον τέθηκαν σε νέες βάσεις.

Προχωρώντας την μεταρρυθμιστική του πολιτική το ΑΚΡ είχε να αντιμετωπίσει το κεμαλικό κατεστημένο που δεν έπαψε να το κατηγορεί για κρυφή ατζέντα και μυστικό σχέδιο κατάργησης του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους. Μία κατηγορία που όμως δεν ήταν πειστική στο λαό γι' αυτό και δεν προχωρούσε σε μία δυναμική παρέμβαση με τη μορφή πραξικοπήματος όπως είχε κάνει στο παρελθόν, παρόλο που το 2004 όπως αποκαλύφθηκε από το ημερολόγιο του πρώην αρχηγού Ναυτικού ναύαρχου Οζντέν Ορκέκ, συζητούσαν ένα τέτοιο ενδεχόμενο. (Λυγερός και Μελάς 2013, 57)

Οι συνεχιζόμενες αντιπαραθέσεις μεταξύ της κυβέρνησης και του κεμαλικού κατεστημένου εντάθηκαν από τα μέσα του 2006. Την περίοδο εκείνη πραγματοποιήθηκαν δολοφονίες[94] οι οποίες είχαν κοινό παρανομαστή ότι ήταν πράξεις παρακρατικών δικτύων που είχαν ως σκοπό την αποσταθεροποίηση της Τουρκίας και ως απώτερο στόχο την πτώση της κυβέρνησης Ερντογάν. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνταν και οι ενέργειες των δικαστών και των στρατιωτικών.

Οι μεν δικαστικοί μ' αφορμή την δολοφονική επίθεση εναντίον το δικαστή Οσμπιλγκίν εξέδωσαν ανακοίνωση στην οποία ανέφεραν ότι «Η επίθεση αυτή, η οποία θα μνημονεύεται ως μία μαύρη σελίδα στην ιστορία του κράτους μας, υπενθυμίζει ξανά σε όλους όσους επωμίστηκαν την υπεράσπιση της κοσμικής, δημοκρατικής, κρατικής τάξης, τα καθήκοντα τους». Οι δε στρατιωτικοί αντέδρασαν μέσω του στρατηγού Μπουγιουκανίτ που αναλαμβάνοντας την αρχηγία των ενόπλων δυνάμεων στην ομιλία του δήλωσε: «Το τουρκικό έθνος γνωρίζει τα κέντρα του κακού, τους εχθρούς ενάντια στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις και στο κοσμικό

[94] Την 05 Φεβρουαρίου 2006 δολοφονήθηκε ο καθολικός ιερέας Αντρέα Σαντόρο στην Τραπεζούντα, την 17 Μαΐου 2006 ο δικαστής του Συμβουλίου Επικράτειας Μουσταφά Γιουτζέλ Οσμπιλγκίν, τον Ιανουάριο 2007 ο αρμένιος δημοσιογράφος και ακτιβιστής Χραντ Ντιν, την 18 Απριλίου 2007 τρία μέλη χριστιανικών ιεραποστολικών ομάδων. Ο δράστης της δολοφονίας του Οσμπιλγκίν, Αλπαρσλάν Ασλάν όταν τον πυροβόλησε φώναζε «Ο θεός είναι μέγιστος… να έχετε την οργή του… είμαι στρατιώτης του θεού». Η δολοφονία πραγματοποιήθηκε λόγω της προηγούμενης απόφασης για απαγόρευση χρήσης της ισλαμικής μαντίλας στο πανεπιστήμιο. Η δολοφονία αυτή πυροδότησε την αντίδραση το Προέδρου Σεζέρ ο οποίος λίγες μόνο ώρες μετά από την δολοφονία δήλωσε ότι ο στόχος ήταν η ίδια η αρχή της κοσμικότητας. Επίσης αντίδρασε και η δικαστική εξουσία κατηγορώντας ότι η κυβέρνηση του Ερντογάν ενθάρρυνε ακραίες ενέργειες όπως είναι οι δολοφονίες των εκπροσώπων της κοσμικότητας. (Μούδουρος 2011, 304-306)

κράτος. Αυτά τα κέντρα, των οποίων οι μάσκες θα πέσουν, θα πληρώσουν το λογαριασμό που πρέπει». (Μούδουρος 2011, 307)

Το επόμενο πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ της κυβέρνησης και του στρατογραφειοκρατικού κατεστημένου ήταν η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, διότι η θητεία του Προέδρου Σεζέρ έληγε τον Μάιο του 2007. Ήδη από τον Απρίλιο του 2007, ο στρατηγός Μπουγιουκανίτ δήλωνε ότι ο νέος Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας που θα εκλεγεί πρέπει να ενστερνίζεται τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους τόσο στα λόγια όσο και επί της ουσίας. Ουσιαστικά επιζητούσε την εκλογή κεμαλιστή προέδρου. Όμως από την άλλη πλευρά, το κυβερνών κόμμα δεν ήταν διατεθειμένο να εκλέξει πρόεδρο που δεν πρόσκεινται στο πολιτικό Ισλάμ. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας εκλογής Προέδρου την Τουρκικής Δημοκρατίας την 27 Απριλίου 2007 δεν συγκεντρώθηκε ο απαιτούμενος αριθμός των 367 βουλευτών για να εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Επιπρόσθετα το CHP προσέφυγε στο Συνταγματικό Δικαστήριο για ακύρωση της διαδικασίας. Την ίδια ημέρα το Γενικό Επιτελείο προχώρησε σε δημόσια παρέμβαση για την εκλογή του προέδρου με ένα κείμενο υπομνήματος[95] που ανάρτησε στην ιστοσελίδα του. Στο υπόμνημα αυτό του Στρατού, για πρώτη φορά στα χρόνια της Τουρκικής Δημοκρατίας, η κυβέρνηση δεν υπέκυψε και απάντησε με ανακοίνωση[96]. Μ' αυτόν τον τρόπο έδειξε με άμεσο τρόπο ότι δεν πρόκειται να υποχωρήσει. (Λυγερός και Μελάς 2013, 58)

---

[95] Μέρος του κειμένου του υπομνήματος είναι το παρακάτω: «Την τελευταία περίοδο παρατηρείται ότι ορισμένοι κύκλοι προσπαθούν επίμονα και ανεξάντλητα να διαβρώσουν τις θεμελιώδεις αρχές της Τουρκικής Δημοκρατίας με ιδιαίτερη έμφαση στην αρχή του κοσμικισμού. Για τον λόγο αυτό, οι ενέργειες αυτές τυγχάνουν της διαρκούς προσοχής των αρμόδιων αρχών διότι εξαπλώνονται ευρέως σαν βεντάλια και έχουν σχέση με τη βούληση κάποιων που επιδιώκουν : πρώτον, την επανεξέταση και επαναπροσδιορισμό των βασικών αρχών. Και δεύτερον, την υπονόμευση των εθνικών επετείων που συμβολίζουν την ανεξαρτησία της χώρας μας και την εθνική ενότητα-ομοψυχία μέσω αντίστοιχων εναλλακτικών εορτασμών …. Τις τελευταίες ημέρες προβάλλεται το ζήτημα της εκλογικής διαδικασίας του προέδρου της Δημοκρατίας, το οποίο έχει επικεντρωθεί στη συζήτηση αναφορικά με την αρχή του κοσμικισμού. Η κατάσταση αυτή παρακολουθείται με ανησυχία από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις. Δεν πρέπει να λησμονείται ότι οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις έχουν λόγο σε αυτές τις συζητήσεις και είναι οι αναμφισβήτητοι υποστηρικτές της αρχής του κοσμικισμού. Επιπλέον, οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις είναι κατηγορηματικά αντίθετες με αυτές τις συζητήσεις και τα αρνητικά σχόλια που γίνονται και εφόσον απαιτηθεί θα εκπληρώσουν με σαφή και ξεκάθαρο τρόπο τη στάση και συμπεριφορά τους. Κανείς δεν θα πρέπει να αμφιβάλει γι' αυτό…. Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, προκειμένου να διαφυλάξουν όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, τηρούν απαρασάλευτη αποφασιστικότητα για την εκπλήρωση των ξεκάθαρων καθηκόντων που τους έχουν ανατεθεί με νόμους. Υπόψη ότι η πίστη και η αφοσίωση των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων σε αυτήν την αποφασιστικότητα δεν επιδέχονται καμία αμφισβήτηση.» (Μηνάγιας 2014, 76-79)

[96] «Η χρησιμοποίηση της οποιοδήποτε φράσης από την αρχηγία του Γενικού Επιτελείου Στρατού, οποίος είναι θεσμός υπό τον Πρωθυπουργό, ενάντια στην κυβέρνηση, είναι κάτι που δεν μπορεί να ισχύσει σ' ένα δημοκρατικό κράτος δικαίου.» (Μούδουρος 2011, 308)

Η απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου εκδόθηκε την 01 Μαΐου 2007 με την οποία ακυρώνονταν η διαδικασία εκλογής του προέδρου. Την ίδια ημέρα ο Ερντογάν αντιδρώντας σ' αυτή την απόφαση ανακοίνωσε την προσφυγή σε πρόωρες εκλογές και αμέσως μετά τις εκλογές ότι θα προχωρούσε σε τροποποιήσεις του Συντάγματος. Οι παραπάνω τροποποιήσεις θα κυρώνονταν από τη λαϊκή βούληση. Οι πρόωρες εκλογές ορίστηκαν για την 22 Ιουλίου 2007. (Μούδουρος 2011, 309)

Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Το ΑΚΡ κατά την προεκλογική περίοδο κατάφερε να εκμεταλλευτεί την παρέμβαση του στρατού προς όφελος του προσπαθώντας να μετατρέψει την εκλογική διαδικασία σε τρόπο έκφρασης της τουρκικής κοινωνίας εναντίον της στρατογραφειοκρατικής παρεμβατικότητας στα πολιτικά τεκταινόμενα. Το αποτέλεσμα των εκλογών το δικαίωσε δεδομένου ότι κυριάρχησε κερδίζοντας το 46,7% του εκλογικού σώματος[97] και με τις 341 έδρες που διέθετε σχημάτισε τη δεύτερη συνεχόμενη μονοκομματική κυβέρνηση του. (Μούδουρος 2011, 310) Μ' αυτό το αποτέλεσμα το ΑΚΡ ήταν κυρίαρχο του πολιτικού τοπίου όμως ο Ερντογάν φοβούμενος την επέμβαση του στρατού και θέλοντας να πάρει αποστάσεις από τον Ερμπακάν δήλωσε ότι στο κόμμα «βγάλαμε το πουκάμισο της εθνικής άποψης». (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013, 175)

Η νίκη αυτή του ΑΚΡ σηματοδότησε μία σημαντική αλλαγή στην τουρκική ιστορία διότι διαφάνηκε πλέον ότι η πλειονότητα της τουρκικής κοινωνίας δεν συμμερίζονταν την κεμαλική εξουσιαστική αντίληψη αλλά επιθυμούσε ένα φιλελεύθερο πολιτικό σύστημα. Η μεταστροφή αυτή της κοινωνίας οφείλεται κυρίως στην επικοινωνιακή πολιτική του ΑΚΡ το οποίο κατάφερε να πείσει τον τουρκικό λαό ότι ο στρατός θεωρεί την Τουρκία σαν ένα στρατόπεδο, το οποίο περιέχει συγκεκριμένο τύπο πολιτών που υποστηρίζει τις κεμαλικές μεταρρυθμίσεις. Επίσης πέτυχε να πείσει την τουρκική κοινωνία ότι οι στρατιωτικοί θεωρούν τους εαυτούς τους σω-

[97] Τα εκλογικά αποτελέσματα ήταν ΑΚΡ 46,7 % και 341 έδρες, CHP 20,9% και 112 έδρες, MHP 14,3% και 71 έδρες και ανεξάρτητοι υποστηριζόμενοι από το κουρδικό κόμμα Δημοκρατικής Κοινωνίας HDP 5,6% και 24 έδρες. (Μούδουρος 2011, 311)

τήρες και θεματοφύλακες της Τουρκικής Δημοκρατίας χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους πολίτες και τους πολιτικούς, τους οποίους τους περιορίζουν σε τομείς δράσης με θέματα ήσσονος σημασίας, ενώ για τα σημαντικά τον πρώτο και τελευταίο λόγο τον έχει ο στρατός. Τέλος με τον πολιτικό του λόγο, το ΑΚΡ, κατάφερε να εμφανίσει την εικόνα ενός πολιτικού σχηματισμού ο οποίος αποτελείται από θρησκευόμενους ανθρώπους ενώ παράλληλα εκπροσωπεί τους αδικημένους και προσπαθεί με την εφαρμογή των φιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών του να δώσει λύση στα προβλήματα της κοινωνίας. (Μηνάγιας 2014, 91)

Η κυβέρνηση εκμεταλλευόμενη την νωπή λαϊκή εντολή προχώρησε στην εκλογή του Γκιούλ στον προεδρικό θώκο χωρίς να συναντήσει δυσκολίες[98]. Ήταν η πρώτη φορά στην τουρκική ιστορία όπου Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας προέρχονταν από το πολιτικό Ισλάμ. Επίσης για πρώτη φορά, Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, Πρωθυπουργός αλλά και Πρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης ήταν στην κατοχή ενός και μόνου κόμματος, του ΑΚΡ. (Μούδουρος 2011, 312) Ήταν μία ξεκάθαρη νίκη του ισλαμικού κινήματος εναντίον του κεμαλικού κατεστημένου στον πόλεμο που είχε ξεκινήσει λίγο νωρίτερα με την παρέμβαση του στρατού στην εκλογική διαδικασία ανάδειξης του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Το επόμενο στάδιο ήταν οι συνταγματικές αλλαγές που είχε προαναγγείλει ο Ερντογάν. Οι αλλαγές αυτές τέθηκαν στην κρίση του τουρκικού λαού και υπερψηφίστηκαν με 69% στο δημοψήφισμα που πραγματοποιήθηκε την 21 Οκτωβρίου 2007. Η κυριότερη μεταρρύθμιση που εγκρίθηκε ήταν η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας απευθείας από τον λαό. Η αλλαγή αυτή άνοιγε τον δρόμο στην εκλογή του Προέδρου χωρίς τα προσχώματα που τυχόν θα έθετε η εθνοσυνέλευση στην εκάστοτε υποψηφιότητα όπως είχε συμβεί στο πρόσφατο παρελθόν με τον Γκιούλ. Επίσης άνοιξε και το ζήτημα της πολιτειακής αλλαγής στην γείτονα χώρα, ένα θέμα που παραμένει ανοικτό ακόμη και σήμερα[99].

---

[98] Ο ηγέτης του ΜΗΡ, Ντεβλέτ Μπαχτσελή, δήλωσε ότι η λαική εντολή ήταν ξεκάθαρη όσον αφορά το ποιος έπρεπε να εκλεγεί Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας. Έτσι ο Γκιούλ αναδείχθηκε με 339 ψήφους ως εντέκατος Πρόεδρος της Τουρκίας. (Μούδουρος 2011, 312)

[99] Ο τωρινός Πρωθυπουργός της Τουρκίας, Μπιναλί Γιλντιρίμ, δήλωσε ότι θα έρθει το προεδρικό σύστημα στην Τουρκία είτε με τη συναίνεση των βουλευτών στη βουλή είτε με την προσφυγή στον λαό αν αποτύχει η επίτευξη συναίνεσης στην βουλή. (SIGMALIVE 2016)

Όμως το κεμαλικό κατεστημένο φοβούμενο την ευρεία αποδοχή του ΑΚΡ επανέφερε στο προσκήνιο θεωρίες περί προσπαθειών του κυβερνώντος κόμματος να εξισλαμίσει το κράτος και την κοινωνία. Για να αποτρέψει αυτό το ενδεχόμενο ό αρχιεισαγγελέας του Συνταγματικού Δικαστηρίου, Αμπτουλραχμάν Γιαλτσίν, άσκησε δίωξη την 14 Μαρτίου 2008 εναντίον του ΑΚΡ κατηγορώντας το ότι «με συγκεκριμένες ενέργειες κατέστη κέντρο δράσης κατά του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους». Στηριζόμενος σ' αυτή την κατηγορία ο αρχιεισαγγελέας ζήτησε τη διακοπή της πολιτικής δράσης του Προέδρου της Δημοκρατίας, του Πρωθυπουργού, αλλά και εξήντα εννέα μελών του κόμματος. (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013, 176) Η ενέργεια αυτή έδειξε ότι οι δικαστικοί – ένας εκ των δύο πυλώνων του κεμαλικού κράτους – προσπάθησαν να αντικαταστήσουν τον στρατό στην προάσπιση των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων και της κοσμικότητας του κράτους.

Βασικός άξονας των κατηγοριών ήταν ότι το ΑΚΡ προσπαθούσε να επιβάλει τον ισλαμικό νόμο στη γείτονα χώρα μέσα από την ενίσχυση της λαϊκής του βάσης. Επίσης κατηγορήθηκε ότι επιχειρούσε να διαβρώσει τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους διορίζοντας πολιτικά του στελέχη σε σημαντικές θέσεις του κρατικού μηχανισμού. Στο κατηγορητήριο αυτό σημαίνοντα ρόλο έπαιξε για μία ακόμη φορά η ισλαμική μαντίλα[100] αφού η νομιμοποίηση της σε δημόσιους χώρους θεωρήθηκε από τον εισαγγελέα ως μέρος της προσπάθειας κατάλυσης του κοσμικού κράτους. (Μούδουρος 2011, 315)

Η απόφαση για την απαγόρευση ή όχι του ΑΚΡ εκδόθηκε την 30 Ιουλίου 2008 και σύμφωνα μ' αυτή δε θα απαγορεύονταν η λειτουργία του κυβερνώντος κόμματος δεδομένου ότι δεν συγκεντρώθηκαν κατά την συνεδρίαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου, οι επτά ψήφοι από τους δέκα που απαιτούνταν για την παύση της λειτουργίας του. (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013, 176) Αντί της παύσης λειτουργίας του επιβλήθηκε στο ΑΚΡ αποκοπή χρηματικού ποσού από την κρατική χρηματοδότηση. (Λυγερός και Μελάς 2013, 62)

[100] Ο Πρωθυπουργός Ερντογάν την 14 Ιανουαρίου 2008 και ενώ βρίσκονταν στην Μαδρίτη ερωτηθείς για την απαγόρευση της ισλαμικής μαντίλας είχε πει :« Ακόμα και αν πρόκειται για πολιτκό σύμβολο, μπορείτε να αποδεχτείτε ως έγκλημα τη χρησιμοποίηση του; Μπορείτε να απαγορεύσετε τα σύμβολα; Πού στον κόσμο υπάρχει μία τέτοια απαγόρευση σε θέμα ελευθεριών; … Όμως αυτά συμβαίνουν σε μία χώρα που το 99% του πληθυσμού είναι Μουσουλμάνοι. Θα επιλύσουμε αυτό το ζήτημα το συντομότερο δυνατό.

Οι ισορροπίες στην Τουρκία άλλαξαν υπέρ του ΑΚΡ με τη στάση που κράτησε απέναντι στην παρακρατική οργάνωση Εργένεκον[101]. Η δικαστική διερεύνηση της υπόθεσης αυτής έφερε στη δημοσιότητα το σχέδιο «Κλωβός» της Διοίκησης Ειδικών Επιχειρήσεων που είχε εκπονηθεί από μία ομάδα του Γενικού Επιτελείου τον Μάρτιο του 2009 και είχε ως σκοπό να διεξαχθούν προβοκατόρικες ενέργειες αποσταθεροποίησης της πολιτικής κατάστασης στην Τουρκία με βομβιστικές επιθέσεις, εμπρησμούς, δολοφονίες, βεβηλώσεις χριστιανικών νεκροταφείων ώστε να διευκολύνει την εκδήλωση πραξικοπήματος. Στόχος των ενεργειών της Εργένεκον ήταν η ανατροπή της νόμιμης κυβέρνησης. Το αποτέλεσμα της δικαστικής έρευνας ήταν να ασκηθούν διώξεις σ' εκατοντάδες αξιωματικούς, απόστρατους και εν ενεργεία, επιχειρηματίες, δημοσιογράφους και ακαδημαϊκούς. (Λυγερός και Μελάς 2013, 65)

Η υπόθεση Εργένεκον παρείχε στον Ερντογάν την ευκαιρία να αμφισβητήσει ενώπιον του τουρκικού λαού την εικόνα και τον ρόλο του στρατού στην πολιτική ζωή της Τουρκίας. Όμως η συμπεριφορά αυτή, η οποία εμφανίζονταν σαν πράξη αντεκδίκησης του ΑΚΡ για τα όσα είχαν διαδραματιστεί στο παρελθόν εναντίον του από το κεμαλικό κατεστημένο, έδωσε το δικαίωμα στους εκπροσώπους του κοσμικού κράτους να κατηγορήσουν την κυβέρνηση για αυταρχική συμπεριφορά. (Λυγερός και Μελάς 2013, 66-67)

Πέρα όμως από τις κατηγορίες αυτές, ο Ερντογάν εργαλειοποιώντας την υπόθεση Εργένεκον κατάφερε να συρρικνώσει πολιτικά την στρατογραφειοκρατία. Πλέον δεν υπήρχε καμία εμπιστοσύνη μεταξύ Πρωθυπουργού και στρατηγών. Η έλλειψη αυτή θα γίνονταν αντιληπτή και στη συνέχεια της ιστορικής πραγματικότητας με την υπόθεση «Βαριοπούλα» που αποκαλύφθηκε τον Ιανουάριο 2010. Η υπόθεση αυτή αφορούσε ένα σχέδιο που είχε εκπονηθεί ήδη από το 2003 και προέβλεπε την πρόκληση ελληνοτουρκικής κρίσης προκειμένου να ανατραπεί η νόμιμα εκλεγμένη κυβέρνηση. (Λυγερός και Μελάς 2013, 70)

[101] Η Εργένεκον ήταν ο μηχανισμός του κεμαλικού κατεστημένου. Ως επικεφαλής των επιχειρήσεων που πραγματοποίησε φέρεται ο απόστρατος Ταξχος Βελί Κιουτσούκ. Η Εργένεκον αναπτύχθηκε για να διεξάγει ανορθόδοξο πόλεμος τόσο εναντίον της αμερικανικής διείσδυσης όσο και εναντίον του πολιτικού Ισλάμ. (Λυγερός και Μελάς 2013, 63)

Οι παραπάνω υποθέσεις απαιτούσαν τη λήψη μέτρων από το κυβερνών κόμμα ώστε να οχυρωθεί έναντι του κεμαλικού κατεστημένου και σε νομικό επίπεδο. Έτσι, ήδη από τον Ιούνιο του 2009, πέτυχε μέσω της Εθνοσυνέλευσης αλλαγή στο δικαστικό σύστημα ώστε οι εν ενεργεία αξιωματικοί να δικάζονται για υποθέσεις πραξικοπήματος από πολιτικά ποινικά δικαστήρια. Η απόφαση αυτή αναιρέθηκε την 21 Ιανουαρίου 2010 από το Συνταγματικό Δικαστήριο μετά από προσφυγή του CHP. Παράλληλα είχε να αντιμετωπίσει και το δικαστικό κατεστημένο στο εσωτερικό της χώρας που απειλούσε το AKP με απαγόρευση και αναστολή της λειτουργίας του, με την κατηγορία[102] αυτή την φορά ότι παραβίαζε την αρχή του κράτους δικαίου. (Μούδουρος 2011, 322-323)

Όμως το καλοκαίρι του 2010 ο Έρντογαν κερδίζει άλλη μία μάχη εναντίον του κεμαλικού κράτους. Αυτή δεν είναι άλλη από το να πετύχει, για πρώτη φορά, να επέμβει στις προαγωγές των αξιωματικών αποκλείοντας στρατηγούς από αυτές, λόγω της εμπλοκής τους σε συνωμοσίες για πραξικόπημα. Οι στρατιωτικοί και σ' αυτή την αντιπαράθεση δεν ήρθαν σε ρήξη με την κυβέρνηση, διότι δεν επιθυμούσαν να ισχυροποιήσουν το AKP στο επικείμενο δημοψήφισμα που είχε προγραμματιστεί για την 12 Σεπτεμβρίου 2010, όπως είχε συμβεί σ' αυτό του 2007. (Λυγερός και Μελάς 2013, 74)

Το δημοψήφισμα αφορούσε τις συνταγματικές αλλαγές που επιθυμούσε το κυβερνών κόμμα με σημαντικότερες από αυτές[103] την προσαγωγή σε δίκη των εν ενεργεία στρατιωτικών σε πολιτικά δικαστήρια για κατηγορίες συμμετοχής σε πραξικοπήματα καθώς και αλλαγές που αφορούσαν το κλάδο της δικαιοσύνης[104]. (Μούδουρος 2011, 325) Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος ήταν να υπερψηφι-

[102] Ο εισαγγελέας Αμπτούλραμχαν Γιαλτσίκαγια αποκάλυψε, την 17 Φεβρουαρίου 2010, ότι διερευνά υποθέσεις για να στοιχειοθετήσει νέο κατηγορητήριο εναντίον του AKP. Η σύλληψη του εισαγγελέα Τζιχανέρ και η αποκάλυψη της παρακολούθησης των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων των εισαγγελέων που διερευνούσαν την υπόθεση Εργένεκον μετά από αίτημα του Υπουργείου Δικαιοσύνης ήταν μερικές από αυτές τις υποθέσεις. (Μούδουρος 2011, 322-323)

[103] Εντός των συνταγματικών αλλαγών συμπεριλαμβάνονταν η καθιέρωση «θετικής διάκρισης» σε παιδιά και συνταξιούχους, η διασφάλιση των προσωπικών δεδομένων, η δυνατότητα κατάρτισης συλλογικής σύμβασης για τους δημόσιους υπάλληλους, το δικαίωμα εγγραφής και δραστηριότητας σ' οποιοδήποτε συνδικάτο ή συντεχνία επιθυμούσαν οι δημόσιοι υπάλληλοι καθώς και η δημιουργία Επιτρόπου Προστασίας των Δικαιωμάτων του Πολίτη. (Μούδουρος 2011, 325)

[104] Την επομένη του δημοψηφίσματος, ο αντιπρόεδρος του Ανωτάτου Συμβουλίου Δικαστών και Εισαγγελέων Καντίρ Ουσμπέκ δήλωσε ότι δεν ανέμενε την υπεροχή του ναι, ότι σέβεται το αποτέλεσμα και ότι η Τουρκία έκανε ένα βήμα πίσω σχετικά με την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. (Μηνάγιας 2014, 83)

στούν οι συνταγματικές αλλαγές από το 58% του εκλογικού σώματος καθιστώντας τον Ερντογάν πανίσχυρο διότι του έδινε το δικαίωμα να έρθει σε ρήξη με το κεμαλικό κατεστημένο. Η επιτυχία αυτή όμως δεν ήταν τυχαίο γεγονός. Ήταν αποτέλεσμα σκληρής προσπάθειας του ίδιου του Ερντογάν[105], αλλά και των λαθών στα οποία υπέπεσαν οι αντίπαλοι πολιτικοί σχηματισμοί που δεν ήθελαν αλλαγές, σ' αντίθεση με την τουρκική κοινή γνώμη, που είχε αρχίσει να θεωρεί ως εγγύηση των δημοκρατικών αρχών της χώρας την Ευρωπαϊκή Ένωση και όχι πλέον τους στρατιωτικούς. (Μηνάγιας 2014, 84)

Τα παραπάνω έκαναν εμφανές το γεγονός ότι στην πολιτική σκηνή της απέναντι όχθης του Αιγαίου κυριαρχούσε το ΑΚΡ έχοντας μία ισχυρή κυβέρνηση η οποία δεν είχε καμία σχέση με την κυβέρνηση του 2002, τότε που έπρεπε να εφαρμόζει πολιτικές κατευνασμού έναντι του κεμαλικού κατεστημένου για να επιβιώσει. Όμως εξετάζοντας εκτός από την αντιπαράθεση του πολιτικού Ισλάμ με το κεμαλικό καταστημένο, την οικονομία, θα διαπιστώσουμε ότι υπήρξε πρόοδος την περίοδο διακυβερνησάσης της Τουρκίας από το ΑΚΡ με μεγέθυνση του ΑΕΠ[106] λόγω της κυβερνητικής σταθερότητας. Επίσης πραγματοποιήθηκαν ιδιωτικοποιήσεις[107], ενώ υπήρξε και σημαντική πιστωτική επέκταση του τραπεζικού συστήματος.

Παράλληλα κατασκευάστηκαν νέοι δρόμοι, αυξήθηκαν οι δαπάνες για την παιδεία[108], την υγεία, στηρίχθηκε η βιομηχανία οπλικών συστημάτων[109], διευρύνθηκε το δίκτυο φυσικού αερίου[110]. (Μιχαλακόπουλος 2012, 99) Στην αντίπερα ό-

---

[105] Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής διαδικασίας ο Ερντογάν καθημερινά πραγματοποιούσε ομιλίες σε δύο πόλεις, συμμετείχε σε τηλεοπτικές εκπομπές και υποστηριζόμενος από τον κομματικό μηχανισμό του ΑΚΡ μετέτρεψε την εκλογική διαδικασία σε «one man show». (Μηνάγιας 2014, 82)

[106] Η Τουρκία το 2011 κατέλαβε την 16 θέση παγκοσμίως από άποψη εθνικού προϊόντος ενώ το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξήθηκε από 3.500 δολ. σε 10.000 δολ. (Μιχαλακόπουλος 2012, 98)

[107] Οι ιδιωτικοποιήσεις την περίοδο 2002-2012 υπολογίζονται ότι απέδωσαν 36,5 δις δολ. με βασικές συνέπειες τις σημαντικές εισροές αμέσων ξένων επενδύσεων συνολικού ύψους 126,462 δις δολ αλλά και επενδύσεων χαρτοφυλακίου συνολικού ύψους 115,109 δις δολ την ίδια χρονική περίοδο. (Λυγερός και Μελάς 2013, 498)

[108] Ο προϋπολογισμός του υπουργείου Παιδείας αυξήθηκε κατά πέντε φορές στο διάστημα 2002 – 2012. (Μιχαλακόπουλος 2012, 99)

[109] Ενδεικτικό είναι ότι μόνο το έτος 2011 επενδύθηκαν 500 εκατομμύρια δολάρια για την έρευνα και την ανάπτυξη στον τομέα της πολεμικής βιομηχανίας (Μιχαλακόπουλος 2012, 99) ενώ ο Ερντογάν δήλωσε ότι ενώ το 2002 η χώρα του ήταν εξαρτημένη κατά 80% από το εξωτερικό όσον αφοράν την αμυντική βιομηχανία προσδοκά το έτος 2023 να είναι 100% αυτάρκης. (Λιγουριώτης 2015)

[110] Το 2002 μόνο 9 πόλεις στην Τουρκία διέθεταν φυσικό αέριο ενώ το 2011 το 80% των νομών. (Μιχαλακόπουλος 2012, 99)

χθη του Αιγαίου την ίδια περίοδο το ΑΚΡ κατηγορήθηκε για τον τρόπο που αντιμετώπισε τα ΜΜΕ και την ελευθεροτυπία[111], τον τρόπο που έλαβαν χώρα κάποιες ιδιωτικοποιήσεις, την αύξηση των φτωχών και για την χρήση μαγνητοσκοπημένων προσωπικών στιγμών των πολιτικών του αντιπάλων[112]. (Μιχαλακόπουλος 2012, 99-101)

Μ' αυτά τα πεπραγμένα και έχοντας τη δυναμική του προηγηθέντος δημοψηφίσματος, στις βουλευτικές εκλογές της 12 Ιουνίου 2011, πάλι το ΑΚΡ ήταν ο απόλυτος κυρίαρχος στα πολιτικά πράγματα στην αντίπερα όχθη του Αιγαίου εξασφαλίζοντας το 49,83% του εκλογικού σώματος και 327 έδρες[113]. Το εκλογικό σώμα που υποστήριξε το ΑΚΡ είχε ιδιάζουσα σύνθεση[114] από ιδεολογική άποψη. Αυτό αποδεικνύει ότι το ΑΚΡ δεν αποτελεί μία ομοιογενή πολιτική κίνηση αλλά διαθέτει τη δυναμική να συνασπίζει φιλελεύθερους, θρησκευόμενους, συντηρητικούς, εθνικιστές ακόμη και άτομα αριστερής ιδεολογίας που εμφανίζουν όμως ως κοινό χαρακτηριστικό τη δυνατότητα να υπερβαίνουν την κομματική τους εξάρτηση. Επιπρόσθετα, τούρκοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι το ΑΚΡ κατάφερε να ενώσει τον ισλαμισμό με τον τουρκισμό μ' επιτυχία, μ' αποτέλεσμα να αναλάβει και την αποστολή του εθνικιστικού ΜΗΡ αφού προηγουμένως πέτυχε την απομόνωση των στρατιωτικών. (Μηνάγιας 2014, 85)

Στην προσπάθεια αυτή της εκλογικής μάχης το ΑΚΡ δε δίστασε να χρησιμοποιήσει και μεθόδους της ψυχιατρικής. Έτσι την 04 Φεβρουαρίου 2011 μεταδόθηκε η είδηση ότι το ΑΚΡ ζήτησε τη βοήθεια γνωστού ψυχιάτρου για το πώς θα πειστεί ο λαός ότι το κόμμα δεν επιχειρεί να αλλάξει τον τρόπο ζωής τους. Για τον λόγο αυτό πραγματοποιήθηκε και σεμινάριο προς τους πολιτευτές του κόμματος

---

[111] Ο πρόεδρος του ΑΚΡ είχε πάντα εχθρική στάση απέναντι στους δημοσιογράφους που δεν συμφωνούν μαζί του και του ασκούν κριτική. Το γραφείο του είχε προχωρήσει σε πολλές μηνύσεις κατά δημοσιογράφων για δημοσιεύματα τα οποία τα χαρακτήριζε συκοφαντικά και ψευδή. Ο ίδιος σε πολλές περιπτώσεις υποδείκνυε σε δημοσιογράφους και συντάκτες πώς να ασκούν το επάγγελμα τους μ' αποτέλεσμα να του δοθεί ο τίτλος του «εθνικού διευθυντή ειδήσεων». (Γιαννακόπουλος 2014, 43)

[112] Τον Μάιο 2011 το ΑΚΡ έδωσε στη δημοσιότητα κασέτες με προσωπικές στιγμές στελεχών του ΜΗΡ. Το ίδιο είχε πράξει και το 2010 με τον πρόεδρο του CHP, ο οποίος και παραιτήθηκε. (Μιχαλακόπουλος 2012, 101)

[113] Τα αποτελέσματα των εκλογών αυτών ήταν αναλυτικά: ΑΚΡ 49,83% και 327 έδρες, CHP 25,98% και 135 έδρες, ΜΗΡ 13,01% και 53 έδρες, ανεξάρτητοι (Κούρδοι) 6,57% και 35 έδρες. (Μηνάγιας 2014, 85)

[114] Υπολογίστηκε ότι το 27,1% ήταν συντηρητικοί ισλαμιστές, το 24,4% Τούρκοι εθνικιστές, το 16,4% κεμαλιστές – ατατουρκιστές, το 7,2% σοσιαλδημοκράτες, το 5,9% φιλελεύθεροι – δημοκράτες, το 3% ακραίοι εθνικιστές και το 1,4% από Κούρδους εθνικιστές. (Μηνάγιας 2014, 85)

όπου ψυχίατρος έδωσε οδηγίες, οι οποίες εκ του αποτελέσματος, φάνηκαν ότι ήταν πολύ χρήσιμες. (Μιχαλακόπουλος 2012, 111)

Τα αποτελέσματα της εκλογικής αυτής διαδικασίας έδειξαν ότι η Τουρκία βρίσκονταν διαιρεμένη στα δύο. Στην μία πλευρά, οι υποστηρικτές του ΑΚΡ, είχαν δημιουργήσει μία ισλαμική συντηρητική ελίτ και ένα συντηρητικό πολιτικό σχηματισμό μ' ευρεία και ποικιλόμορφη, όπως έχει ήδη γραφεί, σύσταση. Από την άλλη πλευρά, υπήρχε το άλλο μισό της Τουρκίας που εκπροσωπούσε την κοσμική Τουρκία. Το ποσοστό των υποστηρικτών της κοσμικής Τουρκίας ήταν αρκετά μεγάλο για να αγνοηθεί από το ΑΚΡ. (Cagaptay 2011) Ιδιαίτερα μετά τις εκλογές, ήταν έντονος ο προβληματισμός και ο φόβος ότι η Τουρκία οδηγούνταν σε μία αυταρχική και απολυταρχική διακυβέρνηση η οποία αποσκοπεί στη δημιουργία ενός ισλαμικού τύπου κοινωνία. Μ' άλλα λόγια, ο τουρκικός λαός άρχισε να διερωτάται αν η στρατιωτική παρεμβατικότητα στα πολιτικά πράγματα της χώρας αντικαταστάθηκε από μία πολιτική δικτατορία και ένα τουρκό – ισλαμικό καθεστώς. Αφορμή γι' αυτή την ανησυχία αποτέλεσε η μεταστροφή της συμπεριφοράς του Ερντογάν[115] ο οποίος έχοντας επικρατήσει επί της στρατιωτικής ελίτ[116] προσπάθησε να πράξει το ίδιο και επί των πολιτικών του αντιπάλων. Στο στόχαστρο του Πρωθυπουργού βρέθηκαν θρησκευτικές αδελφότητες, δημοσιογραφικοί οργανισμοί, δημοσιογράφοι[117], επιχειρηματίες και γενικά οποιοσδήποτε του ασκούσε κριτική[118].

[115] Το ΑΚΡ αναρριχήθηκε στην εξουσία υποσχόμενο ένα κράτος χωρίς διακρίσεις για τους πολίτες του. Γι' αυτό πραγματοποίησε ανοίγματα τόσο προς του Κούρδους όσο και προς τους Αλεβίτες. Όμως μετά από ένα σημείο, το ΑΚΡ πραγματοποίησε επιτόπου αναστροφή υιοθετώντας το μοντέλο του σουνίτη Τούρκου. Η μεταστροφή αυτή οφείλεται στο ότι αισθάνθηκε ότι είχε προχωρήσει περισσότερο από ότι έπρεπε στα ανοίγματα που έκανε. (Μιχαλακόπουλος 2012, 89)

[116] Οι εξελίξεις ανάμεσα στις σχέσεις πολιτικού Ισλάμ και στρατού ήταν εντυπωσιακές κατά το καλοκαίρι του 2011. Η ομαδική παραίτηση της ηγεσίας των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, υπερασπιζόμενη το δικαίωμα προαγωγής των προφυλακισμένων για συμμετοχή σε πραξικοπηματικές πράξεις αξιωματικών, έδωσε το δικαίωμα στην κυβέρνηση να τοποθετήσει στη θέση τους αξιωματικούς οι οποίοι δεν επιθυμούσαν την εμπλοκή τους με την πολιτική. Η ενέργεια αυτή χαρακτηρίστηκε ως ένα σημαντικό βήμα εκδημοκρατισμού. Παράλληλα αφαιρέθηκε από τον διαδυκτιακό τόπο του Γενικού Επιτελείου το υπόμνημα που είχε αναρτηθεί την 27 Απριλίου 2007 με αφορμή την εκλογή Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας. (Μιχαλακόπουλος 2012, 65-67)

[117] Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο εξαναγκασμός σε υποχρεωτική αργία των δημοσιογράφων της εφημερίδας Miliyet που ήταν υπεύθυνοι για τη δημοσίευση των απορρήτων πρακτικών της συνάντησης του Οτζαλάν με τους βουλευτές του κουρδικού κόμματος BDP και αφορούσαν την διαδικασία ειρήνευσης στο κουρδικό. Η πράξη της αποπομπής έγινε λόγω των πιέσεων του Ερντογάν παρά τις αντιδράσεις του Διεθνούς Ινστιτούτου Τύπου, της Ένωσης Συντακτών της Τουρκίας και της Πλατφόρμας Ελευθερία στους Δημοσιογράφους. (Γιαννακόπουλος 2014, 43-45)

[118] Στην έκθεση της ΕΕ για την πρόοδο που είχε επιτευχθεί το 2013 υπογραμμίζει ότι η ελευθερία έκφρασης περιορίζεται στην πράξη με εκφοβιστικές δηλώσεις των πολιτικών και των κρατικών λειτουργών σαν άσκηση πίεσης στα ΜΜΕ. Συνεχίζονται οι μηνύσεις και οι φυλακίσεις δημοσιογρά-

Συνεπώς η διακυβέρνηση Ερντογάν λάμβανε μία μορφή μετακεμαλικής ολιγαρχίας η οποία στηρίζονταν στην αυταρχικότητα και τον ολοκληρωτισμό. (Μηνάγιας 2014, 87)

Επιπρόσθετα παρατηρείται μια προσπάθεια του κυβερνώντος κόμματος να δημιουργήσει θρησκευόμενους πολίτες όπως δήλωσε ο Πρωθυπουργός. Προς την κατεύθυνση αυτή λήφθηκαν συγκεκριμένα μέτρα[119]. Στην προσπάθεια αυτή αντέδρασε το CHP αλλά χωρίς να πείσει την τουρκική κοινωνία διότι από την μία υπήρχε η ρήση του Ατατούρκ ότι «Το τουρκικό έθνος πρέπει να γίνει περισσότερο θρησκευόμενο, δηλαδή πρέπει να γίνει θρησκευόμενο μ' όλη την αυστηρότητα και την απλότητα», από την άλλη, ο Ερντογάν είχε δηλώσει με την ίδρυση του AKP ότι βασικός πυλώνας του κόμματος είναι η ευλάβεια απέναντι στο θεό. (Μηνάγιας 2014, 88-89)

Οι παραπάνω συμπεριφορές συνεπικουρούμενες από την προσπάθεια της κυβέρνησης να διατηρήσει τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και να κατασκευάσει μεγάλα τεχνικά έργα, χωρίς να προηγηθεί δημόσιος διάλογος, η απαγόρευση πώλησης αλκοόλ[120], η προτροπή να αποφεύγονται τα δημόσια φιλιά στο μετρό, η προσπάθεια ελέγχου των γεννήσεων και η εναντίωση στην άμβλωση ήταν οι αιτίες για να υπάρξει αντίδραση του λαού στην ακολουθούμενη πολιτική του AKP. Η αφορμή για την αντίδραση του λαού δόθηκε με την πρόθεση της κυβέρνησης να μετατρέψει το πάρκο Γκεζί σ' εμπορικό κέντρο το 2013. Η αντίδραση σ' αυτή την απόφαση ουσιαστικά ήταν αντίδραση στη συντηρητικοποίηση της τουρκικής κοινωνίας και στην περιστολή των δικαιωμάτων των πολιτών της. (Παιδή 2013)

φων. Ακόμη στιγματίζεται η πρακτική να κατηγορούνται άτομα για επικριτικές δηλώσεις ως προς τη θρησκεία όπως έγινε με τον διεθνούς κύρους πιανίστα Φαζίλ Σάυ. (Γιαννακόπουλος 2014, 48-50)

[119] Τα μέτρα αυτά αφορούσαν την πρόσληψη 9.000 θρησκευτικών λειτουργών και συμβούλων, δημιουργία θρησκευτικού τηλεοπτικού σταθμού, επισκέψεις των νέων στην Κάαμπα, συγγραφή θρησκευτικών μυθιστορημάτων και παραγωγή ταινιών για τα παιδιά, κινητοποίηση των θρησκευτικών ιδρυμάτων και των δήμων για την διεύρυνση των μαθημάτων του Κορανίου, μέτρα προκειμένου να περιοριστεί η πώληση αλκοόλ στα κέντρα διασκέδασης, επιβολή αυστηρών ποινών σε περίπτωση προσβολής των εθίμων και των ηθικών αξιών από ραδιοφωνικές ή τηλεοπτικές εκπομπές και την εισαγωγή των θρησκευτικών ως προαιρετικό μάθημα στις στρατιωτικές σχολές. (Μηνάγιας 2014, 89-90)

[120] Η πρόταση νόμου που κατατέθηκε την 10 Μαΐου 2013 αναφορικά με την πώληση αλκοόλ εκλήφθηκε από τους υποστηρικτές του κοσμικού κράτους ως επιχείρηση παρέμβασης στον τρόπο ζωής των πολιτών με ιδεολογικό χαρακτήρα. (Μηνάγιας 2014, 91)

Ουσιαστικά ήταν η πρώτη φορά που υπήρξε αμφισβήτηση τόσο απέναντι στο ΑΚΡ όσο και απέναντι στον ίδιο τον Ερντογάν αφού οι ταραχές επεκτάθηκαν σ' ολόκληρη την Τουρκία. Όμως για ακόμη μία φορά ο Ερντογάν έδειξε το αυταρχικό του πρόσωπο με τη δήλωση προς τους αντιδρώντες «Αν μαζέψετε εκατό, θα μαζέψω ένα εκατομμύριο». Παράλληλα, υπήρξε και δυσανάλογη με τα γεγονότα αστυνομική βία. Αυτή του η συμπεριφορά μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο από την αλαζονεία που προκαλεί η ισχύς και ο Τούρκος πρωθυπουργός εκείνη την περίοδο ήταν πανίσχυρος. (Παιδή 2013) Η ισχύς του όμως αυτή αμφισβητήθηκε το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα.

Ο Ερνογάν προσπάθησε να δικαιολογήσει τα γεγονότα στο πάρκο Γκεζί ακολουθώντας πρακτικές του παρελθόντος. Έτσι προσπάθησε να ερμηνεύσει και να αποδώσει τα γεγονότα αυτά με όρους διεθνών συνωμοσιών από ξένα προς την Τουρκία κέντρα. Ταυτόχρονα εξαπέλυσε επίθεση προς τα διεθνή ΜΜΕ τα οποία προσπάθησε να χειραγωγήσει όπως έπραττε και με τα αντίστοιχα τουρκικά. Πέρα από τα ανωτέρω, τα γεγονότα αυτά οδήγησαν σ' ένα πακέτο μέτρων[121] εκδημοκρατισμού το οποίο ο Ερντογάν παρουσίασε την 30 Σεπτεμβρίου 2013. Το περιεχόμενο των μεταρρυθμίσεων αυτών έδειξε ακόμη για μία φορά ότι η Τουρκία απείχε ακόμη πολύ από το να μετουσιωθεί σε μία προηγμένη δημοκρατία. (Γιαννακόπουλος 2014, 95)

Τον Δεκέμβριο του 2013 η Τουρκία συγκλονίστηκε από τις κατηγορίες διαφθοράς εναντίον του ΑΚΡ και της οικογένειας του Ερντογάν προσωπικά. Τόσο ο πρωθυπουργός όσο και στελέχη του κόμματος του παρενέβησαν στην διεξαγόμενη έρευνα. Απομακρύνθηκαν από τη θέση τους αστυνομικοί διοικητές και ερευνητές, ενώ κατά την προσφιλή του τακτική, ο Ερντογάν κατηγόρησε ακόμη μία φορά τους ξένους ότι ενορχήστρωσαν αυτές τις κατηγορίες διότι ζήλευαν την «επιτυχία» της Τουρκίας. Μ' αυτό τον τρόπο ο Ερντογάν κατάφερε να πολιτικοποιήσει τη διε-

[121] Μερικά από τα μέτρα αυτά περιλάμβαναν την έναρξη συζήτησης για αλλαγή του εκλογικού νόμου και μείωση του ορίου εισόδου στην βουλή από το 10% στο 5%, άρση των εμποδίων στη δημιουργία νέων κομμάτων, τη χρήση διαφορετικής γλώσσας εκτός της τουρκικής κατά τις πολιτικές συγκεντρώσεις, αύξηση των ποινών για αδικήματα που διαπράττονται για ιδεολογικά, γλωσσικά, θρησκευτικά εθνικιστικά και ρατσιστικά αίτια, τροποποίηση του νόμου περί ιδιωτικών σχολείων ώστε να μπορούν να ιδρυθούν σχολεία που η διδασκαλία θα επιτρέπονταν σε οποιαδήποτε γλώσσα, νομοθετική προστασία των προσωπικών δεδομένων, τροποποίηση του νόμου για άρση της απαγόρευση της ισλαμικής μαντίλας στους δημοσίους υπαλλήλους, κατάργηση του καθημερινού όρκου στα δημοτικά σχολεία κα. (Μηνάγιας 2014, 98-101)

ξαγόμενη έρευνα και να εξασφαλίσει ότι ο εκλογικός του πυρήνας δε θα αποδέχονταν το αποτέλεσμα της έρευνας, εξαιτίας της επιφυλακτικότητας για ενδεχόμενη ανάμιξη των ξένων παραγόντων. (Cook 2014)

Τα αντανακλαστικά αυτά του Ερντογάν τον δικαίωσαν διότι και στην επόμενη εκλογική αναμέτρηση των δημοτικών εκλογών, την 14 Μαρτίου 2014, το επικρατών κόμμα ήταν για ακόμη μία φορά το ΑΚΡ με ποσοστό 45,50%. (Μηνάγιας 2014, 107)

Την ίδια χρονιά πραγματοποιούνται για πρώτη φορά εκλογές για ανάδειξη του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας από τον ίδιο τον τουρκικό λαό. Στην εκλογική αυτή διαδικασία ο Ερντογάν είναι υποψήφιος και φιλοδοξεί να γίνει ο αντί-Ατατούρκ. Επιθυμεί να γίνει ο δεύτερος πατέρας της Τουρκίας και να αναμορφώσει την κοσμική δημοκρατία. (Karaneli 2014) Το ποσοστό που συγκέντρωσε στις εκλογές αυτές ήταν 51,79%[122] και του έδωσε το δικαίωμα να συνεχίσει τις μεταρρυθμίσεις που επιθυμούσε από το μετερίζι του προεδρικού θώκου αυτή την φορά. (Το Βήμα 2014) Η νίκη αυτή στηρίχθηκε όπως και στο παρελθόν σε αθέμιτη χρήση κρατικών πόρων από το ΑΚΡ κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου[123]. Επιπρόσθετα τα ΜΜΕ υπήρξαν υπέρ του Ερντογάν, σύμφωνα με τους εκλογικούς παρατηρητές του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη συνεργασία της Ευρώπης (ΟΑΣΕ). (naftemporiki.gr 2014)

Η μετακίνηση του Ερντογάν από την πρωθυπουργία στο προεδρικό αξίωμα δημιούργησε την ανάγκη να οριστεί νέος πρόεδρος στο ΑΚΡ και κατά συνέπεια νέος πρωθυπουργός σύμφωνα με το καταστατικό του ΑΚΡ. Αυτός που εκλέχθηκε, ήταν ο μέχρι εκείνη τη στιγμή υπουργός των εξωτερικών, Αχμέτ Νταβούτογλου ο οποίος ανακηρύχθηκε αρχηγός του ΑΚΡ με 1382 ψήφους επί του συνόλου 1388 στο έκτακτο συνέδριο του κόμματος του την 27 Αυγούστου 2014. Στην ομιλία του, έναντι των συνέδρων την ίδια ημέρα, αφού εγκωμίασε τον Ερντογάν μιλώντας για

[122] Δεύτερος στην εκλογική διαδικασία ήταν ο κοινός υποψήφιος των CHP και MHP Εκμελετίν Ιχσάνογλου με ποσοστό 37,81% και τρίτος στην κατάταξη ο πρόεδρος του HDP Σελαχατίν Ντεμιρτάς με ποσοστό 9,14%. (Το Βήμα 2014)

[123] Πριν τις δημοτικές εκλογές του 2007 υπήρξαν αναφορές στον ημερήσιο τύπο ότι ο τοπικός διοικητής της περιοχής Τούνζελι, ο οποίος είχε διοριστεί από την Κυβέρνηση, διένειμε δωρεάν ηλεκτρικά είδη και έπιπλα. Επίσης σε κεντρικό επίπεδο την χρονική διάρκεια από το 2003 έως το 2008 το κράτος παρείχε σε 43 εκατομμύρια πολίτες τροφή, ρουχισμό και άλλα είδη πρώτης ανάγκης όπως κάρβουνο. (Μούδουρος 2011, 275)

την εσωτερική κατάσταση της γειτονικής χώρας, αναφέρθηκε στη δικαστική διαδικασία η οποία είχε κινηθεί εναντίων των στελεχών του ΑΚΡ από τον Δεκέμβριο του 2013. Συγκεκριμένα απευθυνόμενος στους δικαστικούς δήλωσε : «Αν κρατήσετε τους φακέλους και τους προωθήσετε σε προεκλογική περίοδο τότε αυτό αποτελεί πολιτική επιχείρηση». Στο ίδιο συνέδριο ο Ερντογάν αναφερόμενος σε δημοσιεύματα που αφορούσαν τις σχέσεις ανάμεσα στον Πρόεδρο και τον Πρωθυπουργό τόνισε ότι ο Νταβούτογλου δεν θα είναι τοποτηρητής διότι κάτι τέτοιο δεν υπάρχει στις αξίες και στον πολιτισμό της Τουρκίας. (dailyopinion.gr 2014)

Η επιλογή του Νταβούτογλου στη θέση του Πρωθυπουργού θεωρητικά ευνοούσε τον Ερντογάν ο οποίος είναι δυναμικός και λειτουργεί με τη διαίσθηση έναντι του Πρωθυπουργού ο οποίος είναι ιδεολόγος και λειτουργεί με την αναλυτική μέθοδο. Μ’ αυτές τις διαφορές ο Πρόεδρος θα κατάφερνε να επισκιάζει τον Πρωθυπουργό. Επιπλέον, με την επιλογή του Νταβούτογλου στην προεδρία του ΑΚΡ ο Ερντογάν είχε πετύχει δύο στόχους. Ο πρώτος, ήταν η εδραίωση του στο εσωτερικό του κόμματος έναντι των ανταγωνιστών του όπως ο Γκιούλ. Ο δεύτερος λόγος, ήταν η εδραίωση των νέων υποστηρικτών του, οι οποίοι εμφανίστηκαν μετά τις κατηγορίες για τα σκάνδαλα διαφθοράς του Δεκεμβρίου 2013, με προεξάρχοντα τον νέο πρωθυπουργό. (Μηνάγιας, geostrategy.gr 2014)

Η ιστορική πραγματικότητα διέψευσε τις επιθυμίες του Ερντογάν και μετά από 21 μήνες, τον Μάιο του 2016, ο Νταβούτογλου οδηγήθηκε σε παραίτηση. Νέος πρόεδρος του ΑΚΡ και κατά συνέπεια πρωθυπουργός αναλαμβάνει ο μέχρι εκείνη τη στιγμή υπουργός μεταφορών Μπιναλί Γκιλντιρίμ, στενός συνεργάτης του Ερντογάν. Οι 21 μήνες της παραμονής του Νταβούτογλου στην πρωθυπουργία ήταν μεστές από πολιτικά γεγονότα αφού έλαβαν χώρα δύο εκλογικές αναμετρήσεις στις οποίες επικράτησε το ΑΚΡ δείχνοντας μ’ αυτό τον τρόπο ότι είναι ο απόλυτος κυρίαρχος του πολιτικού παιχνιδιού στην Τουρκία.

Ειδικότερα, κατά την εκλογική διαδικασία των βουλευτικών εκλογών την 07 Ιουνίου 2015, το ΑΚΡ κατέστη το πρώτο κόμμα με ποσοστό 40,87% αλλά χωρίς

να αποκτά την αυτοδυναμία[124]. (Παυλόπουλος 2015) Η απώλεια της αυτοδυναμίας ήταν ένα ηχηρό μήνυμα για το AKP που από το 2002 και μετά σχημάτιζε αυτοδύναμες κυβερνήσεις. Τα αίτια γι' αυτή την πύρρειο νίκη του AKP ήταν η πολιτική φθορά που είχε υποστεί από τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί τόσο στο πάρκο Γκεζί όσο και από τις κατηγορίες για τα σκάνδαλα διαφθοράς στα οποία εμπλέκονταν τόσο ο Ερντογάν όσο και αριθμός στελεχών του[125]. Ωστόσο η αυτοδυναμία για το AKP απωλέστηκε επειδή εισήχθη στην εθνοσυνέλευση το κουρδικό Δημοκρατικό Κόμμα των Λαών (HDP) με 80 βουλευτές. Η επιτυχία αυτή του HDP ήταν ορόσημο για τους Κούρδους γιατί εισέρχονταν για πρώτη φορά ως πολιτικός σχηματισμός στην τουρκική βουλή και ο ηγέτης τους, Σελαχατίν Ντεμιρτάς, δήλωσε : «Η νίκη αυτή είναι νίκη των καταπιεσμένων δηλαδή κοινή νίκη της Αριστεράς. Είναι κοινή νίκη όσων εναντιώνονται στο σύνταγμα της χούντας και στο όριο του 10%. Είναι νίκη όσων λένε ότι οι Κούρδοι πρέπει να ζουν στη χώρα αυτή ως έντιμος λαός». (iefimerida 2015)

Η εντυπωσιακή αυτή επιτυχία του HDP πιθανόν να οφείλεται στο ότι το υπ' όψη κόμμα προσέλκυσε τους απογοητευμένους ψηφοφόρους τόσο του AKP όσο και του CHP. Οι μεν πρώτοι ήταν οι απογοητευμένοι προοδευτικοί ψηφοφόροι, ενώ οι ψηφοφόροι του CHP στράφηκαν προς το HDP προκειμένου να εναντιωθούν στα σχέδια του Ερντογάν για τον μετασχηματισμό της Τουρκικής Δημοκρατίας σε προεδρική δημοκρατία. (Η. Κουσκουβέλης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας 2015) Αυτό αναφέρεται και στις δηλώσεις του ηγέτη του HDP, Σελαχατίν Ντεμιράς που είπε : «Από αυτή τη στιγμή έχει τελειώσει στην Τουρκία η συζήτηση περί προεδρικού συστήματος και δικτατορίας. Η Τουρκία γύρισε από το χείλος του γκρεμού». (PRONEWS 2015)

Τις επόμενες ημέρες που ακολούθησαν και μέχρι την 18 Αυγούστου 2015 έγινε προσπάθεια από το AKP, το οποίο είχε λάβει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, να σχηματιστεί κυβέρνηση συνεργασίας. Η προσπάθεια αυτή απέτυχε και ο Πρόεδρος Ερντογάν αποφάσισε να κηρύξει επαναληπτικές εκλογές οι οποίες

[124] Τα αποτελέσματα για τα κόμματα που εισήλθαν στην Εθνοσυνέλευση ήταν: AKP 40,87% και 258 έδρες, CHP 24,95% και 132 έδρες, MHP 16,29% και 80 έδρες και το HDP 13,12% με 80 έδρες. (Παυλόπουλος 2015)

[125] Ο αρχηγός του CHP, Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου, αναφερόμενος στα εκλογικά αποτελέσματα δήλωσε ότι είναι το τέλος μιας περιόδου αφού «με δημοκρατικούς τρόπους δώσαμε τέλος σε μια περίοδο καταπίεσης. Νίκησε η Δημοκρατία». (PRONEWS 2015)

προσδιορίστηκαν για την 01 Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Η αποτυχία αυτή στο σχηματισμό κυβέρνησης οφείλεται στις αντιπαραθέσεις μεταξύ των κομμάτων και απόρροια αυτής της αποτυχίας ήταν η δημιουργία κλίματος έντασης για το χρονικό διάστημα που επακολούθησε. (Η. Κουσκουβέλης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας 2015)

Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου το ΑΚΡ διεξήγαγε το 5ο τακτικό του συνέδριο όπου μοναδικός υποψήφιος για την προεδρία του κόμματος ήταν ο Νταβούτογλου ο οποίος και εκλέχθηκε παμψηφεί. Το γεγονός αυτό έδειξε ότι το σύνολο του κόμματος συντάχθηκε γύρω από τον πρόεδρο του προκειμένου να αλλάξει το αποτέλεσμα των εκλογών του Ιουνίου και να ανοίξει ο δρόμος για την πολιτειακή αλλαγή που επιθυμούσε ο Ερντογάν. Αυτό ήταν και το ένα από τα κύρια σημεία στα οποία εστίασε ο Νταβούτογλου τον προεκλογικό του αγώνα. Το δεύτερο ήταν η διατήρηση της κεντρικής θέσης που κατείχε το κόμμα του στην τουρκική πολιτική πραγματικότητα. Ταυτόχρονα, το πρόγραμμα του ΑΚΡ, έκανε λόγο για παροχές προς τα οικονομικά ασθενή κοινωνικά στρώματα ενώ υιοθέτησε και επιθετικό πολιτικό λόγο[126] προς τα υπόλοιπα κόμματα ώστε να επιτύχει την συσπείρωση που θα το οδηγούσαν στην αυτοδυναμία. (Η. Κουσκουβέλης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας 2015)

Έχοντας ως σύμμαχο του το ΑΚΡ το κλίμα πόλωσης και εκφοβισμού που καλλιεργήθηκε κυρίως από την κεντρική εξουσία, αλλά και τις επιθέσεις αυτοκτονίας που έλαβαν χώρα στην Άγκυρα στις αρχές του Οκτωβρίου, ματαίωσε τις προεκλογικές συγκεντρώσεις της αντιπολίτευσης. Έτσι οδηγήθηκε η Τουρκία στις βουλευτικές εκλογές την 01 Νοεμβρίου 2015 τα αποτελέσματα των οποίων έδωσαν την πλειοψηφία στο ΑΚΡ και τη δυνατότητα να σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση έχοντας εξασφαλίσει το 49,50% των ψήφων και 317 έδρες[127]. Η νίκη αυτή η οποία ήταν αναπάντεχη για πολλούς αναλυτές οφείλεται στην καθολική πτώση του ΜΗΡ και του HDP. Η πτώση των δύο αυτών κομμάτων προκλήθηκε από το κλίμα τρομοκρατίας που δημιουργήθηκε στο εσωτερικό της Τουρκίας το οποίο οδήγησε

[126] Το ΑΚΡ με τον πολιτικό του λόγο κατηγορούσε το CHP για υιοθέτηση άλλης πολιτικής «παράταξης», το ΜΗΡ για πολιτική «άρνησης», και το HDP για πολιτική στήριξης της «τρομοκρατίας». (Η. Κουσκουβέλης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας 2015)

[127] Τα αποτελέσματα για τα κόμματα που εισήλθαν στην Εθνοσυνέλευση ήταν: ΑΚΡ 49,50% και 317 έδρες, CHP 25,32% και 132 έδρες, ΜΗΡ 11,90% και 40 έδρες και το HDP 10,76% με 59 έδρες. (Η. Κουσκουβέλης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας 2016)

τους ψηφοφόρους να υποστηρίξουν το κυβερνών κόμμα ώστε να επανέλθει η σταθερότητα που υπήρχε πριν τις εκλογές του Ιουνίου. Στις δηλώσεις που ακολούθησαν την εκλογική επιτυχία του ΑΚΡ τόσο ο Πρόεδρος Ερντογάν[128] όσο και ο Πρωθυπουργός Νταβούτογλου[129] εμφανίστηκαν ενωτικοί και ταυτόχρονα επικριτικοί προς τα κόμματα της αντιπολίτευσης.

Όμως παρά το γεγονός της αυτοδυναμίας η κυβέρνηση δε διέθετε τον απαραίτητο αριθμό βουλευτών ώστε να προχωρήσει στην πολιτειακή αλλαγή που διακαώς επιθυμεί ο ιδρυτής του ΑΚΡ. Επίσης δεν κατάφερε να δημιουργήσει τις απαιτούμενες κοινοβουλευτικές πολιτικές συμμαχίες ώστε να προωθήσει την πολιτειακή αλλαγή. Αυτό οφείλονταν στο κλίμα τρομοκρατίας και έντασης που είχε δημιουργηθεί μετά τις βουλευτικές εκλογές του Ιουνίου 2015, οπότε η αντιπολίτευση αδυνατούσε να εξηγήσει στους ψηφοφόρους της για πιο λόγο θα συνηγορούσε στις προτεινόμενες συνταγματικές αλλαγές του ΑΚΡ και ιδιαίτερα στο πολιτειακό ζήτημα. (Η. Κουσκουβέλης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας 2016)

Παράλληλα στο εσωτερικό της Τουρκίας συνεχίστηκαν οι βομβιστικές επιθέσεις και οι επιθέσεις αυτοκτονίας[130], αυξάνοντας το αίσθημα ανασφάλειας στη γείτονα χώρα. Επίσης συνεχίστηκαν αμείωτες οι διώξεις εναντίον της ελευθερίας του λόγου και έκφρασης στην Τουρκία[131] μ' ένα μεγάλο αριθμό δημοσιογράφων, πανεπιστημιακών και διανοούμενων να βρίσκονται αντιμέτωποι με την κεντρική εξουσία.

---

[128] Μετά τα αποτελέσματα ο Έρντογάν ανάμεσα στις άλλες δηλώσεις είπε : «Ας γίνουμε ένα, ας είμαστε αδελφοί και όλοι μας μία ενωμένη Τουρκία». Αναφερόμενος στα κόμματα MHP και HDP δήλωσε«το έθνος μας δεν ενέκρινε την αδιάλλακτη και ρεβανσιστική στάση που τηρούν εδώ και καιρό το δεύτερο και τρίτο κόμμα των εκλογών της 7ης Ιουνίου, στάση που επανέλαβαν και κατά τις συνομιλίες για το σχηματισμό κυβέρνησης μετά τις εκλογές αυτές». (ΕΘΝΟΣ 2015)

[129] Ο Αχμέτ Νταβούτογλου απηύθυνε έκκληση για ενότητα στην χώρα, ενώ επισήμανε ότι «Σήμερα, δεν υπάρχουν ηττημένοι παρά μόνο νικητές» (ΕΘΝΟΣ 2015)

[130] Την 12 Ιανουαρίου 2016 πραγματοποιήθηκε επίθεση αυτοκτονίας στην πλατεία Σουλταναχμέτ κοστίζοντας τη ζωή σ' αρκετούς γερμανούς τουρίστες. Την 14 Ιανουαρίου 2016, έλαβε χώρα άλλη σημαντική βομβιστική επίθεση, αυτή τη φορά στην κωμόπολη Τσινάρ του Ντιάρμπακιρ, με 6 θύματα. Η κορύφωση ήταν τον Φεβρουάριο όταν σε επίθεση στην καρδιά της Άγκυρας σκοτώθηκαν 28 άτομα και τραυματίστηκαν πάνω από 60, στην πλειοψηφία τους μέλη των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. (Η. Κουσκουβέλης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας 2016)

[131]Στα τέλη Ιανουαρίου, σε έκθεση που δημοσίευσε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για το έτος 2015 η Τουρκία καταδικάστηκε στις 10 από τις 28 υποθέσεις που αφορούσαν παραβιάσεις της ελευθερίας λόγου, ενώ στις 20 από τις 130 υποθέσεις που αφορούσαν την παραβίαση του δικαιώματος της δίκαιης δίκης. (Η. Κουσκουβέλης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας 2016)

Ταυτόχρονα με τα παραπάνω εμφανίζονται και τα πρώτα σημάδια σύγκρουσης μεταξύ του Προέδρου και του Πρωθυπουργού. Η σύγκρουση αυτή οφείλεται στην προσπάθεια του Προέδρου να εμπλακεί σε υποθέσεις της εκτελεστικής εξουσίας. Η προσπάθεια αυτή δημιουργεί σύγκρουση εξουσιών και αρμοδιοτήτων ανάμεσα σ' αυτές της προεδρίας και της πρωθυπουργίας. (Η. Κουσκουβέλης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας 2016) Η σύγκρουση αυτή τελικά οδηγεί τον Νταβούτογλου σε παραίτηση και την αντικατάσταση του από τον στενό συνεργάτη του Ερντογάν, Μπιναλί Γιλντιρίμ.

Οι λόγοι παραίτησης του Νταβούτογλου είναι ποικίλοι και αρχικά αποδόθηκαν στις αποκλίνουσες απόψεις μεταξύ των δύο ανδρών που οφείλονται στο διαφορετικό ταπεραμέντο τους, όπως ήδη έχει γραφεί. Στην διαφορά αυτή, αλλά μη ουσιαστική απόκλιση, ήρθαν να προστεθούν ουσιαστικές διαφορές που αφορούν κυρίως τη νομή της εξουσίας. Η επιθυμία του προέδρου για τον μετασχηματισμό της Τουρκικής Δημοκρατίας σε προεδρική δημοκρατία θα οδηγούσε σ' αποδυνάμωση τον πρωθυπουργό. Η προοπτική αυτή δεν βρήκε σύμφωνο το Νταβούτογλου. Επιπρόσθετα οι δύο άνδρες είχαν διαφορετική αντίληψη για μία σειρά από θέματα όπως η επίτευξη συμφωνίας μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας για το προσφυγικό αλλά και για την προφυλάκιση πανεπιστημιακών και δημοσιογράφων που κατηγορούνταν ως υποστηρικτές της τρομοκρατίας. (REYTERS 2016)

Επιπρόσθετο ζήτημα που οδήγησε στην παραίτηση τον Νταβούτογλου ήταν η αδυναμία του να ελέγξει τα μέλη του τακτικού συνεδρίου του ΑΚΡ που θα πραγματοποιούνταν τον Μάιο 2016. Αντίθετα ο ιδρυτής του ΑΚΡ μέσω του στενού του συνεργάτη Γιλντιρίμ κατάφερε να οριστούν σύνεδροι προσκείμενοι σ' αυτόν ώστε να είναι σε θέση να ελέγξει τις εξελίξεις στο εσωτερικό του κόμματος. Τέλος, η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι ήταν η αφαίρεση, από τον μέχρι τότε πρόεδρο του κόμματος, της αρμοδιότητας να ορίζει και να παύει τα στελέχη των νομαρχιακών και επαρχιακών επιτροπών. (Καλεντερίδης 2016) Μ' αυτόν τον τρόπο τον καθιστούσαν απλώς εκτελεστικό όργανο χωρίς ουσιαστικές αρμοδιότητες εντός του κόμματος. Οι ενέργειες αυτές οδήγησαν τον Πρωθυπουργό να παραιτηθεί από το αξίωμα του 6 μήνες μετά από την μεγαλειώδη νίκη του ΑΚΡ τον Νοέμβριο.

Στο έκτακτο συνέδριο που πραγματοποιήθηκε την 22 Μαΐου 2016 νέος αρχηγός του ΑΚΡ και πρωθυπουργός σύμφωνα με το καταστατικό του κόμματος, εξελέγη ο στενός συνεργάτης του Ερντογάν, Μπιναλί Γιλντιρίμ. Ο μέχρι εκείνη τη στιγμή υπουργός μεταφορών δεν είχε καμία ουσιαστική διαφορά από τον Πρόεδρο Ερντογάν εκτός από το γεγονός ότι υποστηρίζουν διαφορετικές ποδοσφαιρικές ομάδες[132]. Επίσης, γεγονός που καταδεικνύει γιατί ο Γιλντιρίμ ήταν ο μοναδικός για την προεδρία του ΑΚΡ, είναι η δήλωση που είχε κάνει μετά την παραίτηση Νταβούτογλου : «και τώρα, είναι η ώρα να προωθήσουμε το προεδρικό σύστημα». (REYTERS, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 2016) Ήταν δηλαδή ο άνθρωπος που είναι πλήρως ευθυγραμμισμένος με τις επιθυμίες του Ερντογάν.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Τα γεγονότα όμως στην Τουρκία μαρτυρούν ότι παρά τις διαδοχικές ήττες του κεμαλικού κατεστημένου και ιδιαίτερα του στρατού, αυτό επαγρυπνούσε και θεωρούσε τον εαυτό του για ακόμη μία φορά θεματοφύλακα του ατατουρκισμού[133]. Συνειδητοποιώντας τις αλλαγές που επέρχονται και θέλοντας να τις ανατρέψουν, ένα μεγάλο μέρος των ενόπλων δυνάμεων, την 15 Ιουλίου 16 οργανώνει στρατιωτικό πραξικόπημα «παλαιού τύπου» με τα στρατεύματα να εξέρχονται των στρατώνων και να κινούνται εντός των πόλεων. Ένα εκ των βασικών συνθημάτων των πραξικοπηματιών ήταν «ειρήνη στο σπίτι, ειρήνη στον κόσμο» και μ' αυτό τον τρόπο δήλωσαν την επιθυμία τους να αποκαταστήσουν τον κεμαλισμό και να επανασυνδέσουν την τουρκική κοινωνία με τις κοσμικές ρίζες του Ατατούρκ. (Χατζηβασιλείου 2016)

---

[132] Ο Ερντογάν υποστηρίζει την Φενέρ Μπαχτσέ ενώ ο Γιλντιρίμ την Γαλατασαράι (REYTERS, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 2016)

[133] Στο στρατόπεδο των κοσμικών υπάρχει η διάκριση μεταξύ των κεμαλιστών και των ατατουρκιστών. Οι πρώτοι τονίζουν την παρακαταθήκη που έχει αφήσει το Ατατούρκ αναφορικά με τον εκδημοκρατισμό, τον μοντερνισμό και τη δυτικοποίηση. Οι κεμαλιστές από την άλλη, τονίζουν την κληρονομία του ιδρυτή του τουρκικού κράτους που αφορά την υιοθέτηση του Λενινιστικού οικονομικού μοντέλου και την σύντομη συμμαχία του με την κομμουνιστική Ρωσία. Στους κεμαλιστές είναι οι δημοκρατικοί, οι αριστεροί και οι αντί δυτικοί. Χαρακτηριστικό των δύο τάσεων είναι ότι οι μεν πρώτοι εμφανίζουν στις φωτογραφίες τον Κεμάλ με δυτική ενδυμασία ενώ οι δεύτεροι με στρατιωτική ενδυμασία και γούνινο καυκάσιο σκούφο. (Γιαννακόπουλος 2014, 23-24)

Τα αίτια του πραξικοπήματος δεν είναι ακόμη ξεκάθαρα διότι ο χρόνος που έχει διανυθεί από την αποτυχημένη του εκδήλωση δεν επαρκεί ώστε να κατακαθίσει ο κονιορτός των γεγονότων και να μπορέσουν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα. Ανάμεσα σ' αυτά που έχουν γραφεί μέχρι τώρα έχει υποστηριχθεί ότι οι αμερικανοτουρκικές σχέσεις είναι υπαίτιες για την εκδήλωση του πραξικοπήματος λόγω της επιλογής των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής να συμμαχήσουν με τους Κούρδους της Συρίας στον αγώνα εναντίον του Ισλαμικού Κράτους. (Καλεντερίδης, pontosnews 2016) Άλλο αίτιο θεωρείται οι αναμενόμενες γενικές εκκαθαρίσεις στο στράτευμα, που από πληροφορίες θα πραγματοποιούνταν κατά τη συνεδρίαση του Ανωτάτου Στρατιωτικού Συμβουλίου την 01 Αυγούστου 2016. (Γιαννίκος 2016) Ακόμη έχει υποστηριχθεί και με ιδιαίτερη θέρμη, από την πλευρά του ΑΚΡ, ότι αιτία του αποτυχημένου πραξικοπήματος ήταν η προσπάθεια του ιμάμη Φετουλάχ Γκιούλεν να ανατρέψει την εκλεγμένη κυβέρνηση στην Τουρκία ως ένα πρώτο στάδιο μίας μεγάλης επίθεσης εναντίον της γειτονικής χώρας που εξαπολύθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ισραήλ. (Gingeras 2016) Τα τουρκικά δημοσιεύματα δεν δίστασαν να κατηγορήσουν ακόμη και το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης για το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016. (tribune 2016) Θεωρίες συνομωσίας[134] όπως αυτές στις οποίες αρέσκεται ο Ερντογάν ώστε να δημιουργεί αποδιοπομπαίους τράγους και να εξηγεί εύκολα τα όσα συμβαίνουν στην τουρκική πολιτική σκηνή.

Το γιατί απέτυχε αυτό το πραξικόπημα, σ' αντιδιαστολή με τα προηγούμενα, είναι και αυτό κάτι το οποίο θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης στο μέλλον. Ήδη έχουν γραφεί κάποιες απόψεις, όπως στο ότι η αποτυχία οφείλεται σε διαρροή πληροφοριών από ξένη προς την Τουρκία υπηρεσία προς την εθνική υπηρεσία της γειτονικής χώρας (MIT). Η διαρροή αυτή είχε ως αποτέλεσμα την εκδήλωση του πραξικοπήματος νωρίτερα από τη σχεδιασμένη ώρα. (Καλεντερίδης, pontosnews 2016) Συνεπώς υπήρξαν τακτικά, επιχειρησιακά αλλά και στρατηγικά λάθη δεδομένου ότι ο Ερντογάν δεν εξουδετερώθηκε, με συνέπεια να καταφέρει να ενεργοποιήσει τα πολιτικά, θρησκευτικά, εθνικιστικά, κοινωνιολογικά και ψυχο-

[134] Οι θεωρίες συνομωσίας αντιλαμβάνονται και αναλύουν τα τεκταινόμενα τόσο στη διεθνή σκηνή όσο και στο εσωτερικό του κράτους ως αποτέλεσμα μίας τεράστιας συνομωσίας που εξυφαίνεται από κέντρα, συνήθως μη κυβερνητικού χαρακτήρα και άγνωστα. Οι θεωρίες αυτές, προωθούν τις λογικές των αόρατων εχθρών, αποδιοπομπαίων τράγων και εύκολων λύσεων. Οι λογικές αυτές δεν συνάδουν πάντοτε με τη δημοκρατία. (Η. Ι. Κουσκουβέλης 2010, 373-375)

λογικά αντανακλαστικά του τουρκικού λαού. Στην ενεργοποίηση αυτή σημαντικό ρόλο έπαιξε και η αποφασιστικότητα όχι μόνο του Προέδρου Ερντογάν αλλά και της κυβέρνησης ολόκληρης, του συνόλου των κομμάτων, του κοινοβουλίου, των ΜΜΕ, της αστυνομίας και κυρίως του τουρκικού λαού που αντιστάθηκε στα στρατεύματα των πραξικοπηματιών. (Μηνάγιας, militaire 2016) Ιδιαίτερα θα πρέπει να τονιστεί η χρήση της τεχνολογίας[135] και πως αυτή κατάφερε να κινητοποιήσει τον τουρκικό λαό εναντίον των πραξικοπηματιών. Ήταν η σειρά του Ερντογάν να χρησιμοποιήσει την τεχνολογία υπέρ του, σ' αντίθεση με το παρελθόν, που οι διαδηλωτές την είχαν χρησιμοποιήσει εναντίον του κατά τις διαδηλώσεις στο πάρκο Γκεζί.

Το πραξικόπημα για τους παραπάνω λόγους απέτυχε και επέφερε μία νέα πραγματικότητα στην Τουρκία με καταστροφικά αποτελέσματα για την γειτονική χώρα διότι αύξησε τις αυταρχικές τάσεις του Ερντογάν ενώ ταυτόχρονα τραυμάτισε την οικονομία της. (iefimerida 2016) Υπολογίστηκε ότι το κόστος του πραξικοπήματος ανήρθε σε σχεδόν 90 δις ευρώ και οδήγησε στην ακύρωση ενός εκατομμυρίου κρατήσεων στον τουριστικό κλάδο. Ο τούρκος υπουργός εμπορίου δήλωσε: «ένα λάβουμε υπόψη όλα τα καταδιωκτικά αεροσκάφη, τα ελικόπτερα, τα όπλα, τις βόμβες και τα κτίρια που υπέστησαν ζημιές, το κόστος ανέρχεται σε 300 δις τουρκικές λίρες (περίπου 90 δις ευρώ) σύμφωνα με τους πρώτους μας υπολογισμούς». (Καρβουνόπουλος 2016) Το κόστος αυτό μπορεί να αυξηθεί αν αναλογιστεί κανείς τις μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες στον τουρισμό και στις συναλλαγές με το εξωτερικό.

Παράλληλα τόσο ο Πρόεδρος όσο και Πρωθυπουργός της Τουρκικής Δημοκρατίας έδραξαν την ευκαιρία και κήρυξαν την Τουρκία σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τρείς μήνες την οποία παρέτειναν γι' άλλους τρείς (μέχρι τον Ιανουάριο 2017 σύμφωνα με τις πληροφορίες που υπάρχουν κατά τη συγγραφή της παρούσας εργασίας). Η δικαιολογία που χρησιμοποιήθηκε ήταν ότι η Τουρκία χρειάζεται

[135] Για περισσότερες λεπρομέρειες ο αναγνώστης προτρέπεται να ανατρέξει στο άρθρο των Akin Unver και Hassan Alasaad «Πώς κινητοποιήθηκαν οι Τούρκοι κατά του πραξικοπήματος. Η δύναμη του τζαμιού και του hashtag» που δημοσιέυτηκε στο foreign affairs the hellinic edition. (Unver και Alasaad 2016)

χρόνο για να ξεριζώσει την απειλή από τις τρομοκρατικές οργανώσεις μετά την αποτυχημένη εκδήλωση του πραξικοπήματος την 15 Ιουλίου 2016. (OnAlert 2016)

Στο χρονικό αυτό διάστημα η κυβέρνηση του ΑΚΡ εκμεταλλευόμενη τα μέτρα[136] που απορρέουν από την κατάσταση έκτακτης ανάγκης έχει επιδοθεί σ' ένα «κυνήγι μαγισσών» προκειμένου να εδραιώσει την εξουσία του. Στο πλαίσιο αυτό συνεχίζονται καθημερινά οι εκκαθαρίσεις στις ένοπλες δυνάμεις, στο δικαστικό σώμα και στο δημόσιο τομέα. Οι διωκόμενοι οι οποίοι υπολογίζονται σε χιλιάδες[137] είτε φυλακίζονται, είτε απολύονται, είτε αναγκάζονται να ζητήσουν άσυλο σε γειτονικές χώρες[138]. Η κατηγορία εναντίων όσων στρέφεται το ΑΚΡ είναι ότι είναι οπαδοί του Γκιουλέν. Αυτό αρκεί για να κινηθεί ο πιστός στο ΑΚΡ κρατικός μηχανισμός εναντίον των αντιπάλων του. Εντύπωση βέβαια προκαλεί το γεγονός του ταχέως ρυθμού αποδυνάμωσης των αντιφρονούντων και η κατηγορία ότι το κυβερνών κόμμα είχε έτοιμες λίστες με τα πρόσωπα που ήθελε να εκδιώξει πριν από την εκδήλωση του αποτυχημένου πραξικοπήματος. (Καρβουνόπουλος, militaire 2016)

Οι ενέργειες αυτές αποσκοπούν στο να εκκαθαρίσουν τον στρατό από τους τελευταίους στρατιωτικούς οι οποίοι πιθανό να είχαν το σθένος να εναντιωθούν στο μέλλον στα σχέδια ισλαμοποίησης της τουρκικής κοινωνίας και κατά συνέπεια της κατάργησης του κοσμικού κράτους. Επιπρόσθετα, έχοντας εξουδετερώσει τον έτερο πυλώνα του κοσμικού κράτους, τη δικαιοσύνη, το ΑΚΡ έχει πλέον τη δυνατότητα να υποτάξει το κοινοβούλιο[139] και να καταφέρει να αποκτήσει την επιθυμη-

---

[136] Τα μέτρα που προβλέπονται για την Κατάσταση Έκτακτης Ανάγκης, είναι ο περιορισμός ή η απαγόρευση κυκλοφορίας, η απαγόρευση συγκεντρώσεων ή κυκλοφορίας σε συγκεκριμένες τοποθεσίες ή σε συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα. Επιπρόσθετα προβλέπεται ο σωματικός έλεγχος και ο έλεγχος στα οχήματα και η κατάσχεση οποιοδήποτε υλικού το οποίο θεωρείται αποδεικτικό στοιχείο. Επιβάλλεται στους πολίτες η υποχρέωση να φέρουν πάντα μαζί τους αστυνομική ταυτότητα. Ορίζεται ακόμα η δυνατότητα απαγόρευσης από την κεντρική εξουσία της εκτύπωσης και διανομής εφημερίδων, περιοδικών και άλλων εντύπων, ο έλεγχος κάθε μορφής εντύπων και οπτικοακουστικών μέσων, καθώς και θεατρικών παραστάσεων και κινηματογραφικών ταινιών που προβάλλονται δημοσίως κλπ. Στην Κατάσταση έκτακτης Ανάγκης ο συντονισμός είναι αρμοδιότητα του πρωθυπουργικού γραφείου ή ενός υπουργείου που θα εξουσιοδοτήσει ο πρωθυπουργός, ενώ συστήνεται και συντονιστικό όργανο στο οποίο μετέχουν συναρμόδια υπουργεία. Η επιβολή της Κατάστασης Έκτακτης Ανάγκης, σύμφωνα με το νόμο, καταργεί όλους τους συνταγματικούς περιορισμούς επί τις έκδοσης προεδρικών διαταγμάτων, πράγμα που δίνει μεγάλη εξουσία στον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ως Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας. (tvxs 2016)

[137] Ο Τούρκος πρωθυπουργός Γιλντιριμ με επίσημες δηλώσεις του είπε πως μέχρι στιγμής έχουν απομακρυνθεί από τον δημόσιο τομέα 84.494 υπάλληλοι. (militaire 2016)

[138] Τα γεγονότα αυτά θυμίζουν τα όσα περιγράφει ο Θουκυδίδης ότι συνέβησαν στο τέλος του εμφυλίου πολέμου. (Γιανακόπουλος και Μαλαθούνη 2007)

[139] Με το νέο νόμο περί ασυλίας βουλευτών, που επικύρωσε η τουρκική προεδρία στις αρχές του Ιουνίου, επηρεάζονται 138 βουλευτές από όλα τα κοινοβουλευτικά κόμματα. Μεταξύ αυτών, 50

τή κοινοβουλευτική πλειοψηφία που θα οδηγήσει την Τουρκία σε πολιτειακή αλλαγή. Ταυτόχρονα δε, έχει εξουδετερώσει και τον άλλοτε σύμμαχο και συνεργάτη[140] του Ερντογάν, ιμάμη Φετουλάχ Γκιουλέν. Μ' αυτό τον τρόπο, έχοντας ξεκαθαρίσει το τοπίο εντός του πολιτικού Ισλάμ ώστε να μην υπάρχουν εσωτερικοί αντίπαλοι, το ΑΚΡ και ο ιδρυτής του Ερντογάν θα εδραιώσει την εξουσία του ως απόλυτος μονάρχης θυμίζοντας τους σουλτάνους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

βουλευτές του HDP στο σύνολο των 59 της κοινοβουλευτικής ομάδας που προέκυψε από τις εκλογές του περασμένου Νοεμβρίου. Έως τον Μάρτιο εκκρεμούσαν κατηγορίες ενάντια σε 22 βουλευτές του κυβερνώντος ΑΚ σε σύνολο 317, 43 του CHP σε 134, 41 του HDP σε 59 και 6 του MHP σε 40. Με την άρση της ασυλίας, το σύνολο σχεδόν της κοινοβουλευτικής ομάδας του φιλοκουρδικού HDP αντιμετωπίζει κίνδυνο δίωξης και καταδίκης από τις τουρκικές αρχές.Το μόνο που χωρίζει τον ηγέτη του ΑΚΡ από την εκτελεστική προεδρία είναι οι 50 κοινοβουλευτικές ψήφοι ως τις 367 που απαιτούνται για τη συνταγματική αναθεώρηση των προεδρικών εξουσιών ή οι 13 ως τις 330 που απαιτούνται για προκηρυχθεί σχετικό δημοψήφισμα. Πριν από το πραξικόπημα, το ΑΚΡ ήταν υποχρεωμένο να προσεταιριστεί τις κοινοβουλευτικές ομάδες των κεμαλιστών ή των εθνικιστών για να πιάσει αυτά τα όρια, με δεδομένο ότι οι 59 του τρίτου HDP αποκλείονται από κάθε τέτοια συναίνεση για ευνόητους λόγους. (Γιαννίκος 2016)

[140] Ο Γκιουλέν είχε στηρίξει πολύ στα πρώτα του βήματα τον Ερντογάν. Τον είχε βοηθήσει να εκλεγεί πρωθυπουργός όπως και να περάσει, στην Προεδρία. Όλα αυτά μέχρι το 2013. Ο διογκούμενος αυταρχισμός του Ερντογάν έστρεψε εναντίον του τον Γκιουλέν. Άσκησε την επιρροή του και εισαγγελείς ξεκίνησαν έρευνες για διαφθορά με επίκεντρο όχι μόνο στενούς συνεργάτες του Ερντογάν αλλά και τους ίδιους του τους γιους. Ο πρωθυπουργός Ερντογάν δεν άργησε να περάσει στην αντεπίθεση αποπέμποντας στελέχη της αστυνομίας πιστά στον Γκιουλέν κι έπειτα σφραγίζοντας την εφημερίδα επιρροής του, τη Ζαμάν, το φύλλο με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία στη χώρα. (Καρχιλάκη 2016)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Δ»

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι επιλογές της πολιτικής ελίτ της εκάστοτε χώρας προσδιορίζουν την θέση που θα λάβει η χώρα τόσο εντός του διεθνούς συστήματος όσο και του προσανατολισμού αυτής στο εσωτερικό της. Προσδιορίζει τις προτεραιότητες αλλά και τις πολιτικές επιλογές που σηματοδοτούν την πορεία της κάθε χώρας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή όταν εντός του ελληνικού κοινοβουλίου[141] είχε διατυπώσει τη θέση ότι η Ελλάδα ανήκει στη δύση. Με παρόμοιο τρόπο οι επιλογές της πολιτικής ελίτ της Τουρκίας προσδιορίζουν τη θέση που θα λάβει η Τουρκία στο σύγχρονο κόσμο. Το χαρακτηριστικό όμως στην τουρκική πολιτική πραγματικότητα είναι ότι υπάρχει μία διαχρονική διαμάχη ανάμεσα στους υποστηρικτές του Κεμαλισμού και των υποστηρικτών του πολιτικού Ισλάμ όπως αυτό εκφράζεται διαχρονικά.

Η διαμάχη αυτή είχε αρχίσει ήδη από την εγκαθίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Στην προσπάθεια του ο Κεμάλ Ατατούρκ να δημιουργήσει ένα δυτικού τύπου κράτος, επέβαλε μεταρρυθμίσεις οι οποίες όμως δεν υιοθετήθηκαν πλήρως από το σύνολο του τουρκικού λαού διότι ήταν δοτές από την τουρκική ελίτ και δεν εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του λαού. Το γεγονός αυτό, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι όποιες μεταρρυθμίσεις για να γίνουν πλήρως αποδεκτές από τον λαό, πρέπει να ικανοποιούν τις ανάγκες αυτού αλλά και να είναι συνυφασμένες με τις πεποιθήσεις του και τις όποιες καταβολές του, ιστορικές, θρησκευτικές, πολιτιστικές κ.α.

Η έλλειψη πλήρους αποδοχής του κοσμικού κράτους από τον τουρκικό λαό και η καταπίεση του θρησκευτικού του συναισθήματος δημιούργησε τις συνθήκες εκείνες που διαχώρισαν την κοινωνία σε κεμαλιστές και ισλαμιστές. Ακριβώς αυτή την ανάγκη για έκφραση του θρησκευτικού συναισθήματος εκμεταλλεύτηκαν τα διάφορα ισλαμικά κόμματα από την δεκαετία του 1950 – όταν και υπήρξε πολυ-

[141] Η τοποθέτηση αυτή έγινε σε ομιλία του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην βουλή την 12 Ιουνίου 1976 (youtube 2013)

κομματισμός στην Τουρκία – για να εδραιωθούν και να ανέλθουν στην εξουσία. Τελευταίος σταθμός σ' αυτή την πορεία είναι προς το παρόν το ΑΚΡ. Ένα κόμμα το οποίο διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην μεταστροφή της Τουρκίας προς ένα ισλαμικό τύπου κράτος, αντί του δυτικού το οποίο είχε ονειρευτεί ο ιδρυτής της Ατατούρκ.

Το ερώτημα που εύλογα δημιουργείτε είναι πως κατάφερε το ΑΚΡ να υλοποιήσει αυτή τη μετάβαση χωρίς να έχει την τύχη των προηγούμενων ισλαμικών κομμάτων τα οποία τέθηκαν εκτός νόμου και οι επικεφαλής τους να αποκλειστούν από την πολιτική δραστηριότητα. Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα είναι εύκολη και προσπάθησε να δοθεί μέσα από το παρόν πόνημα. Αυτή δεν είναι άλλη από το ότι το πέτυχε αλλάζοντας το κράτος και την νοοτροπία του λαού. Έτσι μετά από 14 συνεχόμενα χρόνια στην εξουσία το ΑΚΡ έχει καταφέρει να διαποτίσει την κοινωνία και το κράτος με την πολιτική του κουλτούρα. Το πώς το πέτυχε αυτό έχει μεγάλη σημασία να το διαπιστώσουμε διότι ίσως αποτελέσει και παράδειγμα γι' άλλους πολιτικούς σχηματισμούς που επιθυμούν να επιφέρουν αλλαγές στα κράτη τους. Βεβαία, τα συμπεράσματα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τους πολιτικούς σχηματισμούς οι οποίοι θέλουν να αντισταθούν στις αλλαγές της κοινωνίας των κρατών τους αντιστεκόμενοι στις επιθυμίες της πολιτικής ηγεσίας της χώρας τους.

Αρχικά, το ΑΚΡ κατάφερε εκμεταλλευόμενο την πολιτική παρακαταθήκη των προηγούμενων ισλαμικών σχηματισμών, αλλά και τη φθορά που είχαν υποστεί τα υπόλοιπα κοσμικά κόμματα από υποθέσεις διαφθοράς, να κυριαρχήσει στην πολιτική σκηνή της γειτονικής χώρας εμφανιζόμενο ως ένα κόμμα αποτελούμενο από νέα άφθαρτα πρόσωπα που δεν είχαν καμία σχέση με το παλαιό κατεστημένο. Εκμεταλλεύτηκε την ανάγκη του τουρκικού λαού για φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις και τις προέβαλλε ως αναγκαιότητα. Ταυτόχρονα, προώθησε την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση ώστε να εκμεταλλευτεί τις πιέσεις των ευρωπαϊκών θεσμών για μεταρρυθμίσεις προκειμένου να περιορίσει τις αρμοδιότητες του Στρατού χωρίς να προκαλέσει την αντίδραση του. Την παρούσα χρονική περίοδο που έχουν ικανοποιηθεί οι στόχοι που είχε θέσει για περιορισμό του

στρατού, το ΑΚΡ εκδηλώνει αντιδυτική[142] πολιτική προκειμένου να συσπειρώσει περαιτέρω την τουρκική κοινωνία υπέρ του. Μια κοινωνία, που όπως ήδη έχει λεχθεί, το μεγαλύτερο ποσοστό της εναντιώνεται πλέον στην ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι κατανοητό λοιπόν ότι ο Ερντογάν χρησιμοποίησε την Ευρωπαϊκή Ένωση για πετύχει τους στόχους του και στη συνέχεια εμφάνισε τις πραγματικές του προθέσεις που δεν είναι άλλες από την ισχυροποίηση της Τουρκίας μακριά από τις δεσμευτικές νόρμες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπρόσθετα, η στάση του αυτή δεικνύει ότι συμπλέει με τις επιθυμίες του λαού του υποστηρίζοντας συνεχώς την πλειοψηφική άποψη αναδεικνύοντας τον σε λαοφιλή ηγέτη.

Παράλληλα, εφαρμόζοντας φιλελεύθερη οικονομική πολιτική, ισχυροποίησε την τουρκική οικονομία και μ' αυτό τον τρόπο απέκτησε μεγαλύτερο λαϊκό έρεισμα αφού βελτιώθηκε η οικονομική κατάσταση ενός μεγάλου ποσοστού της κοινωνίας. Αυτή ήταν η περίοδος όπου το ΑΚΡ απόκτησε εσωτερική και εξωτερική αναγνώριση κρύβοντας επιμελώς τις ισλαμικές του προτεραιότητες. Είναι όμως και η περίοδος όπου το ΑΚΡ ακολουθεί πολιτική κατευνασμού έναντι του κοσμικού κράτους ώστε να μπορέσει να επιβιώσει και να εδραιωθεί στην Τουρκία. Μπορεί να ειπωθεί ότι το ΑΚΡ σαν χαμαιλέοντας προσαρμόστηκε στο τουρκικό πολιτικό περιβάλλον χωρίς να απεμπολήσει τις πραγματικές του επιδιώξεις και το όραμα του για τον μετασχηματισμό της τουρκικής κοινωνίας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι το ΑΚΡ και η πολιτική του, δεν είναι προϊόν συλλογικών διεργασιών αλλά κυρίως εκφράζει τις απόψεις του ιδρυτή του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Έτσι, αν και ιδρύθηκε από μία ομάδα ατόμων, μετατρά-

[142] Ο πρόεδρος της Τουρκίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν κάλεσε επιτακτικά την Ευρωπαϊκή Ένωση να αποφανθεί με σαφήνεια εάν τάσσεται υπέρ ή κατά της ένταξης της Τουρκίας στους κόλπους της, υπογραμμίζοντας ότι «το παιχνίδι έχει τελειώσει» κατά τη διάρκεια μιας ομιλίας που εκφώνησε ενώπιον της Εθνοσυνέλευσης στην Άγκυρα την 01 Οκτ 16. Σταχυολογώντας κάποιες ρήσεις του από την συγκεκριμένη τοποθέτηση όπως οι παρακάτω : «δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο προκειμένου η Τουρκία να γίνει ένα κράτος μέλος (κι) εάν η ΕΕ το επιθυμεί, εμείς είμαστε έτοιμοι». «Εκείνοι πρέπει να αποφασίσουν εάν θέλουν να συνεχίσουν με ή χωρίς την Τουρκία» «Το γεγονός ότι μας άφησαν να περιμένουμε επί θύραις εδώ και 53 χρόνια μαρτυρά τις προθέσεις τους απέναντί μας» «Η συμπεριφορά της Ευρώπης είναι ίδια με κάποιου που δεν θέλει να τηρήσει την υπόσχεσή του που έδωσε στην Τουρκία». (Αθηναικό - Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων 2016) Οι δηλώσεις αυτές είναι αρκετές για να κατανοήσουμε ότι ο Πρόεδρος της Τουρκίας και ιδρυτής του ΑΚΡ, έχει πλέον εμφανίσει αντιευρωπαϊκή συμπεριφορά θεωρώντας ότι δεν έχει πλέον ανάγκη την ΕΕ αφού αισθάνεται ισχυρότερος από ποτέ.

πηκε σε ένα προσωποπαγές κόμμα δεδομένου ότι τα υπόλοιπα ιδρυτικά μέλη απομακρύνθηκαν από την ηγετική ομάδα του κόμματος όταν αυτά δεν συμφωνούσαν με τις επιδιώξεις του Ερντογάν. Συνεπώς, η πολιτική που εφαρμόζεται από το AKP και κατ' επέκταση από την Τουρκία, εκπροσωπεί τις προσωπικές απόψεις του Ερντογάν αποδεικνύοντας για ακόμη μία φορά ότι είναι σημαντικό για έναν πολιτικό σχηματισμό και ένα κράτος να διαθέτει ηγέτη με ισχυρή προσωπικότητα.

Στην ιστορική συνέχεια το AKP στηριζόμενο στην ισχυροποίηση της οικονομίας και στη μεγάλη λαϊκή αποδοχή άρχισε να αποδομεί γρηγορότερα από πριν το κοσμικό κράτος. Σύμμαχο σ' αυτή την προσπάθεια είχε και την οργάνωση του ιμάμη Φετουλάχ Γκιουλέν. Όταν πλέον κατάφερε να αποδημήσει την στρατογραφειοκρατία και κυρίως τον Στρατό, στράφηκε εναντίον του πρώην συμμάχου του ώστε να κυριαρχήσει εντός του ισλαμικού κινήματος στην γειτονική χώρα χωρίς να έχει ανταγωνιστές οι οποίοι εποφθαλμιούσαν τον πρωταγωνιστικό του ρόλο εντός του ισλαμικού κινήματος. Αυτό έγινε μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016 όταν κατηγορήθηκε ως ηθικός αυτουργός ο Γκιουλέν και η οργάνωση του. Οι ενέργειες αυτές θυμίζουν το πώς αντέδρασε ο Κεμάλ ως προς του πρώην συντρόφους του όταν πληροφορήθηκε την συνωμοσία που εξυφαίνονταν εναντίον του[143].

Στην μετάβαση της Τουρκίας από το κοσμικό κράτος προς την ισλαμοποίηση της κοινωνίας και των δομών της, σημαντικό ρόλο εκτός από την οικονομία έπαιξε και η παιδεία. Όταν ο Κεμάλ προωθούσε τις μεταρρυθμίσεις του άλλαξε βίαια τον προσανατολισμό της παιδείας καταργώντας τον θρησκευτικό προσανατολισμό αυτής. Την περίοδο διακυβέρνησης από το AKP παρατηρείται η αντίστροφη πορεία. Υποστηρίζεται η θρησκευτική παιδεία έναντι της κοσμικής. Παρατηρείται λοιπόν ότι ο έλεγχος της παιδείας δημιουργεί πολίτες με συγκεκριμένη στάση ζωής

[143] Το ιστορικό για τα γεγονότα αυτά που έχουν μείνει στην ιστορία ως δίκες της Σμύρνης αρχίσαν την 15 Ιουνίου του 1926 όταν ο Μουσταφά Κεμάλ ταξίδευε με τρένο προς τη Σμύρνη. Σύμφωνα με την επίσημη εκδοχή, σε κάποιον ενδιάμεσο σταθμό, πληροφορήθηκε ότι ετοιμαζόταν μεγάλη συνωμοσία εις βάρος του. Αντί του Κεμάλ έφθασε στη Σμύρνη ένα έκτακτο στρατοδικείο που εντός 25 ημερών καταδίκασε με συνοπτικές διαδικασίες και χωρίς ιδιαίτερα αποδεικτικά στοιχεία 15 άτομα σε θάνατο, τα οποία οδηγήθηκαν αμέσως στην αγχόνη. Οι δίκες εξπρές συνεχίσθηκαν στην Άγκυρα όπου κατηγορήθηκαν 21 μέλη του κοινοβουλίου και 50 μέλη της παλαιάς ηγεσίας των Νεότουρκων. Οι καταδίκες συνεχίσθηκαν μέχρι την άνοιξη του 1927. Σήμερα γνωρίζουμε ότι στη συνωμοσία ήσαν αναμεμειγμένοι μόνον 3 παλαιοί πολιτικοί που είχαν προσλάβει 5 εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου. Ο Κεμάλ όμως βρήκε την ευκαιρία να εκκαθαρίσει όλους τους πολιτικούς του αντιπάλους. (Συρίγος 2016)

και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο γι' αυτό τον σκοπό. Αυτό πράττει και το ΑΚΡ.

Στην μεταβατική αυτή πορεία της Τουρκίας υπήρξαν και αντιδράσεις από το κεμαλικό κατεστημένο. Οι αντιδράσεις αυτές εκδηλώνονταν με στρατιωτικά πραξικοπήματα αλλά και με δικαστικές πράξεις που οδηγούσαν στην αναστολή της λειτουργίας πολιτικών σχηματισμών. Κατά το παρελθόν τέτοιες ενέργειες είχαν την λαϊκή υποστήριξη και γι' αυτό είχαν και αποτέλεσμα. Αυτό όμως δεν συνέβη και την περίοδο διακυβέρνησης της Τουρκίας από το ΑΚΡ. Το ΑΚΡ κατάφερε να επιβιώσει και από την προσπάθεια αναστολής λειτουργίας του μέσω δικαστικής απόφασης το 2008 αλλά και ενός ένοπλου στρατιωτικού πραξικοπήματος το 2016. Η δυνατότητα επιβίωσης του έναντι αυτών των ενεργειών οφείλεται κυρίως στην μεγάλη λαϊκή υποστήριξη που είχε. Ειδικότερα, όσον αφορά το στρατιωτικό πραξικόπημα, σημαντικό είναι να ειπωθεί, ότι για πρώτη φορά δεν είχε οργανωθεί από την ηγεσία των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων η οποία παρέμεινε στην θέση της μετά τη διενέργεια του[144] αλλά από στελέχη της μεσαίας βαθμίδας των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων.

Η αποτυχία όμως αυτού του τελευταίου πραξικοπήματος επέφερε τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδίωκαν οι πραξικοπηματίες. Το ΑΚΡ και ιδιαίτερα ο ιδρυτής του κατάφερε να παρουσιάσει το δικό του αφήγημα αντίστασης και ηρωισμού αυξάνοντας την δημοτικότητα του[145]. Το γεγονός αυτό θα λειτουργήσει καταλυτικά για την μετατροπή της Τουρκικής Δημοκρατίας σε προεδρική αφού θεωρείται σίγουρο ότι ο Ερντογάν, εκμεταλλευόμενος τη συγκυρία, θα προάγει την επιθυμία του αυτή. Η αύξηση της δημοτικότητας του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας αποδεικνύει για ακόμη μία φορά ότι σε περιόδους κρίσης ο πληθυσμός συσπειρώνεται γύρω από την πολιτική του ηγεσία αναζητώντας ασφάλεια.

---

[144] Στις κρίσεις που έγιναν τις 28 Ιουλίου, κατά τη σύνοδο του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου, με προεδρεύοντα τον ίδιο τον πρωθυπουργό, ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ παρέμεινε στη θέση του, όπως και οι άλλοι τρεις αρχηγοί του στρατού ξηράς, του πολεμικού ναυτικού και της πολεμικής αεροπορίας. (Καλεντερίδης, pontosnews 2016)

[145] Εντυπωσιακή άνοδο παρουσιάζει η δημοτικότητα του προέδρου της Τουρκίας, με το 50% των τούρκων πολιτών να εγκρίνει την πολιτική του μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου. Συγκεκριμένα, η δημοσκόπηση της εταιρείας Metropoll δείχνει ότι το 68% των ερωτηθέντων δήλωσε "ικανοποιημένο" από το έργο του ισχυρού άνδρα της Τουρκίας. Το ποσοστό αποδοχής του Ερντογάν είναι αυξημένο κατά 21 μονάδες σε σύγκριση με μια αντίστοιχη έρευνα του Ιουνίου. Είναι επίσης το δεύτερο μεγαλύτερο που έχει καταγραφεί από το 2012, όταν ο Ερνογάν ήταν ακόμη πρωθυπουργός της χώρας. (Orsal 2016)

Εν κατακλείδι, εύκολα γίνεται αντιληπτό, ότι στην γειτονική χώρα έχει επιτελεστεί μία μεταπολίτευση η οποία έχει δημιουργήσει διαφορετικά δεδομένα στο εσωτερικό της χώρας αυτής. Η πολιτική κυριαρχία του ΑΚΡ είναι πλέον απόλυτη και αδιαμφισβήτητη. Τουλάχιστον προς το παρόν. Η παράταση της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης προσδίδει τη δυνατότητα στο κυβερνών κόμμα να ενεργεί όπως αυτό επιθυμεί ώστε να εξαλείψει πλήρως τις αντιδραστικές φωνές στο εσωτερικό του κράτους και να δρομολογήσει τις αλλαγές που θα μετασχηματίσουν πλήρως την Τουρκία. Ο μετασχηματισμός αυτός όπως διαφαίνεται, δεν θα είναι προς την πλευρά του εκδημοκρατισμού αλλά προς την πλευρά του αυταρχισμού και της αλαζονείας. Η εξέλιξη αυτή δεν πρέπει να μας εφησυχάζει διότι τα όσα λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό της Τουρκίας πιθανότατα να επηρεάσουν και την χώρα μας άμεσα, διότι η Τουρκία είναι μία χώρα η οποία βρίσκεται στην γειτονιά μας και με την οποία αντιμετωπίζουμε διαχρονικά προβλήματα. Αυτό άλλωστε μας επιτάσσει και η ανάλυση των γεγονότων του παρελθόντος, από την οποία εξάγεται το συμπέρασμα ότι σε περίοδο εσωτερικών διεργασιών και εντάσεων στην γειτονική μας χώρα αυτές βρίσκουν εκτόνωση στην εξωτερική της πολιτική. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται και από τις πρόσφατες δηλώσεις του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας[146] για την Συνθήκη της Λωζάνης, που με τον πλέον εμφανή τρόπο δεικνύει ότι η Τουρκία περισσότερο από κάθε άλλη φορά εμφανίζει το αναθεωρητικό της πρόσωπο στην περιοχή.

[146] Ο Ερντογάν υποστήριξε, μιλώντας στην 27η σύναξη κοινοταρχών στην Άγκυρα την 29 Σεπτεμβρίου 2016, πως κάποιοι προσπάθησαν να παρουσιάσουν τη Συνθήκη της Λωζάνης, η οποία είχε υπογραφεί από τον Ισμέτ Ινονού, ως νίκη για την Τουρκία, αλλά όπως ο ίδιος κατέστησε σαφές αυτό είναι τουλάχιστον εσφαλμένο. Ειδικότερα ανέφερε : «Η 15η Ιουλίου είναι η επέτειος του δεύτερου πολέμου για την Ανεξαρτησία του Τουρκικού Έθνους. Και έτσι θα πρέπει να την θυμόμαστε. Μας απείλησαν με τη Συνθήκη του 1920 και μας έπεισαν να αποδεχθούμε τη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923. Κάποιοι προσπάθησαν να μας εξαπατήσουν, παρουσιάζοντας τη Λωζάνη ως νίκη. Αλλά στη Λωζάνη παραχωρήσαμε τα νησιά, που αν φωνάξεις από τις ακτές του Αιγαίου, θα ακουστείς απέναντι … Εξακολουθούμε να αγωνίζομαστε για το ποια θα είναι η υφαλοκρηπίδα και ποια θα είναι τα όρια μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας στον αέρα και στο έδαφος. Αιτία όλων αυτών είναι εκείνοι που κάθισαν στο τραπέζι για να διαπραγματευθούν τη συγκεκριμένη συνθήκη. Εκείνοι που κάθονταν σε αυτές τις θέσεις δεν μας δικαίωσαν και τώρα “δρέπουμε” τα προβλήματα που η συνθήκη προκάλεσε … Εάν αυτό το πραξικόπημα είχε πετύχει, θα μας είχαν αναγκάσει να υπογράψουμε μια συνθήκη που θα μας έκανε να αναπολούμε αυτή των Σεβρών». (Πρίφτη 2016)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Fyller, J.F.C. Οι αποφασιστικές μάχες που διαμόρφωσαν τον κόσμο Α' τόμος. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2008.

Kizilyurek, Niyazi. Κεμαλισμός. Αθήνα: Εκδόσεις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου, 2010.

Poulton, Hugh. Ημίψηλο γκρίζος λύκος και ημισέληνος. Αθήνα: Εκδόσεις ΟΔΥΣΣΕΑΣ, 2000.

Shankland, David. Ισλάμ και κοινωνία στην Τουρκία. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, 2003.

Γεωργοπαπαδάκος, Αναστάσιος. Το μεγάλο λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παγκόσμια Σύγχρονη Παιδεία - Μάλλιαρης, 1980.

Γιανακόπουλος, Αθανάσιος Ι, και Ζωή Ε Μαλαθούνη. Θουκυδίδης. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ, 2007.

Γιαννακόπουλος, Χαράλαμπος Δ. Η Νέα Τουρκία του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Αθήνα: Εκδόσεις Leica ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ, 2014.

Γρηγοριάδης, Ιωάννης Ν. Θρησκεία και εθνικισμός σε Ελλάδα και Τουρκία: Μία «Ιερά Σύνθεση». Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο, 2015.

Κουσκουβέλης, Η. και Λίτσας, Σ. Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία. Βάρη Αττικής: Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2013.

Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι. Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2010.

Λίτσας, Σπύρος Ν. Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΛΙΑΜΕΠ, 2007.

Λυγερός, Σταύρος, και Κώστας Μελάς. Μετά τον Ερντογάν τι. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, 2013.

Μηνάγιας, Χρήστος. Αποκαλύπτοντας τον τουρκικό λαβύρινθο. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΚΑΔΜΟΣ, 2014.

Μητράρας, Αριστοτέλης. Ο τουρκικός εθνικισμός του Ζιγιά Γκιοκάλπ και ο κεμαλισμός. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ, 2012.

Μιχαλακόπουλος, Γεώργιος Β. Κάτω από την ίσαλο γραμμή. Αθήνα: Εκδόσεις Οσελότος, 2012.

Μούδουρος, Νίκος. Ισλάμ, πολιτική και οικονομία στην Τουρκία. Λευκωσία: Εκδόσεις Πανεπιστήμιο Κύπρου, 2011.

Μούδουρος, Νίκος, και Μιχάλης Ν. Μιχαήλ. Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, 2014.

Τεάζης, Χρήστος Ν. Η δεύτερη μεταπολίτευση στην Τουρκία. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, 2013.

Υφαντής, Κώστας. Από τον Κεμάλ στον Ερντογάν. Αθήνα: Εκδόσεις Παραπολιτικά Α.Ε., 2016.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Academic Dictionares and encyclopedias. Ιούλιος 2009. http://partners.academic.ru/ (πρόσβαση Νοέμβριος 22, 2016).

Cagaptay, Soner. FOREIGN AFFAIRS THE HELLENIC EDITION. 12 Σεπτεμβρίου 2011. http://www.foreignaffairs.gr/ (πρόσβαση Σεπτέμβριος 20, 2016).

Cook, Steven A. FOREIGN AFFAIRS THE HELLENIC EDITION. 10 Ιανουάριου 2014. http://www.foreignaffairs.gr/ (πρόσβαση Σεπτέμβριος 20, 2016).

dailyopinion.gr. 27 Αυγούστου 2014. http://www.dailyopinion.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 16, 2016).

Gingeras, Ryan. FOREIGN AFFAIRS THE HELLENIC EDITION. 12 Ιουλίου 2016. http://www.foreignaffairs.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 20, 2016).

iefimerida. 8 Ιουνίου 2015. http://www.iefimerida.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 16, 2016).

iefimerida. 16 Ιουνίου 2016. http://www.iefimerida.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 22, 2016).

Karaneli, Halil. FOREIGN AFFAIRS THE HELLENIC EDITION. 11 Αυγούστου 2014. http://www.foreignaffairs.gr/ (πρόσβαση Σεπτέμβριος 20, 2016).

«Mudanya Mutarekesi» Τοποθεσία wed του Muze Evi. http://www.mudanyamutarekeevi.org/ (πρόσβαση Νοέμβριος 9, 2016).

naftemporiki.gr. 11 Αυγούστου 2014. http://www.naftemporiki.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 16, 2016).

OnAlert. 29 Σεπτεμβρίου 2016. http://www.onalert.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 23, 2016).

PRONEWS. 8 Ιουνίου 2015. http://www.pronews.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 18, 2016).

REYTERS. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.» Τοποθεσία web της Καθημερινής. 05 Μαΐου 2016. http://www.kathimerini.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 16, 2016).

REYTERS. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. 20 Μαΐου 2016. http://www.kathimerini.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 15, 2016).

tribune. 30 Αυγούστου 2016. http://www.tribune.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 23, 2016).

Γιαννίκος, Αδάμ. CNN Greece. 18 Ιουλίου 2016. http://www.cnn.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 20, 2016).

Δούδος, Γεώργιος Α. «ACADEMIA.» Τοποθεσία της ACADEMIA. Απρίλιος 2007. http://www.academia.edu/ (πρόσβαση Νοέμβριος 07, 2016).

Ζούλα, Ιωάννα. «Το ΒΗΜΑ.» Τοποθεσία web του Βήματος. 05 Οκτωβρίου 2003. http://www.tovima.gr/ (πρόσβαση Νοέμβριος 08, 2016).

Καλεντερίδης, Σάββας. pontosnews. 24 Ιουλίου 2016. http://www.pontos-news.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 19, 2016).

Καλεντερίδης, Σάββας. triklopodiagr. 7 Μαίου 2016. http://www.triklopodia.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 15, 2016).

Καρβουνόπουλος, Πάρις. militaire. 2 Αυγούστου 2016. http://www.militaire.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 22, 2016).

Καρβουνόπουλος, Πάρις. militaire. 16 Οκτωβρίου 2016. http://www.militaire.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 16, 2016).

Κουσκουβέλης, Ηλίας. «Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας.» Τοποθεσία web του ΓΕΕΘΑ. Σεπτέμβριος 2015. http://www.geetha.mil.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 18, 2016).

Κουσκουβέλης, Ηλίας. «Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας.» Τοποθεσία web του ΓΕΕΘΑ. Ιούλιος 2015. http://www.geetha.mil.gr/ (πρόσβαση Σεπτέμβριος 30, 2016).

Κουσκουβέλης, Ηλίας. «Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας.» Τοποθεσία web του ΓΕΕΘΑ. Μάρτιος 2016. http://www.geetha.mil.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 19, 2016).

Κυριαζής, Δημήτριος. *LIFO.* 05 Ιουνίου 2013. http://www.lifo.gr/ (πρόσβαση Νοέμβριος 27, 2016).

Ματζάκος, Ανδρέας. *Liberal.* 28 Ιουλίου 2016. http://www.liberal.gr/ (πρόσβαση Νοέμβριος 27, 2016).

Μηνάγιας, Χρήστος. «geostrategy.gr.» geostrategy.gr. 3 Σεπτεμβρίου 2014. http://www.geostrategy.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 18, 2016).

Μηνάγιας, Χρήστος. militaire. 2 Αυγούστου 2016. http://www.militaire.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 18, 2016).

Μπαρμπαγιαννίδης, Χρήστος. Ερανιστής. 29 Μαΐου 2014. http://eranistis.net/ (πρόσβαση Ιούνιος 16, 2016).

Νέτγκαζέτε. Τουρκικά Νέα. 18 Δεκεμβρίου 2010. http://tourkikanea.gr/ (πρόσβαση Νοέμβριος 10, 2016).

Παιδή, Ρεβέκκα Γ. FOREIGN AFFAIRS THE HELLENIC EDITION. 13 Ιουνίου 2013. http://www.foreignaffairs.gr/ (πρόσβαση Σεπτέμβριος 20, 2016).

Παυλόπουλος, Γεώργιος Δ. naftemporiki.gr. 12 Ιουνίου 2015. http://www.naftemporiki.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 18, 2016).

Συρίγος, Άγγελος Μ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. 9 Μαρτίου 2014. http://www.kathimerini.gr/ (πρόσβαση Νοέμβριος 09, 2016).

Το Βήμα. 10 Αυγούστου 2014. http://www.tovima.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 15, 2016).

Χατζηβασιλείου, Τάσος. Αθηναϊκό - Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων. 25 Ιουλίου 2016. http://www.amna.gr/ (πρόσβαση Οκτώβριος 19, 2016).

Χειλαδάκης, Νίκος. Νίκος Χειλαδάκης. 4 Σεπτεμβρίου 2016. http://nikosxeiladakis.gr/ (πρόσβαση Νοέμβριος 10, 2016).